

Cahier 2007-9

Justitie en demografie: over ontgroening, vergrijzing en verkleuring

**Veranderingen in bevolkingssamenstelling en de
gevolgen voor Justitie**

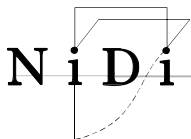
Redactie:

A.M. van der Laan

L. Vervoorn

N. van Nimwegen

F.L. Leeuw

Exemplaren van deze publicatie kunnen schriftelijk worden besteld bij

Bibliotheek WODC, kamer KO 14
Postbus 20301, 2500 EH Den Haag

Fax: (070) 370 45 07
E-mail: wodc@minjus.nl

Cahiers worden in beperkte mate gratis verspreid zolang de voorraad strekt

Alle nadere informatie over WODC-publicaties is te vinden op Justweb en op www.wodc.nl

Inhoud

1	Justitie en demografische ontwikkelingen	1
1.1	Demografische ontwikkelingen in Nederland	2
1.2	Vergrijzing en ontgroening	2
1.3	Verkleuring: bevolkingsgroepen	5
1.4	De veranderende demografische context	6
1.5	Individuele problematiek	7
1.6	Onbeantwoorde thema's	8
1.7	Slot	10
	Literatuur	10

Demografische ontwikkelingen in Nederland

2	Demografische ontwikkelingen: trends, perspectieven en opvattingen	15
	Samenvatting	15
2.1	De gemiddelde levensloop	16
2.2	Belangrijkste bevolkingsontwikkelingen	17
2.3	Bevolkingsomvang en bevolkingsgroei	18
2.4	Vergrijzing en ontgroening	19
2.5	Kindertal	21
2.6	Levensverwachting	24
2.7	Migratie en migranten	25
2.8	Relatievorming en huishoudens	26
2.9	Geografische variatie	28
2.10	Conclusie	29
	Literatuur	30

Vergrijzing en ontgroening

3	Nederland in 2035: angstiger, meer verschil en meer afzondering?	35
	Samenvatting	35
3.1	Inleiding	35
3.2	Vormen van kwetsbaarheid	36
3.3	Hetzelfde gedrag maar een oudere bevolking	37
3.4	Minder vaak slachtoffer	42
3.5	Inkomensverschillen	43
3.6	Verschillen en de tijdgeest: opgevoed om zelf te kiezen	46
	Literatuur	49
	Bijlage	51
4	Onderzoek naar criminele carrières: de relevantie voor theorie en beleid	53
	Samenvatting	53
4.1	Inleiding	53
4.2	De belangrijkste bevindingen uit het criminele carrière onderzoek	54
4.3	Recent onderzoek naar criminele carrières	56

4.4	Implicaties voor theorie en beleid	59
	Literatuur	61
5	Cohortgrootte en geweldscriminaliteit. Het Easterlin-effect onderzocht in 20 landen	63
	Samenvatting	63
5.1	Inleiding	63
5.2	Eerder onderzoek	64
5.3	Gegevens	65
5.4	Resultaten	67
5.5	Conclusie	73
	Literatuur	74

Verkleuring

6	Demografische ontwikkelingen en het beroep op justitievoorzieningen	79
	Samenvatting	79
6.1	Inleiding; demografische ontwikkelingen	79
6.2	Gevolgde methode	81
6.3	Demografische ontwikkeling en de veiligheidsketen	84
6.4	Demografische ontwikkeling en het beroep op de civiele en bestuursrechter	88
6.5	Discussie	90
	Literatuur	91
7	De invloed van etniciteit en pakkans op de geweldscriminaliteit van minderjarigen	95
	Samenvatting	95
7.1	Inleiding	95
7.2	Ontwikkeling van het model	98
7.3	Slot	108
	Literatuur	110

De demografische context: stad en gezin

Onderzoeksbullet 1

	Demografie en misdaad in stadsbuurten: theoretische en empirische relaties	115
	Literatuur	116

8	De grootstedelijke bevolking en criminaliteitsverwachtingen	117
	Samenvatting	117
8.1	Steden	117
8.2	Globalisering en economische veranderingen	118
8.3	Demografische veranderingen	118
8.4	Demografie en criminaliteit	119
8.5	Verwachtingen	120
	Literatuur	122

9	Families en criminaliteit	125
	Samenvatting	125
9.1	Inleiding	125
9.2	Sociaal-demografische kenmerken en criminaliteit	126
9.3	Onderzoeksvraag	128
9.4	Verklaringen voor de invloed van familiekenmerken	129
9.5	Opzet van de analyse	130
9.6	Resultaten	131
9.7	Tot besluit	134
	Literatuur	135
Individuele problematiek		
10	Zedendelicten door jeugdige allochtone daders	143
	Samenvatting	143
10.1	Inleiding	143
10.2	Methode	145
10.3	Leeftijd van de jeugdige daders	145
10.4	Culturele achtergrond van de daders	147
10.5	Nader belicht: groepsverkrachtingen	147
10.6	Spreading van groepszedendelinquentie	148
10.7	Ideeën van daders over slachtoffers	149
10.8	Recidive naar zedendelicten	149
10.9	Recidive naar andere vormen van delicten	150
10.10	Conclusies	151
10.11	Aanbevelingen	152
	Literatuur	153
Onderzoeksbullet 2		
De kans op psychiatrische stoornissen bij allochtone jongeren: uitdagingen voor justitiële behandelinstellingen?		155
	Literatuur	156
11	Over risicofactoren, effectieve interventies en inconsistent overheidsbeleid inzake geweldscriminaliteit	159
	Samenvatting	159
11.1	Inleiding	159
11.2	Geweldscriminaliteit: Cijfers en prognoses	160
11.3	What Works: de psychologie van crimineel gedrag	162
11.4	Psychische stoornissen als risicofactor bij geweldscriminaliteit	164
11.5	Sanctiebeleid in Nederland: Preventie met de mond, repressie met de hand	165
	Literatuur	167
Summaries		171
1	Justice and demographic developments	171
2	Demographic developments: Trends, perspectives and opinions	172
3	The Netherlands in 2035: More fear, more inequality and more segregation?	173
4	Research into criminal careers: the relevance of theory and policy	173

5	Cohort sizes and crimes of violence. The Easterlin effect investigated in 20 countries	173
6	Demographic developments and call on judicial facilities	174
7	Influence of ethnicity and the risk of being caught on juvenile crimes of violence	174
8	Population the major cities and crime forecasts	175
9	Families and crime	175
10	Sexual offences by juvenile perpetrators of foreign heritage	176
11	On risk factors, effective interventions and inconsistent government policy on violent offending	176
	Over de auteurs	179

1 Justitie en demografische ontwikkelingen

André M. van der Laan (WODC) Lisette Vervoorn (WODC) Nico van Nimwegen (NIDI) Frans L. Leeuw (WODC en Universiteit van Maastricht)

Het demografische aanzicht van Nederland verandert. De bevolkingsgroei heeft gezorgd voor een drukte die ongelijk over het land is verdeeld (zie Van Nimwegen en Esveldt, 2006). Door immigratie is de bevolking kleurrijker geworden, maar zoals ook in andere landen niet overal in dezelfde mate. Daarnaast is er sprake van ontgroening en vergrijzing. De ontgroening is inmiddels grotendeels achter de rug, de vergrijzing niet: verwacht wordt dat de komende dertig jaar het aantal jonge Nederlanders min of meer gelijk blijft, maar dat het aandeel ouderen in de bevolking snel zal toenemen. Bovendien wordt gediscussieerd over een absolute daling van de bevolkingsomvang die overigens al in enkele provincies wordt waargenomen.

Onderwerpen als verkleuring, ontgroening, vergrijzing en daling van de bevolking kunnen dan ook rekenen op een toenemende belangstelling in het publieke debat. Journalisten produceren koppen als 'Bevolking daalt in vier provincies' (NRC 10 februari 2006), 'Vergrijzing geeft Italiaanse toestanden' (NRC, 24 februari 2006) en 'Nederland gaat krimpen' (VN, 18 maart 2006). Dit gaat gepaard met een toenemende aandacht voor het geboortecijfer, hoewel in deze discussie wel eens wordt vergeten dat het gemiddeld aantal kinderen dat een Nederlandse vrouw krijgt eigenlijk al dertig jaar stabiel is (ongeveer 1,6 a 1,7 per vrouw) waarmee het Nederlandse vruchtbaarheidsniveau, hoe laag ook, in Europa tot de subtop behoort. Demografen voorspellen voor de komende 25 jaar nog een (zeer) lichte bevolkingsgroei tot een maximum van rond de 17 miljoen inwoners. Maar daarna zal een geleidelijke bevolkingskrimp inzetten die landelijk pas na 2034 wordt verwacht (CBS, 2007). Wel signaleert het CBS in haar meest recente bevolkingsprognoses dat de bevolkingskrimp niet overal in Nederland gelijktijdig zal worden ingezet (CBS, 2007).

Bevolkingstrends hebben gevolgen voor zo ongeveer alles in de samenleving, van huisvesting en gezondheid tot mobiliteit en onderwijs. Kennis daarover is meer en meer beschikbaar. Dat is tot nu toe niet of veel minder het geval waar het het veld van Justitie betreft. Toch wordt ook Justitie nu en in de toekomst geraakt door demografische invloeden. De vraag is dan ook wat de voorspelde demografische veranderingen met criminaliteit en met Justitie in het bijzonder doen?

Op 11 mei 2006 hebben het WODC en het NIDI gezamenlijk een congres georganiseerd en zijn vragen rondom de relatie van demografie met criminaliteit uitgebreid aan de orde gekomen. In twee plenaire lezingen en in zes parallelle presentaties zijn de gevolgen van de demografische veranderingen voor de bestudering van de criminaliteit en de maatschappelijke veiligheid systematisch

beschouwd. Gezien de vele interessante inzichten die dit opleverde, is besloten de sprekers te benaderen met de vraag hun presentatie om te schrijven tot leesbare hoofdstukken of korte synopsis. Het merendeel van de sprekers was bereid mee te werken aan deze bundel. Aan de sprekers is het verzoek meegegeven de relatie tussen demografie en de gevolgen voor Justitie (beleid) in hun hoofdstuk expliciet te beschrijven. Deze bundel is een neerslag van de presentaties gehouden op het WODC-NIDI congres 2006.

1.1 Demografische ontwikkelingen in Nederland

De context van deze bundel, de demografische ontwikkelingen in Nederland, wordt door NIDI onderzoeker Gijs Beets in het eerste hoofdstuk uiteengezet. Hij stelt dat het aantal inwoners van Nederland in de komende jaren nog zal stijgen, van ruim 16 miljoen op dit moment naar net boven de 17 miljoen in 2036. Naar verwachting zal het bevolkingsaantal daarna weer dalen tot 16,8 miljoen in 2050. Belangrijke trends in de bevolkingsontwikkeling zijn de vergrijzing en de ontgroening. De belangrijkste conclusie uit de bijdrage van Beets is dan ook dat Nederland in de komende jaren een versnelling van het vergrijzingsproces tegemoet kan zien. Binnen enkele decennia zal dit leiden tot een bevolkingskrimp. Daarna pas zal sprake zijn van vergroening van de populatie.

1.2 Vergrijzing en ontgroening

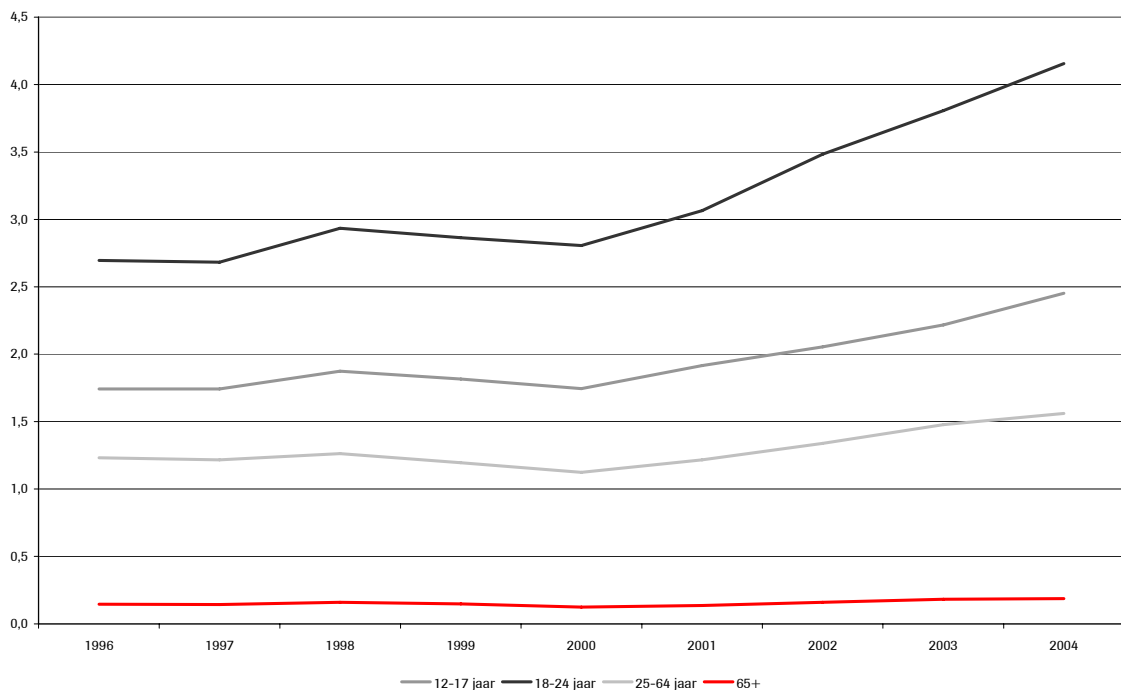
De verandering van de bevolkingsstructuur in termen van de toenemende vergrijzing en ontgroening in Nederland leidt ertoe dat in de komende jaren de demografische druk op de potentiële beroepsbevolking groter wordt. Mogelijke consequenties zijn dat zowel voor bejaarden als voor jongeren minder maatschappelijke hulpbronnen beschikbaar zullen zijn, bijvoorbeeld voor de oude-dagvoorzieningen, maar ook voor de opvoeding van jeugdigen die buiten de boot dreigen te vallen, zoals de financiering van speciaal onderwijs, leerwerkprojecten of van publieke hulpverlening zoals straathoekwerkers, buurtagenten etc. Deze demografische ontwikkeling kan de levensloop van specifieke groepen in de samenleving bedreigen. Welke gevolgen hebben vergrijzing en ontgroening nu voor de criminaliteit in Nederland en het beroep dat zal worden gedaan op justitiële voorzieningen?

Ouderen hebben meer angst om slachtoffer te worden van criminaliteit dan jongeren, ongeacht of deze kans in de werkelijkheid ook groter is. Uit een recente overzichtstudie van het SCP over slachtofferschap (Wittebrood, 2006) blijkt dat bejaarden overwegend minder vaak slachtoffer zijn van een misdrijf dan bijvoorbeeld jongvolwassenen. Ongeacht deze objectief kleinere kans, zal de vergrijzing echter wel met zich meebrengen dat er ook meer mensen komen die bang zijn om slachtoffer te worden van criminaliteit. Oudere mensen zijn fysiek minder weerbaar en zullen zich buiten hun woning ook kwetsbaarder voelen. De subjectieve onveiligheid als gevolg van demografische ontwikkelingen zal de komende decennia gaan stijgen. In hun bijdrage schetsen CBS-demograaf Jan Latten en Luc Verschuren aan de hand van een scenariostudie van Nederland in 2035 dit beeld van een toenemende subjectieve onveiligheid. Naar verwachting

van Latten en Verschuren zal de roep om veiligheid als gevolg van de toenemende groep die zich onveilig voelt dan ook toenemen in de komende jaren.

De vergrijzing kan echter ook andere consequenties hebben, bijvoorbeeld voor het type criminaliteit waarmee we worden geconfronteerd. Nederlandse inzichten over delicten gepleegd door bejaarden zijn schaars. Daarom hebben we een korte verkenning gedaan in het Herkenningssysteem van de politie (HKS) naar de ontwikkeling in het aantal bejaarde verdachten en het type delicten dat ze plegen (gegevens tot en met 2004)¹. Deze verkenning leert dat van de totale populatie verdachten van een misdrijf, 1,8% 65 jaar en ouder is. Absoluut komt dat neer op 4.235 verdachte bejaarden. En relatief betekent dit dat per 100 65-plussers, er 0,2 verdacht zijn geweest in 2004. Het percentage bejaarde verdachten is weliswaar verdubbeld in de afgelopen 10 jaar (zie figuur 1), maar deze trend is ook terug te vinden bij de andere leeftijdsgroepen.

Figuur 1 Trends in het aantal verdachten van een misdrijf 1996-2004

Bron: HKS (definitieve cijfers), bewerking WODC 2006

Ook zijn we nagegaan van welke delicten 65-plussers nu worden verdacht. In tabel 1 staan de vijf meest voorkomende feiten die geregistreerd zijn bij verdachten van 65 jaar en ouder. Vier van de vijf meest voorkomende feiten (rijden onder invloed, eenvoudige diefstal, mishandeling en bedreiging) komen ook bij de andere leeftijdsgroepen voor, uiteraard in iets andere verhoudingen, maar daarin wijken de 65-plussers dus niet af. Het meest duidelijke verschil met andere leeftijdsgroepen betreft het delict 'verlaten plaats na ongeval'. Uit de tabel maken we op dat bij 65-plussers het in ruim 15% van de gevallen gaat om

¹ Met dank aan Martine Blom.

dit delict. Bij de 25-64 jarigen gaat het in 2,7% van de gevallen om dit feit en bij de 18-24 jarigen in 2,5% van de gevallen. Het lijkt hier dus te gaan om een ‘typisch’ bejaarden delict, een feit dat kan samenhangen met verminderde alertheid. Signaleren bejaarden het minder goed dat ze een ongeval hebben veroorzaakt en rijden ze daarom door? Dergelijke samenhangen zijn op dit moment koffiedik kijken omdat er ons geen onderzoek bekend is waarin verdachten van 65-jaar en ouder centraal staan.

Tabel 1 Top 5 van feiten waarvan 65-plussers van worden verdacht (2004)

	(abs)	(%)
1 rijden onder invloed van een motor/auto	845	16,3
2 verlaten plaats na ongeval	780	15,1
3 eenvoudige diefstal	717	13,9
4 mishandeling	483	9,3
5 bedreiging	329	6,4
Totaal	5171	100,0

Bron: voorlopige HKS cijfers, bewerking WODC

Voorlopig menen we te mogen constateren dat er geen sprake is van een toenemend “grijs gevaar”. Maar wat gebeurt er als de delinquente mannen (en vrouwen) van nu kras ouder worden? De hedendaagse oudere blijft vaak actief, niet meer op het terrein van werk maar bijvoorbeeld wel in hun vrije tijd met stedentrips en wandelvakanties. Hoe staat het met het activiteitsniveau van de steeds ouder wordende criminele carrière maker? Blijft ook deze actief? Zich baserend op twee unieke internationale studies (Laub en Sampson, 2003; Piquero, Farrington en Blumstein, 2007) naar criminele carrières tot ver in de volwassenheid beschrijft de Amerikaanse criminoloog Alex Piquero in zijn bijdrage aan deze bundel de gevolgen van veroudering. Uit deze studies blijkt dat de meeste criminelen uiteindelijk stoppen met het plegen van delicten. Zelfs van de groep veelplegers blijkt na het dertigste/veertigste levensjaar het merendeel van de criminelen te stoppen met het plegen van delicten. Dit is een bevinding die ook in de enige Nederlandse studie op dit terrein (Blokland, 2005) wordt gedaan. Gegeven deze bevinding uit Piquero dan ook zijn zorgen over de roep om steeds langere straffen. Naarmate men ouder wordt blijkt het aantal jaren dat iemand actief delicten pleegt te dalen, suggererend dat naarmate men ouder wordt de criminele carrière lengte daalt. Een langere vrijheidsbenemende straf zou dan onbedoeld meer schade zowel op individueel als collectief niveau opleveren. Op individueel niveau mist men de broodnodige aansluiting met de maatschappij en op maatschappelijk niveau rijzen de kosten van detentie de pan uit.

Een andere demografische ontwikkeling betreft de daling in het kindertal. Grote gezinnen zijn verdwenen en het gemiddeld aantal kinderen per gezin in de bevolking van 30-49 jaar is gedaald tot 1,8 kind. Dit betekent dat de grootte van de geboortecohorten in de afgelopen decennia is afgenomen. Wat betekent dit nu voor de criminaliteitsontwikkeling? De effecten van de omvang van een geboortecohort op criminaliteitscijfers in een land worden in de bijdrage van de

Leidse criminoloog Johan Van Wilsem aan de hand van een hypothese van Easterlin geschetst. Easterlin spreekt in dit kader over een verdringingsaspect: grotere groepen hebben minder kansen omdat meer mensen concurreren om dezelfde hoeveelheid hulpbronnen (zoals uitkeringen of banen). Aan de andere kant zijn er argumenten dat grotere cohorten meer politieke hulpbronnen kunnen mobiliseren voor hun eigen belangen en daarom juist beter af zijn. Gebruikmakend van een internationale vergelijking laat hij zien dat individuen in grote geboortecohorten relatief meer dan individuen in kleinere cohorten slachtoffer van geweld worden. Wel geldt daarbij dat de kwaliteit van het openbaar bestuur een belangrijke bepalende factor vormt.

1.3 Verkleuring: bevolkingsgroepen

Hoewel van verschillende bevolkingsgroepen slechts een klein percentage te maken krijgt met politie of justitie, zijn allochtone bevolkingsgroepen in het strafrechtelijke systeem oververtegenwoordigd. De verschillen tussen autochtonen en allochtonen blijken voor een deel samen te hangen met leeftijd en geslacht en wanneer rekening wordt gehouden met sociaal-economische kenmerken blijkt nog eens een aanzienlijk deel van de verschillen tussen bevolkingsgroepen weg te vallen. Dit betekent echter nog wel dat allochtonen vaker worden verdacht van criminaliteit. Uit onderzoek van Bijl et al. (2006) blijkt dat het aantal geregistreerde verdachten per 100 inwoners van dezelfde bevolkingsgroep bij zowel mannen als vrouwen van allochtone herkomst ruim twee keer zo hoog is als van autochtonen. Het hoogste verdachtenpercentage heeft de groep niet-westerse allochtone mannen van de tweede generatie. Deze groep blijkt volgens Bijl et al. (2006) drie keer zo vaak als verdachte te worden geregistreerd dan westers allochtone mannen. Voor justitie is het dus zaak om op de hoogte te zijn van de veranderingen in de bevolkingssamenstelling naar herkomstgroep en de effecten daarvan voor justitiële voorzieningen. In de prognosemodellen die jaarlijks door het WODC worden gemaakt om daarmee de behoefte voor justitiële voorzieningen in te kunnen schatten, wordt dan ook rekening gehouden met de herkomst van verdachten. In hun bijdrage beschrijven Frank van Tulder, onderzoeker bij de Raad voor de Rechtspraak, en Debora Moolenaar, onderzoeker bij het WODC, de ontwikkeling van deze prognosemodellen en de rol van een breed scala van demografische ontwikkelingen daarbij. Het uitgangspunt voor deze modellen zijn de gevolgen die maatschappelijke veranderingen hebben voor het beroep dat wordt gedaan op justitiële voorzieningen. Zij constateren dat de ontwikkeling in het aantal verdachten een sterk verband heeft met de groei van het aantal allochtone jonge mannen. Met name bij de minderjarigen neemt de druk op de justitiële voorzieningen als gevolg daarvan toe. Dit maakt volgens hen duidelijk dat de integratieproblematiek van allochtone jongeren in het justitiële veld een belangrijke en niet te verwaarlozen rol speelt. Ze pleiten dan ook voor een beleid gericht op verbetering van sociaal-economische omstandigheden van deze groepen. WODC onderzoekers Ger Huijbregts en Erik Leertouwer gebruiken vervolgens de voorspellingsmodellen om een schatting te maken van de ontwikkeling van het aantal minderjarige verdachten van geweld. Zich baserend op behaalde resultaten uit het verleden, hebben zij een rekenmodel ontwikkeld dat een voorspelling geeft voor het aantal minderjarige verdachten in het komende decennium.

Geconstateerd wordt dat de ontwikkeling in de pakkans waarschijnlijk meer invloed zal hebben op het aantal verdachten dan de etnische samenstelling van de populatie.

1.4 De veranderende demografische context

De stad en de buurt

In de prognosemodellen wordt vooral een landelijk beeld gegeven. Regionale verschillen in bevolkingssamenstelling en de effecten daarvan op de lokale justitievoorzieningen komen niet aan bod. Demografische studies laten echter zien dat de samenstelling van de bevolking niet evenredig is verdeeld over het land en dat de ontwikkelingen in deze samenstelling ook niet overal evenredig verloopt. De stadsbevolking is namelijk veel sneller aan het verkleuren dan de bevolking in andere gebieden (Van Praag & Van Nimwegen, 2006). Tussen 1995 en 2005 nam de autochtone bevolking in de vier grote steden met 8,5% af. Het aantal niet-westerse immigranten nam in diezelfde periode met ruim 35% toe. Er is sprake van een vestigingsoverschot van autochtone jongeren en jongvolwassenen in de grote steden, terwijl bij dertigplussers en kinderen van autochtone herkomst juist sprake is van een vertrekoverschot. Bij de allochtone bevolking is er een vestigingsoverschot in de gehele leeftijdsklasse tot 34 jaar. Met andere woorden, de grote steden krijgen vooral te maken met een overschot aan jonge allochtonen. Met de suburbanisatie van autochtonen en vestiging van allochtonen is de grote stad dan ook in een rap tempo verkleurd. Welke effecten heeft dat nu met betrekking tot criminaliteit in de grote stad? Bekend is dat de criminaliteit in grote steden overwegend hoger is dan elders (Van der Laan & Knol, 2006). Maar wat voor effecten hebben demografische kenmerken op het criminaliteitsniveau van een stad?

Kenmerken van de grote stad en de relatie met criminaliteit, vormen zowel in de bijdrage van Bernasco als die van Van der Leun het centrale punt. Volgens Wim Bernasco, onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR), zijn het niet enkel de demografische kenmerken van een stad die het criminaliteitsniveau bepalen, maar ook de aanwezigheid van publieke voorzieningen zoals winkels, horeca-gelegenheden, bedrijven en scholen. Zijn aanbeveling aan het beleid is dan ook dat dit zich dient te richten op de buurten waar daders wonen en op buurten waar veel misdrijven plaatsvinden. De Leidse criminologe Joanne van der Leun betoogt dat de bevolkingssamenstelling en criminaliteit in grote steden elkaar wederzijds beïnvloeden. De selectieve bevolkingssamenstelling in grote steden en de ontwikkeling daarin (concentratie in specifieke wijken, veel jonge mensen, veel alleenstaanden, selectieve in- en uitstroom) kunnen leiden tot criminaliteit. Anderzijds is het juist die criminaliteit, of de beleefde onveiligheid, die mensen er vaak toe doet besluiten de stad te verlaten. Met andere woorden, criminaliteit kan zowel een gevolg als oorzaak zijn van de demografie in grote steden. Verder zijn er volgens haar geen aanleidingen om vanuit de demografische ontwikkelingen in de grote steden een criminaliteitsgroei te verwachten.

Het gezin

Een andere belangrijke demografische ontwikkeling betreft het verdwijnen van het grote gezin en de toename van kinderloosheid. Gezinnen zijn tegenwoordig klein in omvang en het gemiddelde aantal kinderen in de leeftijdsgroep 30-49 jaar ligt met 1,7-1,8 beneden het vervangingsniveau van 2,1. Verder veranderen relatievormen, meer mensen gaan samenwonen en er wordt minder gehuwd. Het huwelijk is exclusiever geworden voor mensen met een kinderwens. Naast ongehuwd samenwonen is ook relatieontbinding een vrij normaal verschijnsel geworden. Samenwoners die uit elkaar gaan hebben zelden kinderen en tegenwoordig blijkt circa de helft van de "scheidings" plaats te vinden voordat er kinderen geboren zijn (Beets in deze bijdrage).

NIDI onderzoekers Pearl Dykstra en Helga de Valk gaan in hun bijdrage in op deze demografische ontwikkelingen en bespreken tevens de samenhang tussen gezinskenmerken en criminaliteit. Volgens hen zijn de te verwachte demografische ontwikkelingen omtrent leeftijdssamenstelling, de gezinsgrootte en de gezinssamenstelling niet de ingrediënten voor een stijging van criminaliteitscijfers in de komende jaren. Zij stellen dan ook dat als enkel rekening wordt gehouden met de demografische ontwikkelingen niet te verwachten is dat de criminaliteit zal stijgen, maar eerder zal afnemen. Hiermee hebben de auteurs natuurlijk nog niets gezegd over de effecten van beleidsaandacht voor bijvoorbeeld jeugdcriminaliteit op de ontwikkeling van de geregistreerde jeugdcriminaliteit (zie bijvoorbeeld Blom, Van der Laan en Huijbregts, 2005). Zich baserend op een grootschalig Nederlands onderzoek naar familiesolidariteit, the Netherlands Kinship Panel Study (NKPS) beschrijven Dykstra en De Valk verder de samenhang tussen gezinskenmerken en crimineel gedrag. De kwaliteit van de relatie tussen de ouders lijkt een belangrijke factor te zijn voor iemands levenskansen en daarmee ook voor crimineel gedrag. Deze factor is belangrijker dan bijvoorbeeld herkomst. Zij stellen dan ook dat men voorzichtig moet zijn met een directe relatie te veronderstellen tussen allochtone herkomst en crimineel gedrag. Waarschijnlijk is het niet de herkomst die bepalend is, maar juist de relaties binnen families aldus de auteurs.

1.5 Individuele problematiek

Op collectief niveau is er dus sprake van een wederkerige invloed van demografische ontwikkelingen en criminaliteit. In de laatste hoofdstukken van deze bundel wordt aandacht gegeven aan de relatie tussen individuele problematiek en criminaliteit. Met name de relatie tussen psychische problematiek en specifieke vormen van criminaliteit wordt door deze auteurs belicht.

Bij zowel allochtone als autochtone gedetineerde jongens zijn veel psychotische symptomen (34%) gevonden waarvan het vermoeden is dat die in volwassenheid voor een groot deel persisteren en bijvoorbeeld uitmonden in schizofrenie of andere psychotische stoornissen. Uit bevolkingsonderzoek komt naar voren dat allochtone jonge mannen uit bepaalde groepen (juist die groepen die tot op heden vaak met justitie in aanraking komen) een veel hogere kans hebben om schizofrenie te ontwikkelen (Cantor-Graae & Selten, 2005). Een consequentie van de veranderende bevolkingsstructuur kan zijn dat meer allochtone jongens met psychiatrische problematiek in detentie zullen geraken. In een beknopte

synopses doet jeugdpsychiater Coby Vreugdenhil verslag van haar studie naar de relatie tussen psychiatrische stoornissen en allochtone jongeren. Zij verwerpt de stelling dat allochtone jongeren die veroordeeld zijn vanwege ernstige delicten tot detentie of een PIJ-maatregel een grotere kans hebben op een psychische stoornis dan autochtone jongeren.

Jan Hendriks, onderzoeker bij de Waag, focust zich in zijn bijdrage op jeugdige zedendelinquenten en heeft daarbij speciale aandacht voor allochtone jonge daders. Uit zijn onderzoek blijkt dat allochtone jonge daders een steeds grotere groep beginnen te vormen binnen de groep jeugdige zedendelinquenten. Allochtone jeugdige zedendelinquenten kenmerken zich volgens hem vooral doordat ze leeftijdgenoten misbruiken en groepsdaders zijn. Hij pleit voor meer specifieke aandacht voor deze subgroep van daders. In de preventieve sfeer is het volgens hem belangrijk om, met name op VMBO-scholen, aandacht te besteden aan deze problematiek middels voorlichtingsprogramma's.

In de laatste bijdrage van deze bundel benoemt de Maastrichtse klinisch psychologe Corine de Ruiter psychische stoornissen als risicofactor voor geweldsdelicten. Zij betoogt dat effectief beleid gericht op reductie van recidive bij psychisch gestoorde criminelen, baat heeft bij de zogenoemde "what Works" principes. Dit zijn beginselen die worden gebruikt om de mate van effectiviteit van een interventie aan te geven zoals het risicobeginsel, het behoeftebeginsel en het responsiviteitsbeginsel. Deze beginselen worden volgens De Ruiter door het beleid weliswaar omarmd, in de praktijk blijkt er nog weinig van terecht te komen. De beginselen gaan uit van een gevangeniswezen waarin de cultuur gericht is op veranderingen en niet op repressie. Zij pleit dan ook voor een verandering in beleids- én uitvoeringsklimaat waarin de "what Works" beginselen ook worden gehanteerd.

1.6 Onbeantwoorde thema's

Alhoewel er veel onderwerpen tijdens het congres en in deze bundel aan de orde zijn gesteld, is het palet natuurlijk nooit volledig. Enkele witte vlekken, dan wel onbeantwoorde vragen zijn bijvoorbeeld:

- De ouderen van de toekomst zullen steeds gezonder en actiever zijn. Ondanks dat gaat ouderdom toch gepaard met medische gebreken en neemt met de veroudering de vraag naar zorg toe. Met een steeds veeleisender burger en een groeiende 'no cure, no pay' claim cultuur, zou dit ertoe kunnen leiden dat de druk op het justitiële apparaat groter wordt omdat meer medische zaken voor de rechter worden gebracht.
- Een mogelijk gevolg van demografische ontwikkelingen voor Justitie is de verminderde beschikbaarheid van (eigen) kinderen om problemen van vereenzaming en sociale isolatie van ouderen op te vangen. Waar tegenwoordig terecht zeer veel aandacht uit gaat naar het tegen gaan van verwaarlozing van kinderen, is het denkbaar dat wanneer de generaties die geen of slechts een kind hebben de jaren van 'afhankelijkheid' gaan bereiken, er veel meer aandacht uit zal moeten uitgaan naar vereenzamende bejaarden. Precieze

cijfers zijn er niet, maar in bijvoorbeeld Amsterdam wordt gesproken over een groei in het aantal mensen dat ten grave wordt gedragen en waarbij slechts een zaakwaarnemer uit de publieke dienst aanwezig is. De meeste informele zorg wordt door het familienetwerk gegeven, maar als dat krimpt dan kan dat natuurlijk doorwerken in de vereenzaming. En wat te denken van een mogelijke afnemende solidariteit tussen de generaties? Zullen departementen en andere publieke instanties die thans verantwoordelijk zijn voor kinderen die in problemen verkeren door taakverwaarlozing door ouders, straks ook (mede)verantwoordelijk worden voor ouderen die in vergelijkbare problemen verkeren? Komt er, met andere woorden, een Raad voor de Ouderenbescherming naar analogie van de Raad voor de Kinderbescherming (zie ook Latten & Verschuren in deze bundel)?

- En als de Nederlandse bevolking gaat krimpen en de bevolkingsdruk geleidelijk, afneemt. Wat betekent dit voor de relatie tussen crowding en criminaliteit? Hoewel hierover veel is gespeculeerd weten we er toch niet veel van. Zeker onze kennis over het effect van een afnemende bevolking in relatie tot criminaliteit ontbreekt. Een hypothese is dat een dalende bevolkingsgroei, gekenmerkt door ontgroening en vergrijzing, gepaard zal gaan met een daling van het (landelijk) criminaliteitsniveau. Dergelijke demografische factoren zijn door Amerikaanse criminologen aangevoerd als mogelijke verklaring voor de daling in criminaliteitscijfers in de VS in de jaren negentig².
- Een ander aspect dat in dit kader studie verdient betreft de ongelijke verdeling van de bevolkingskrimp over het land in relatie tot de ontwikkeling van de criminaliteit. Nu al zijn er gebieden die meer met bevolkingskrimp worden geconfronteerd dan andere. Vaak zijn dat ook de economisch minst aantrekkelijke gebieden. Kan die combinatie van regionale leegloop en economische onaantrekkelijkheid tot nieuwe vormen van criminaliteit leiden? De (potentiële) beroepsbevolking neemt in die gebieden af en wat resteert zal veelal een vergrijzende lokale samenleving zijn. Het lijkt verstandig om de onderzoeksagenda daarom breder te maken en nadrukkelijker dan voorheen te gaan studeren op de mogelijke effecten van bevolkingskrimp.
- Met name de grote steden worden geconfronteerd met een toestroom van relatief jonge buitenlandse migranten en suburbanisatie van autochtonen. De bevolkingssamenstelling van de grote steden is aan het verjongen en verkleuren. De vervanging van redelijk verdienende autochtonen door weinig welvarende jongeren en allochtonen leidt tot een verarming van de grote stad en die tast het leefklimaat aan (Van Praag en Nimwegen, 2006). Hoewel er zeker geen sprake is van een grootstedelijk verval is volgens Van Praag en Nimwegen het realiseren van een evenwichtiger bevolkingsopbouw waarin ook midden- en hoge inkomensgroepen zijn vertegenwoordigd

² Hoewel sommige economen van mening zijn dat het eerder gaat om bevolkingsdaling in specifieke populaties. Zo heeft volgens Levitt en Dubner (2005) de legalisatie van abortus in enkele staten van de VS ertoe geleid dat twintig jaar later het criminaliteitscijfers is gedaald. Volgens Levitt en Dubner heeft de legalisering tot een daling in het aantal kinderen uit kansarme gezinnen geleid, meer specifiek tot een daling van die groep kinderen met een vergroot risico op gewelddadig crimineel gedrag.

een van de belangrijkste uitdagingen voor de grote stad in de komende jaren omdat de bevolkingsontwikkelingen wel het gevaar van een cumulatie van achterstanden met zich meedragen. Voor Justitie rijst hier de vraag welke consequenties deze veranderende demografische samenstelling van de grote stad heeft voor de ontwikkeling van de criminaliteit en voor het beroep dat zal worden gedaan op de justitiële voorzieningen?

- In justitiële inrichtingen wordt men al geconfronteerd met een niet-evenredige samenstelling van de populatie naar herkomstgroepen. Relatief gezien zijn allochtonen oververtegenwoordigd, maar opvallend is dat dit vooral het geval is in de opvanginrichtingen en niet in de behandelinrichtingen. In de behandelinrichtingen (waar ondermeer jongeren zitten die een PIJ-maatregel opgelegd hebben gekregen) wordt juist een oververtegenwoordiging gesignaleerd van autochtone jongeren. Onduidelijk is welke gevolgen de veranderingen in de bevolkingssamenstelling zullen hebben voor de samenstelling van de justitiële populatie, met name voor het type sancties dat zal worden opgelegd en het type interventies dat moet worden aangeboden. Er is meer vergelijkend onderzoek nodig naar achtergrondkenmerken van de diverse populaties waarmee de justitiële (opvang en behandel) inrichtingen te maken hebben en gaan krijgen.
- Zoals onlangs in een UN rapport werd uiteengezet moet Europa tegelijkertijd rekening houden met een fikse instroom van migranten (UN, 2007). Wat de gevolgen daarvan zijn voor Justitie in het algemeen en criminaliteit meer in het bijzonder is evenmin zonder grondig onderzoek te zeggen.
- En dan is er de vergrijzing van het justitiële apparaat zelf. Het is zeer wel mogelijk dat de demografische uitdaging aan Justitie daar het eerst en het meest direct wordt gevoeld.

1.7 Slot

Het Nederlandse demografische landschap is volop in beweging en dat biedt nieuwe uitdagingen voor justitieel beleid en gerelateerd onderzoek. Alle auteurs schenken in hun bijdrage expliciet aandacht aan beleidsaspecten van hun studie in de hoop relevante aanknopingspunten te kunnen bieden. Met het congres en deze bundel hopen we een aanzet te hebben gegeven tot meer onderzoek naar de effecten van demografische veranderingen voor Justitie.

Literatuur

Bijl, R.V., M. Blom, J. Oudhof & B.M.F. Bakker

Criminaliteit, etniciteit en demografische ontwikkelingen.
Justitiële Verkenningen, jrg. 32, nr. 3, 2006, pp. 55-74

Blokland, A.

Crime over the life span. Trajectories of criminal behavior in Dutch offenders.
Leiden, Universiteit Leiden, 2005 (proefschrift)

Blom, M., A.M. van der Laan & G.L.A.M. Huijbregts

Monitor Jeugd terecht 2005

Den Haag, WODC, 2005

WODC-cahier nr. 2005-17

Cantor-Graae E. & J.P. Selten

Schizophrenia and Migration: A meta-analysis and review

American Journal of Psychiatry, jrg. 162, 2005, pp. 12-24

CBS

Bevolking krimpt in helft van gemeenten

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2007/2007-2165-wm.htm> (2 april 2007)

Laan, A.M. van der & F. Knol

Leefbaarheid: veiligheid en woonomgevingskwaliteit. In: N. van Nimwegen & I. Esveldt (red.) *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2006. Grote steden in demografisch perspectief. Werkverband periodieke rapportage bevolkingsvraagstukken*

Den Haag, NIDI rapportage, nr. 71, 2006, pp. 301-332

Laub, J.H. & R.J. Sampson

Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70.

Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003

Levitt, S.D. & S.J. Dubner

Freakonomics. A rough economist explores the hidden side of everything

New York, Harper Collins Publishers, 2005

Nimwegen, N. van & I. Esveldt (red.)

Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2006. Grote steden in demografisch perspectief. Werkverband periodieke rapportage bevolkingsvraagstukken

Den Haag, NIDI rapportage, nr. 71, 2006

Piquero, A.R., D.P. Farrington & A. Blumstein

Key Issues in Criminal Career Research: New Analyses from the Cambridge Study in Delinquent Development

Cambridge, Cambridge University Press, 2007

Praag, C. van & N. van Nimwegen

De grote stad in demografisch perspectief: samenvatting en discussie. In: N. van Nimwegen & I. Esveldt (red.) *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2006. Grote steden in demografisch perspectief. Werkverband periodieke rapportage bevolkingsvraagstukken*

Den Haag, NIDI rapportage, nr. 71, 2006, pp. 13-46

United Nations

World population prospects. The 2006 revision

<http://www.un.org/News/Press/docs/2007/pop952.doc.htm> (4 april 2007)

Wittebrood, K.

Slachtoffers van criminaliteit: feiten en achtergronden

Den Haag, SCP, 2006

Demografische ontwikkelingen in Nederland

2 Demografische ontwikkelingen: trends, perspectieven en opvattingen

Gijs Beets (NIDI)

Samenvatting

- Het aantal inwoners van Nederland stijgt nog steeds, maar dat gebeurt steeds langzamer. Rond 2035 wordt een top verwacht van 17,0 miljoen inwoners, daarna volgt een daling.
- Het kindertal is aanhoudend laag en onder het vervangingsniveau; bovendien worden kinderen veel later dan voorheen in het leven van de ouders geboren .
- De levensverwachting blijft nog stijgen en samen met het lage kindertal leidt dat tot vergrijzing.
- Immigratie en emigratie liggen op een relatief hoog niveau; verwacht wordt dat er in de nabije toekomst een immigratieoverschot zal zijn omdat Nederland een relatief aantrekkelijk land blijft om te wonen en economisch actief te zijn.
- De absolute aantallen gehuwden en verweduwdens daalt en de aantallen nooit-gehuwden en gescheidenen stijgt. Niet-gehuwd samenwonen neemt toe. Steeds vaker komt sequentiële relatievorming voor. Huishoudens verdunnen, ook al omdat door de vergrijzing een groter deel van de bevolking in de ‘empty nest’-fase zit.
- Het aandeel eerste generatie ‘migranten’ daalt, maar het totaal aantal allochtonen neemt nog aanzienlijk toe. Omdat zij steeds vaker tot de tweede generatie behoren, zullen zij beter zijn geïntegreerd (beter opgeleid, kleinere gezinnen).
- Er is aanzienlijk regionale en internationale variatie in al deze trends.

Demografie is de wetenschap die zich vooral in kwantitatieve zin bezig houdt met de omvang van de bevolking, maar ook met veranderingen daarin door geboorte, sterfte en migratie. Ook de samenstelling van de bevolking en veranderingen daarin, huishoudensvorming en – ontbinding alsmede ontgroening en vergrijzing, behoren tot het onderzoeksterrein van de demograaf. Demografen zijn echter niet alleen geïnteresseerd in het ‘hoe’ en ‘wat’ (de cijfers), maar ook in het ‘waarom’ (de verklaring) van de trends die zij waarnemen. Overigens zijn afdoende verklaringen meestal maar tot op zekere hoogte te geven.

Deze bijdrage beoogt een overzicht te geven van de vele facetten van ons leven / onze samenleving die voor demografen zo interessant zijn. Dat kan uiteraard op microniveau door het leven van individuele personen van geboorte tot graf demografisch te volgen, op mesoniveau door te kijken naar mensen die met elkaar samenwonen en huishoudens vormen, en op macroniveau door te kijken

met welke veranderingen in de omvang en samenstelling van de bevolking de samenleving wordt geconfronteerd.

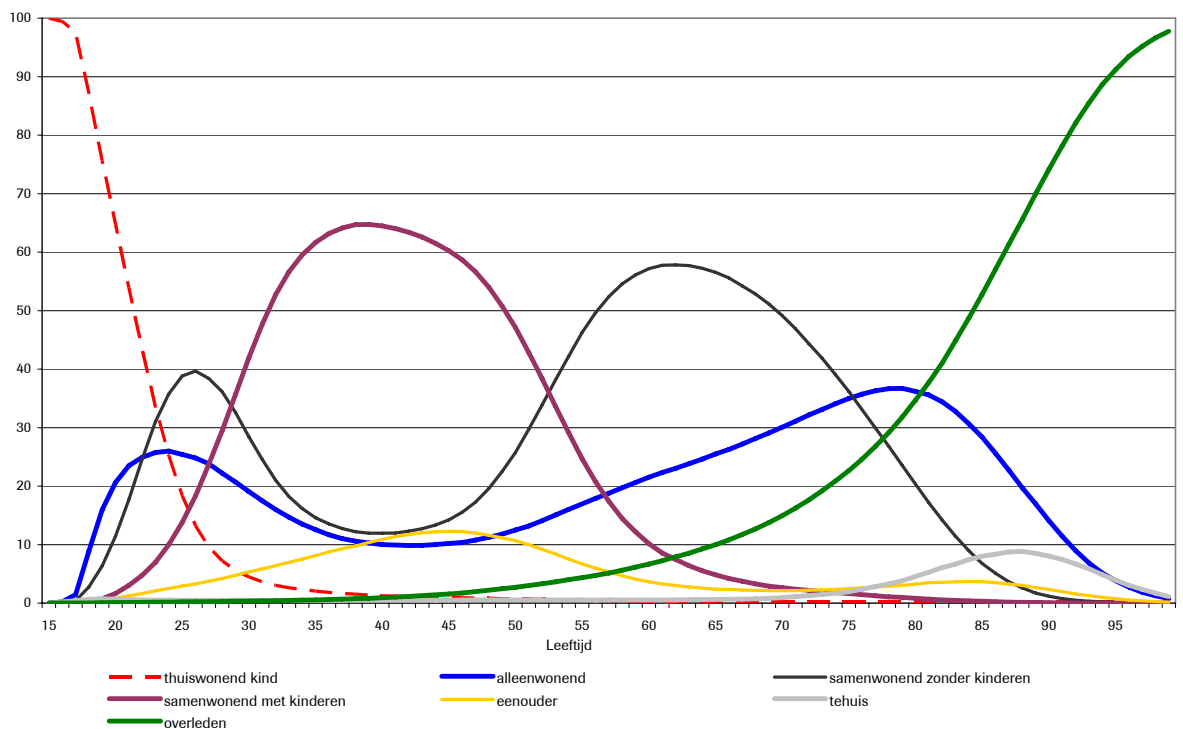
2.1 De gemiddelde levensloop

Het is uiteraard een open deur als wordt opgemerkt dat het leven loopt van geboorte tot graf, dat we de eerste jaren van ons leven thuis bij onze ouders wonen, dat er dan vaak een periode van alleen wonen volgt, maar al gauw gevolgd door een periode van ongehuwd samenwonen met een partner. In de 'gemiddelde levensloop' volgen daarna meestal huwelijk en kinderen. Het gaat echter niet altijd goed tussen de (huwelijks)partners, zodat tegenwoordig een behoorlijk aantal personen op enig moment uit elkaar gaan; een deel maakt (al dan niet tijdelijk) een eenoudergezin mee. Na de (echt)scheiding kan een nieuwe partnerrelatie volgen. In de zogenoemde 'empty nest fase' hebben de kinderen de ouderlijke woning verlaten en blijven de ouders met z'n tweeën achter. Deze fase duurt tegenwoordig ongeveer even lang als die van een paar met thuiswonende kinderen. Wanneer een van de partners overlijdt, blijft de andere vaak nog enkele jaren alleen achter. Indien deze oudere niet meer voor zichzelf kan zorgen en ook mantelzorg tekort gaat schieten, volgt veelal een verhuizing naar een verzorgings- of verpleeginstelling. Uiteindelijk volgt de dood.

In figuur 2 is de gemiddelde levensloop weergegeven zoals deze uit de demografische waarnemingen in het kalenderjaar 2004 in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) kon worden geconstrueerd (Van der Gaag et al., 2006). Zo'n weergave wordt aangeduid als een 'biografie van een synthetisch cohort'; synthetisch, omdat het leven van individuele personen natuurlijk nooit exact zal verlopen zoals in één bepaald kalenderjaar wordt geregistreerd. Helaas is het veel moeilijker om de exacte levensloop van individuele personen in beeld te brengen: over het deel van het leven dat nog in de toekomst verborgen ligt, kan men alleen veronderstellingen maken – en pas later zal blijken hoe realistisch die veronderstellingen waren –, en over het verleden en al helemaal van personen die een deel van hun leven in het buitenland hebben gewoond ontbreken vaak relevante details over dat deel van hun leven.

De grafiek laat zien hoeveel procent van de bevolking zich op iedere leeftijd in een bepaalde positie bevindt: op leeftijd 15 woont vrijwel iedereen nog bij de ouders, vanaf leeftijd 90 is driekwart van de bevolking overleden, op leeftijd 40 woont bijna 65% samen met partner en een of meer kinderen, op leeftijd 60 woont bijna 60% van de bevolking samen met partner maar zonder kinderen (dat wil zeggen de meesten hebben een 'empty nest'). Te zien is ook dat alleenwonen een piek kent rond leeftijd 24, maar een veel prominentere 'positie' is op oudere leeftijd. Zowel de curve 'samenwonend zonder kinderen' als 'alleenwonen' wijken sterk af van 'normale' statistische verdelingen omdat hier twee toppen te zien zijn.

Figuur 2 Gemiddelde levensloop (biografie van een synthetische cohort), percentages per leeftijdsgroep, gebaseerd op GBA transitiekansen waargenomen in 2004

2.2 Belangrijkste bevolkingsontwikkelingen

Maar hoe nu pakt de sommatie van al die verschillende individuele levenslopen uit op populatieniveau? De grote lijn is dat het aantal inwoners van Nederland nog steeds stijgt, maar dat gebeurt steeds langzamer en over enkele decennia zal het inwonertal gaan dalen. Dat is een gevolg van vooral het aanhoudende lage kindertal, terwijl kinderen bovendien ook nog eens veel later dan voorheen in het leven van de ouders worden geboren. De levensverwachting blijft nog stijgen en samen met het lage kindertal leidt dat tot vergrijzing. Dat het lage kindertal nu nog geen bevolkingsdaling veroorzaakt, komt doordat Nederland een relatief jonge bevolking heeft: er zijn veel vrouwen die ieder weinig kinderen krijgen maar tezamen zorgen zij ervoor dat er verhoudingsgewijs een groter aantal personen (levendgeborenen) bijkomt dan het aantal personen dat door overlijden uit de bevolking verdwijnt. Weliswaar is de laatste jaren de emigratie sterkt gestegen en zelfs groter geworden dan de immigratie, maar de natuurlijke bevolkingsaanwas (geboorte minus sterfte) is over het algemeen nog groter dan de bevolkingsafname ten gevolge van het emigratieoverschot.

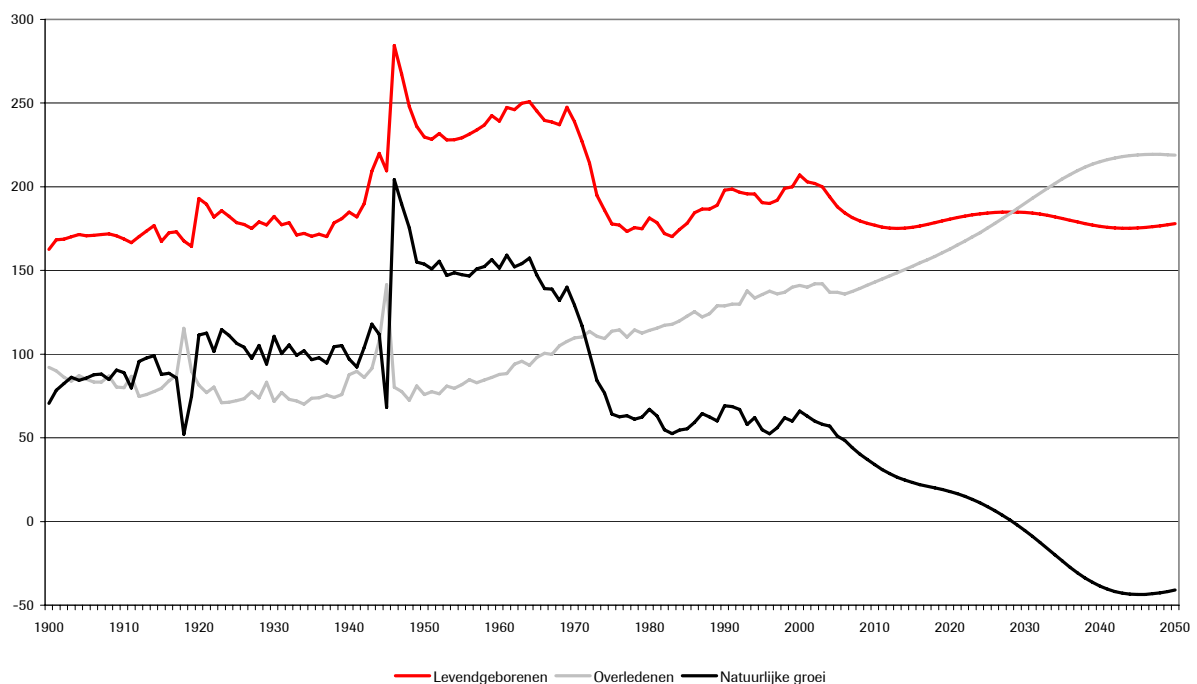
Andere belangrijke ontwikkelingen zijn het dalende aantal gehuwden en het stijgende aantal gescheidenen, de toenemende sequentiële relatievorming, de huishoudensverdunning, de daling van het aandeel eerste generatie 'migranten', en de aanzienlijk regionale en internationale variatie in al deze trends. In de navolgende paragrafen komt ieder van deze trends aan de orde.

2.3 Bevolkingsomvang en bevolkingsgroei

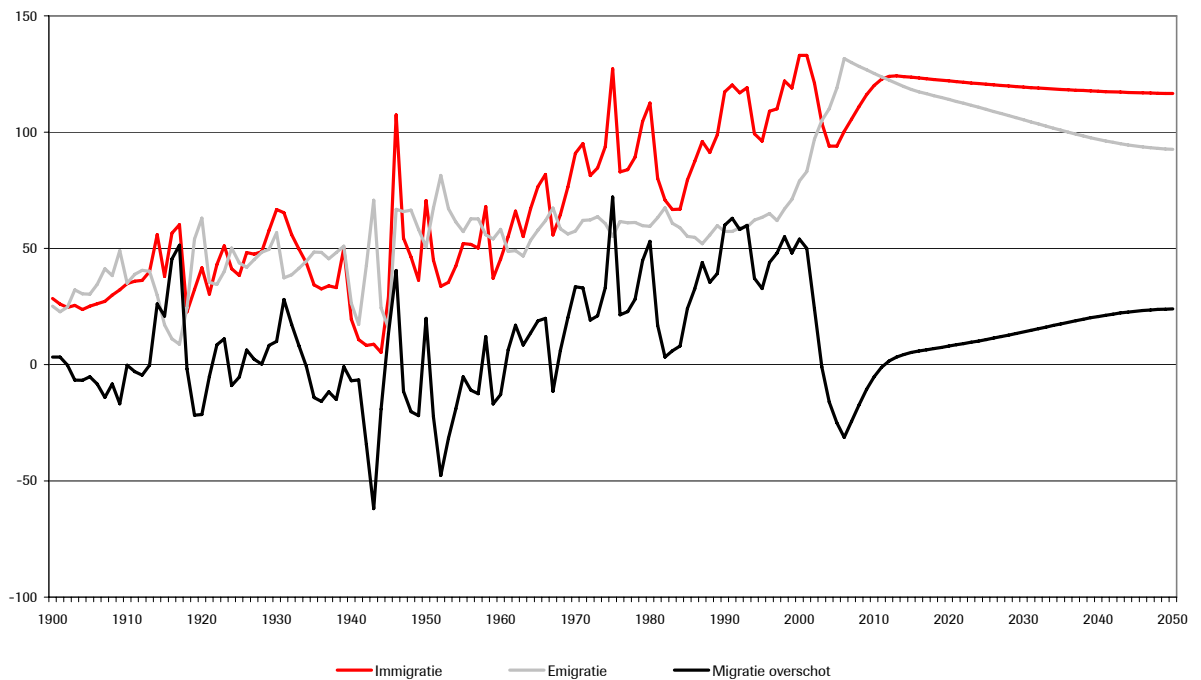
Medio 2006 woonden er 16,3 miljoen mensen in Nederland. In 1950 werd de grens van 10 miljoen gepasseerd, in 1957 die van 11 miljoen, in 1963 die van 12, in 1970 die van 13, en in 1979 die van 14 miljoen. In 1990 volgde die van 15 miljoen en in 2001 werd de grens van 16 miljoen overschreden. Uit deze reeks is af te lezen dat de miljoenen elkaar aanvankelijk sneller, maar inmiddels langzamer opvolgen. In de meest recente bevolkingsprognose van het CBS (2006, midden variant) wordt verwacht dat het inwonertal van 2033 tot 2036 net boven de 17 miljoen uitkomt maar daarna zakt deze weer daaronder. Tegen 2050 komt het inwonertal dan op 16,8 miljoen uit. De bevolkingsgroei daalt dus sterk en wordt – en dat is onvermijdelijk – uiteindelijk negatief.

Dat is vooral een gevolg van de geboorteontwikkeling in de afgelopen decennia. In figuur 3 is te zien dat het aantal levendgeborenen toen niet veel hoger is geweest dan aan het begin van de vorige eeuw, een periode met een veel geringer aantal inwoners, dus veel meer kinderen per vrouw. De naoorlogse geboortegolf (tussen 1945 en 1970) is volgens de grafiek een opvallende uitzondering. Het uitsterven van deze golf gaat zo dadelijk gepaard met een significante stijging van het aantal overledenen. Dat zal leiden tot een negatieve natuurlijke groei. Uiteraard speelt ook migratie een rol bij het bevolkingsverloop. In figuur 4 is te zien dat immi- en emigratie een nogal grillig verloop hebben gekend in de afgelopen eeuw en dat de CBS-bevolkingsprognose vooralsnog uitgaat van een immigratieoverschot voor de nabije toekomst – Nederland blijft in vergelijking met andere EU-landen een relatief rijk en daarmee aantrekkelijk land.

Figuur 3 Natuurlijke bevolkingsgroei componenten (absoluut, x 1000), Nederland, 1900-2050 (2006-2050 gebaseerd op de veronderstellingen in de CBS-bevolkingsprognose van 2006)

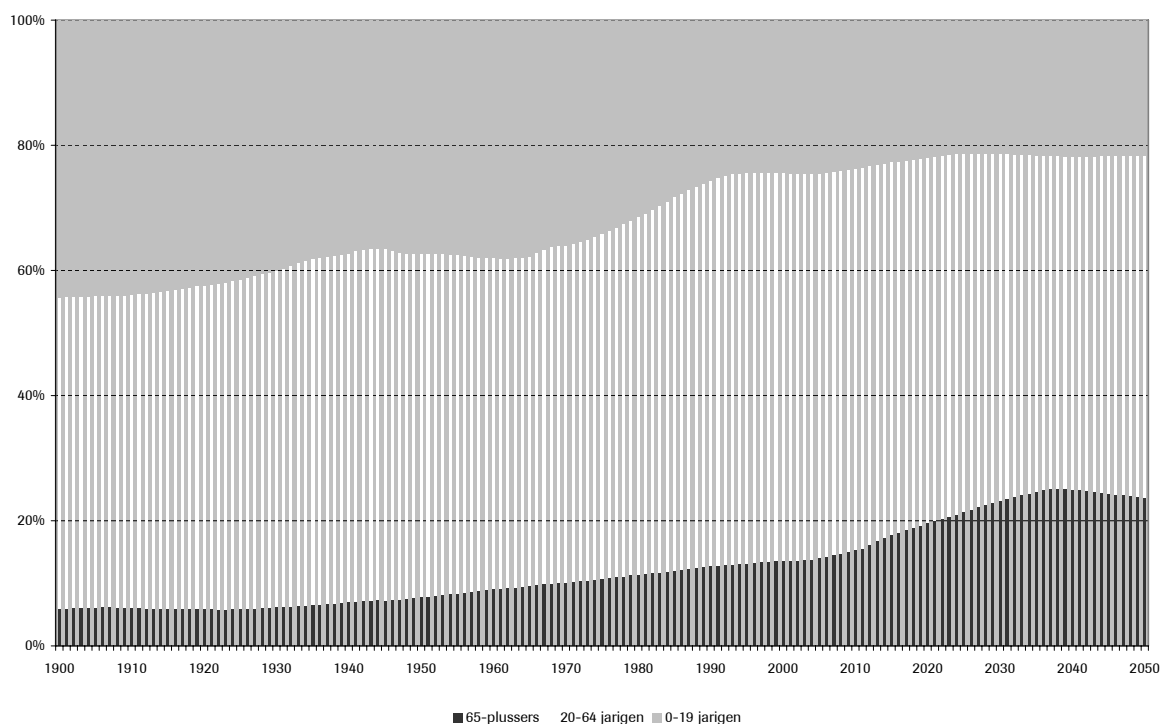
Figuur 4 Immigratie en emigratie (absoluut, x 1000), Nederland, 1900-2050 (2006-2050 gebaseerd op de veronderstellingen in de CBS-bevolkingsprognose van 2006)

2.4 Vergrijzing en ontgroening

Vergrijzing is in de afgelopen jaren, maar ook in de nabije toekomst een onvermijdelijke trend, en dat geldt voor vrijwel alle landen. Europa loopt daarbij voorop. Enkele andere Europese landen zijn veel sterker vergrijsd dan ons land en hoewel Nederland waarschijnlijk wel iets zal stijgen op de lijst van meest vergrijsde landen zullen wij niet tot de kopgroep gaan behoren. Vergrijzing ontstaat zodra het kindertal gaat dalen. Een stijgende levensverwachting versterkt het effect, migratie heeft door de bank genomen meestal nauwelijks enig ‘vergroenend’ effect. Immigranten worden zelf immers ook ouder, krijgen aanvankelijk misschien nog wel iets meer kinderen dan de autochtone bevolkingsgroep, maar dat geldt meestal nauwelijks meer voor de tweede generatie. In Nederland is vergrijzing al decennia aan de gang, eerst langzaam, nu iets sneller. Er is vrijwel geen land dat niet aan het vergrijzen is. Omdat het kindertal nu ook in grote delen van Afrika is gaan dalen, begint zelfs het Afrikaanse continent te vergrijzen, zij het dat het percentage ouderen daar vergelijkbaar is met wat Nederland zo’n 100 jaar geleden kende. Het idee dat we van elders makkelijk ‘groene’ bevolkingsgroepen zouden kunnen laten overkomen om bij ons de vermeende vergrijzingsproblemen op te lossen is dan ook een illusie. Is vergrijzing eigenlijk wel een ‘probleem’? Vergrijzing is immers vooral een succesverhaal: decennialang is heel hard gewerkt aan een betere hygiëne en gezondheidszorg, een langere levensduur, betere ontplooiingskansen. Een lager kindertal en een op termijn geringere bevolkingsomvang kunnen dan ook worden gezien als een ‘prettige bijkomstigheid’, en vergrijzing als een uitdaging.

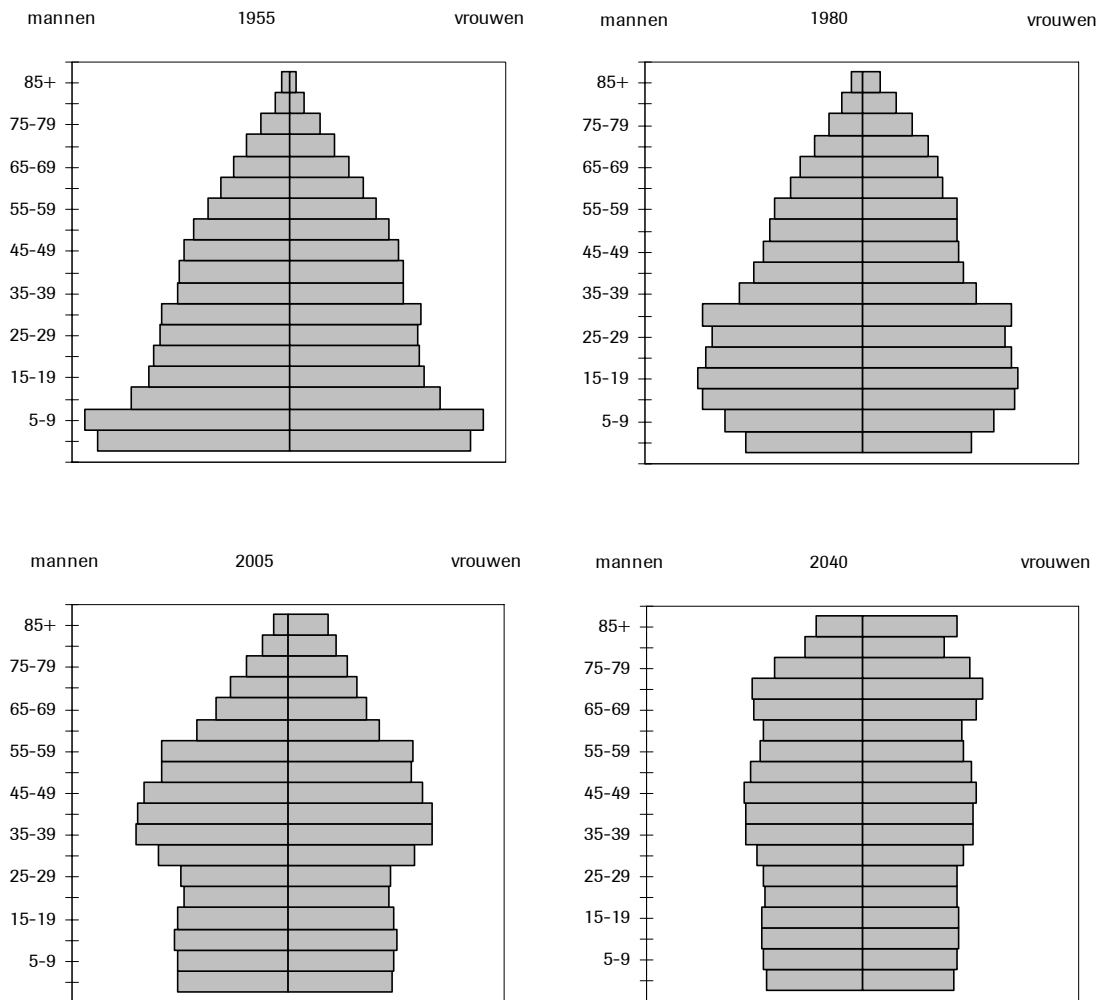
Figuur 5 Percentage 0-19-jarigen, 20-64-jarigen en 65-plussers, Nederland, 1900-2050 (2006-2050 gebaseerd op de veronderstellingen in de CBS-bevolkingsprognose van 2006)

In figuur 5 is te zien dat het percentage 65-plussers in Nederland al sinds begin vorige eeuw stijgende is. De komende decennia komt die stijging in een stroomversnelling (de naoorlogse geboortengolf passeert de leeftijd van 65 jaar): nu is ruim 14% van onze bevolking 65 jaar of ouder, rond 2038 zal dat een maximum bereiken van ruim 25%. Daarna – de naoorlogse geboortengolf is dan uitgestorven – zal weer enige ‘vergroening’ optreden (rond 2050 is 23% van de bevolking 65+). De ontgroening van de afgelopen eeuw is inmiddels tot stilstand gekomen: het percentage jongeren van 0-19 jaar zakt nauwelijks meer verder (thans 24, straks 22%) en blijft min of meer constant. De resterende bevolkingsgroep van 20-64 jaar (de potentiële beroepsbevolking) is ook aan het vergrijzen en neemt in belang af (van 61% nu naar circa 53% rond 2040) en zal daarna licht toenemen (circa 55% rond 2050). Al met al zal de demografische druk, het ‘niet-productieve’ deel van de bevolking (0-19 plus 65+) dat afhankelijk is van het ‘wel-productieve’ deel (de potentiële beroepsbevolking van 20-64 jaar), flink toenemen: van 63 ‘afhankelijken’ per 100 ‘onafhankelijken’ nu naar 88 per 100 rond 2038. Daarna treedt weer enige ‘verlichting’ op. Overigens was deze verhouding één op één, te weten 101 per 100, aan het begin van de vorige eeuw, maar toen waren de afhankelijken vooral jong, tegenwoordig zijn ze vooral oud.

In figuur 6 zijn enkele bevolkingspiramides van Nederland, op verschillende momenten, weergegeven. Links staat de relatieve omvang van de leeftijdsopbouw van de mannen, rechts van de vrouwen. Van beneden naar boven staan de opeenvolgende leeftijdsgroepen, van jong naar oud. Rond 1955 kende Nederland nog een echte bevolkingspiramide, anno 2005 lijkt alleen de bovenste helft nog op een piramide, rond 2040 is ook dat verdwenen.

Figuur 6 Bevolkingspiramides (percentage van de bevolking per geslacht en leeftijdsgroep), Nederland, 1955, 1980, 2005, 2040 (2040 gebaseerd op de veronderstellingen in de CBS-bevolkingsprognose van 2006)

2.5 Kindertal

In de afgelopen decennia is het grote gezin verdwenen en is de kinderloosheid toegenomen. Tegenwoordig zijn gezinnen typisch klein van omvang: het gemiddeld aantal kinderen per gezin onder de bevolking van 30-49 jaar bedraagt circa 1,8, dat wil zeggen het is iets lager dan het zogenoemde vervangingsniveau (het aantal kinderen – 2,1 per vrouw – dat nodig is om de ene generatie precies te vervangen door de volgende). In figuur 7 wordt een overzicht gegeven van het kindertal zowel per kalenderjaar als per geboortecohort (zie de begeleidende tekst bij de grafiek voor een uitleg; het kindertal per geboortecohort van de moeder kan worden gezien als een soort voortschrijdend gemiddelde van het veel conjunctureel gevoeliger kindertal per kalenderjaar). Duidelijk is de daling van het kindertal in de afgelopen decennia te zien. Het modale gezin van nu heeft twee kinderen: circa 42% van de vrouwen geboren in 1965 heeft dit aantal kinderen, 23% heeft er drie of meer, 17% heeft één kind, en 18% heeft geen

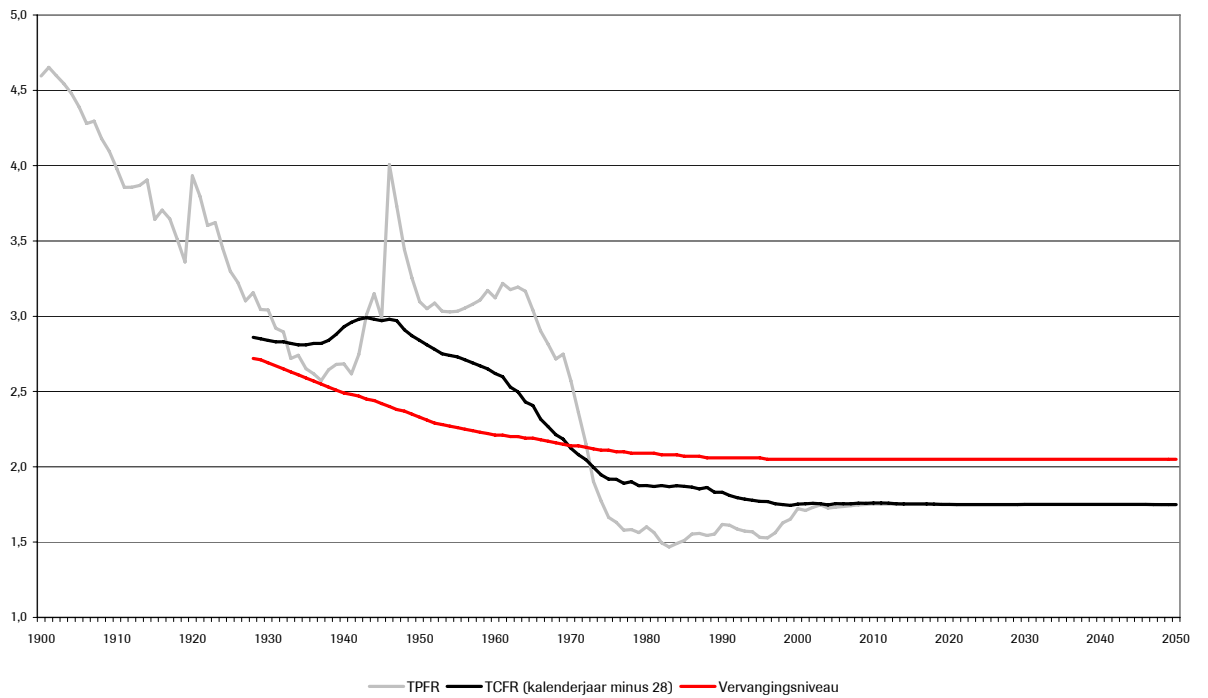
kinderen (figuur 8). Van de kinderlozen heeft het merendeel wel een partner, en velen zijn hoger opgeleid (onder de hoger opgeleiden is ruim 30% kinderloos).

Het eerste kind wordt tegenwoordig relatief laat geboren (ruim 29 jaar, tegenover 24 jaar rond 1970). Het gestegen onderwijsniveau van vrouwen verklaart ongeveer de helft van die stijging met vijf leeftijdsjaren (Beets, 2004). Laat kinderen krijgen gaat echter gepaard met stijgende gezondheidsrisico's voor moeder en kind, alsmede met verhoogde kansen op het niet realiseren van de kinderwens (Beets et al., 1997; Brinkgreve en Te Velde, 2006; RVZ, 2007). Veelal zijn de ouders (nog) niet getrouwd als een kind wordt geboren. In 2005 kwam in Nederland 35% van alle levendgeborenen 'buitenechtelijk' ter wereld (onder eerstgeborenen zelfs 45%), maar een groot deel van deze ouders woont (niet-gehuwd) samen.

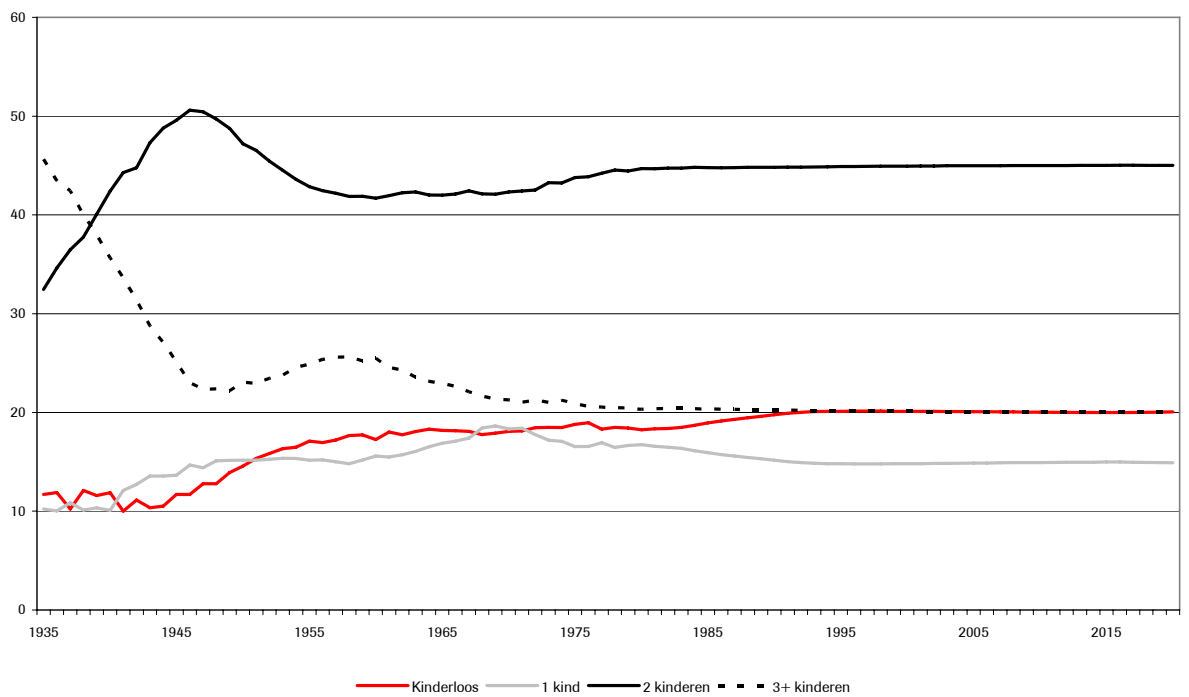
Verwacht wordt dat het kindertal laag zal blijven en niet opvallend zal veranderen. Dat heeft vooral te maken met het feit dat tegenwoordig veel intensiever over de keuze voor kinderen wordt nagedacht. Men realiseert zich dat kinderen niet 'van God' komen en ook niet te koop zijn. Bovendien is het patroon van relatievorming aanzienlijk veranderd – velen hebben op het moment dat ze graag kinderen zouden willen krijgen geen partner –, zijn vrouwen hoog opgeleid en massaal actief op de arbeidsmarkt, en zijn er talloze (luxe) uitdagingen en aspiraties die maken dat we niet gemakkelijk besluiten om tijd te gaan vrijmaken en verantwoordelijkheid te nemen voor het zelf verzorgen van onze (kleine) kinderen. Want we verzorgen ze liever zelf dan ze uit te besteden aan de kinderopvang. Verder hebben kinderen van gescheiden ouders – en daarvan hebben we er tegenwoordig heel veel – moeite zelf een relatie aan te gaan en te kiezen voor kinderen (De Graaf, 2002). Enkele christelijke bevolkingsgroepen krijgen nog relatief veel kinderen, maar de gezinsvormingspatronen van de tweede generatie allochtonen wijkt nog maar beperkt af van die van de autochtone bevolking. Weliswaar heeft de eerste generatie niet-westerse immigranten meestal veel grotere gezinnen, maar hun kinderen hebben zich dus al behoorlijk aangepast (Garssen en Nicolaas, 2006). Dat betekent dat de kans dat binnen enkele decennia de helft van de bevolking van Nederland uit 'moslims' zou bestaan erg onwaarschijnlijk is³. Kortom: de keuze voor kinderen is tegenwoordig een ingewikkeld en tamelijk langdurig proces geworden, die weloverwogen wordt gemaakt. De leeftijd van de moeder bij de geboorte van het eerste kind zal dan ook hoog blijven.

³ Daar komt nog bij dat ook in bijvoorbeeld Marokko en Turkije zelf het kindertal de afgelopen decennia aanzienlijk is gedaald, zodat gemiddeld gesproken eventuele toekomstige eerste generatie migranten minder kinderen zullen meebrengen / krijgen dan in het verleden het geval was.

Figuur 7 Gemiddeld kindertal per vrouw, Nederland, 1900-2050 (2006-2050 gebaseerd op de veronderstellingen in de CBS-bevolkingsprognose van 2006)

Figuur 8 Gezinsgrootte, percentage vrouwen per geboortjaar naar kindertal, Nederland, geboortejaren 1935-2020 (deels gebaseerd op de veronderstellingen in de CBS-bevolkingsprognose van 2006)

2.6 Levensverwachting

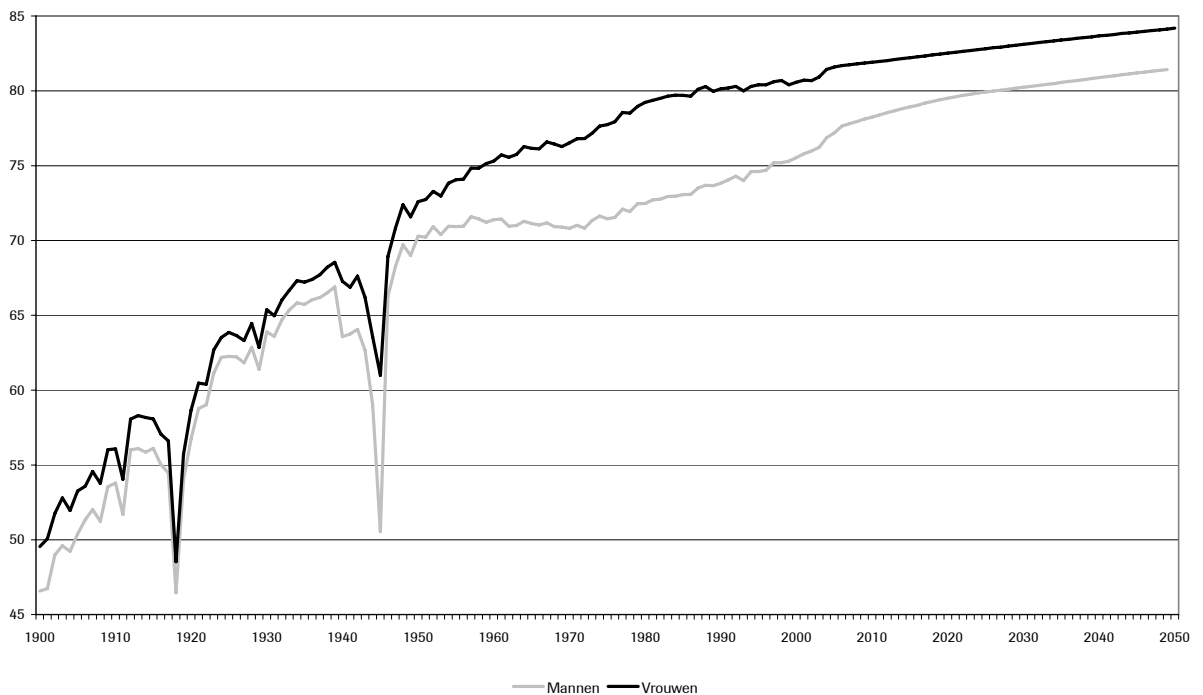
Door de enorme verbeteringen in de afgelopen eeuw in welvaart en gezondheidszorg worden mannen in Nederland tegenwoordig gemiddeld bijna 77 jaar oud, vrouwen ruim 81 jaar. De levensverwachting zal nog beperkt verder stijgen en naar verwachting wordt het verschil in levenslengte tussen mannen en vrouwen kleiner (zie figuur 9). Er is echter een intensieve internationale wetenschappelijke discussie tussen optimisten en pessimisten gaande over het toekomstige verloop van de levensverwachting (zie bijvoorbeeld Bongaarts, 2006). Deze is terug te voeren op de mogelijkheden die gezondheidswerkers hebben op nog verdere (aanzienlijke) verbeteringen in de strijd tegen ziekten op hogere leeftijden: de optimisten kijken vooral naar de trends in het verleden, stellen dat er in de afgelopen twee eeuwen steeds opnieuw significante verbeteringen (en ook tegenslagen) zijn geweest en dat er geen reden is te veronderstellen dat dat in de toekomst ineens zal ophouden; kortom, de gezonde⁴ en de totale levensverwachting zullen nog verder stijgen. De pessimisten stellen daarentegen dat de rek eruit is, omdat het in het verleden vooral 'exogene killers' waren die konden worden bestreden, maar de bestrijding van 'endogene killers' – 60% van de bevolking overlijdt tegenwoordig door kanker dan wel hart- en vaatziekten – is veel lastiger. Bovendien zijn onze woon- en leefmilieus minder schoon dan ze zouden moeten zijn en is ook de toename van overgewicht zorgelijk. Verder is Nederland de afgelopen jaren zijn positie in de kopgroep van landen met de hoogste levensverwachtingen langzaam kwijtgeraakt. Vooral de ongezonde levensverwachting zou wel eens kunnen toenemen.

De gezonde levensverwachting vertoont maar beperkte vooruitgang, maar is een moeilijk vast te stellen indicator. Het lijkt erop dat we aan het eind van ons leven steeds langer ongezond zijn. Dat heeft vooral te maken met steeds vroegere diagnosestellingen, en effectievere therapieën waardoor we niet meer zo snel overlijden. Daar waar we voorheen niet in staat waren mensen in leven te houden, slagen we daar tegenwoordig steeds beter in. Dat gaat helaas niet altijd gepaard met de kwaliteit van leven die we wenselijk achten (zie bijvoorbeeld De Hollander et al. (2006) voor een overzicht van deze onderwerpen).

Er zijn aanzienlijke sterfteverschillen naar sociaal-economische omstandigheden. Gehuwden leven langer dan niet-gehuwden, maar dit kan zowel een gevolg zijn van selectie vooraf (alleen de sterksten trouwen?) of van protectie (het huwelijk verlaagt de sterfterisico's doordat partners bijvoorbeeld minder risicovol door het leven gaan). Hoger opgeleiden leven langer dan minder hoog opgeleiden. Hetzelfde geldt voor mensen met een hogere sociaal-economische status en voor mensen die in 'betere buurten' wonen (zie ook De Hollander et al., 2006).

⁴ De gezonde levensverwachting: het deel van de totale levensverwachting dat in goede gezondheid wordt doorgebracht.

Figuur 9 Levensverwachting bij de geboorte (in levensjaren), mannen en vrouwen, Nederland, 1900-2050 (2006-2050 gebaseerd op de veronderstellingen in de CBS-bevolkingsprognose van 2006)

2.7 Migratie en migranten

Nederland is en blijft een aantrekkelijk immigratieland, hoewel de mogelijkheden voor niet-westers allochtonen om zich blijvend in ons land te vestigen de laatste jaren aanzienlijk zijn verkleind. Voor niet-EU-ingezetenen is er een steeds strengere selectie aan de poort: de migrant moet nuttig zijn voor de economie en het accent verschuift daarmee naar 'kennismigratie'. De inkomenseisen zijn omhoog geschroefd en er is een inburgeringsplicht gekomen. Daarmee is de gezinsherenigende en gezinsvormende migratie de laatste jaren aanmerkelijk verminderd. Ook is de asielmigratie sterk teruggelopen. Voor EU-ingezetenen is in principe het migratieverkeer vrij, maar er kunnen tijdelijke beperkingen worden opgelegd aan migranten uit nieuwe lidstaten. Al met al is de immigratie de laatste jaren aanzienlijk teruggelopen en daartegenover staat een gestegen emigratie. Deze was de afgelopen decennia steeds kleiner dan de immigratie (zie figuur 4) maar is sinds enkele jaren structureel verhoogd, vooral door een grotere belangstelling van autochtonen voor een leven elders. Maar ook onder eerste generatie niet-westerse allochtonen is de emigratie toegenomen (vaak op oudere leeftijd weer terug naar het land van herkomst). Toch wordt verwacht dat ook in de nabije toekomst de belangstelling om naar Nederland te komen zal aanhouden en dat de immigratie weer hoger zal uitkomen dan de emigratie.

Uit de gemeentelijke basisadministratie (het bevolkingsregister) is per definitie niets bekend over illegalen, maar is uitsluitend af te leiden hoeveel personen er legaal in Nederland wonen. Begin 2006 woonden er 3,1 miljoen allochtonen, dat wil zeggen 19,1% van de bevolking is of zelf elders geboren of heeft ten minste

één ouder die elders is geboren en/of heeft zelf of een ouder met een andere nationaliteit. Dat is een heel ruime definitie. Van deze 3,1 miljoen personen gaat het bij 1,7 miljoen om een niet-westerse achtergrond, de overige 1,4 miljoen hebben een westerse achtergrond. De helft (1,5 miljoen) van alle allochtonen behoort tot de tweede generatie, 0,7 miljoen tot de tweede generatie niet-westerse allochtonen. Dat betekent dat ruim de helft van de eerste generatie migranten een niet-westerse achtergrond heeft, terwijl dat voor de tweede generatie minder dan de helft is.

Begin 2006 bestond de top-10 van de allochtonen bevolkingsgroepen uit:

1. Indonesië / Nederlands-Indië (393 duizend personen), 2. Duitsland (383 duizend), 3. Turkije (364 duizend), 4. Suriname (332 duizend), 5. Marokko (323 duizend), 6. Nederlandse Antillen (+ Aruba) (129 duizend), 7. België (112 duizend), 8. Verenigd Koninkrijk (76 duizend), 9. voormalig Joegoslavië (75 duizend), en 10. Polen (46 duizend). Tussen de 30 en 45 duizend personen zijn afkomstig uit Afghanistan, China, Frankrijk, Irak, Italië, voormalige Sovjet-Unie, Spanje en USA. De leeftijdsopbouw van ieder van deze migrantengroepen is uiteraard afhankelijk van de periode waarin zij (voornamelijk) naar Nederland kwamen. De niet-westerse herkomstgroepen zijn gemiddeld jonger dan de autochtonen, Belgen en Duitsers juist veel ouder. Alleen van Belgen, Duitsers, Indonesiërs, Italianen en Joegoslaven is de tweede generatie groter dan de eerste. In de vier grote steden is tegenwoordig 45% van de leerlingen in het voortgezet onderwijs van niet-westerse herkomst, in Nederland als geheel is dat 14%. Vooral in de grensgemeenten wonen veel Belgen en Duisters. Het aantal naturalisaties is de laatste jaren afgenomen (van 78 duizend in 1996 naar 20 duizend in 2004).

2.8 Relatievorming en huishoudens

Uit berekeningen die ook ten grondslag liggen aan figuur 2 blijkt dat vrijwel iedereen in zijn/haar leven enige tijd alleen woont, maar ook heeft vrijwel iedereen een of meer samenwoonrelaties. Zo woont 90% van alle vrouwen ooit enige tijd alleen en 50% zelfs in twee levensfasen (meestal voor het huwelijk en na het overlijden van de partner), maar ook heeft 95% van alle vrouwen ooit een partner waarmee zij samenwoont (De Beer, 2006).

De leeftijd waarop wij voor het eerst een relatie aangaan is de afgelopen decennia nauwelijks veranderd, maar in plaats van meteen vanuit huis te trouwen, gaan we nu eerst een tijdje alleen wonen, zelfs als er al sprake is van een vaste vriend(in). Daarna wonen we ongehuwd samen, en pas op veel hogere leeftijd dan voorheen volgt een huwelijk – in 2005 waren voor het eerst huwende vrouwen gemiddeld 29 jaar. Het percentage personen dat ooit trouwt, daalt langzaam, maar nog steeds trouwt een grote meerderheid van de bevolking ten minste eenmaal. Wel is het huwelijk exclusiever geworden voor mensen met kinderwens. Heeft men die niet dan is er kennelijk nauwelijks meer een prikkel om te trouwen. Naast ongehuwd samenwonen is ook relatieontbinding een vrij normaal verschijnsel geworden. De eerste (ongehuwde) samenwoonrelatie wordt relatief vaak beëindigd – circa 2x zo vaak als eerste huwelijken eindigen met echtscheiding. Samenwoners die uit elkaar gaan hebben zelden kinderen en circa de helft van de echtscheidingen vindt plaats voordat er kinderen geboren zijn.

Meer relatieontbinding geeft uiteraard aanleiding tot meer personen die op zoek gaan naar een nieuwe partner. In de huwelijksstatistiek is goed te volgen hoeveel gescheidenen opnieuw trouwen: rond 1975 trouwde slechts 6% van de huwendenden niet voor het eerst, tegenwoordig is dat 19%. Er is dus veel meer 'sequentiële relatievorming', want er is ook een aanzienlijke toename van het aantal personen dat na een eerdere (al dan niet huwelijks-)relatie ongehuwd samenwoont, en dat gebeurt in toenemende mate ook op latere leeftijd. En een alternatief voor samenwonen is de 'LAT-relatie'⁵, en ook die komt vaker voor, ook op hogere leeftijd.

Gevolg van deze ontwikkelingen is dat het aantal gehuwde paren is gedaald. In 1995 werd een maximum van 7,1 miljoen gehuwden vastgesteld, inmiddels is dat gedaald naar 6,9 miljoen. Dat betekent dat nu 43% van de bevolking getrouwd is. Ook het aantal verweduwden is gedaald, van een maximum van 883 duizend in 1998 naar 874 duizend nu, en dat komt overeen met 5% van de bevolking. Het aantal ongehuwd (nooit-gehuwd) is sterk gestegen en passeerde in 2001 het aantal gehuwden. Anno 2006 zijn er 7,5 miljoen personen ongehuwd (46% van de bevolking). Het aantal gescheidenen is eveneens sterk gestegen tot 996 duizend (6% van de bevolking). Uiteraard is de leeftijdsopbouw van ieder van deze groepen zeer verschillend, maar alle groepen vergrijzen (tabel 2).

Tabel 2 Gemiddelde leeftijd (in jaren) van de bevolking naar burgerlijke staat en geslacht, Nederland

	Ongehuwd			Gehuwd			Verweduwd			Gescheiden			Totaal		
	M	V	T	M	V	T	M	V	T	M	V	T	M	V	T
1975	15,8	16,4	16,1	46,0	43,5	44,7	73,5	70,0	70,8	46,5	48,2	47,5	32,2	34,3	33,2
2006	22,0	21,0	21,5	53,1	50,5	51,8	73,6	75,6	75,2	52,5	52,3	52,4	38,1	40,3	39,2

Huishoudens worden gekenmerkt door een voortgaande 'verduunning'. Mede door de vergrijzing verplaatst het zwaartepunt van de leeftijdsopbouw zich naar gezinnen in de 'empty nest'-fase: uit tabel 2 is af te lezen dat gehuwden rond 1975 circa 45 jaar oud waren en dat is de levensfase van ouders waarbij kinderen veelal nog thuis wonen. Inmiddels is de gemiddelde leeftijd van gehuwden opgelopen naar 52 jaar. Dat betekent grosso modo dat de helft van de gehuwden ouder is dan die leeftijd en zij zullen meestal geen thuiswonende kinderen meer hebben, maar met z'n tweeën wonen. Dat geldt dus nu voor een groot deel van de naoorlogse geboortengolf.

Grote huishoudens zijn goeddeels verdwenen. Rond 1980 telde het huishouden in Nederland gemiddeld 2,76 personen⁶, nu is dat 2,26. Vooral het aantal eenpersoonshuishoudens is fors gestegen. In 1980 werd 22% van alle huishoudens door slechts één bewoner gerund, nu is dat 35%. Eénpersoonshuishoudens komen niet alleen voor op jongere leeftijd – vaak een zelf gekozen optie om een tijdje alleen te wonen – maar vooral ook op oudere leeftijd – een veelal niet zelf gekozen optie na echtscheiding of verweduwing (zie figuur 2).

⁵ LAT = Living Apart Together: formeel is het adres verschillend maar een aantal dagelijkse activiteiten worden samen uitgevoerd.

⁶ Rond 1920 woonden er gemiddeld 4,25 personen per huishouden, en was 10% van alle huishoudens een éénpersoonshuishouden.

Huishoudens zijn qua typering zeer divers en steeds minder standaard. Zo zijn er minder gehuwde ouders met kinderen, meer ongehuwde samenwoners (al dan niet met kinderen), meer eenoudergezinnen en meer alleenstaanden. Ook in de levensloop zijn de opeenvolgende huishoudensfasen waarin men verkeert niet gemakkelijk te vangen in een bepaalde standaard die vrijwel iedereen in zijn leven volgt. De patronen zijn juist zeer divers (De Beer, 2006).

2.9 Geografische variatie

De landelijke cijfers zijn uiteraard gebaseerd op persoonlijke data en die laten regionaal en lokaal nogal wat variatie zien (Van Dam et al., 2007). Zo is er verschil in bevolkingsgroei en die hangt sterk samen met economisch succes. Economisch sterke regio's trekken mensen aan en kennen dus bevolkingsgroei. Sommige gemeenten en provincies kennen al een dalende bevolkingsomvang (bijvoorbeeld Oost-Groningen, de agglomeratie Haarlem, de provincies Limburg en dat is voornamelijk een gevolg van de bevolkingsdaling in Zuid-Limburg). Ook vergrijzing heeft verschillende gedaanten: zo vergrijzen de vier grote steden bijvoorbeeld niet of nauwelijks. Deze steden 'verkleuren' juist wel sterk door de aanwezigheid van grote groepen migranten.

De gemiddelde leeftijd van de bevolking is laag in Flevoland (34,8 jaar), en hoog in de provincies Limburg (41,3 jaar) en Zeeland (41,1 jaar), maar bijvoorbeeld nog hoger in Zeeuws-Vlaanderen (42,7 jaar). Amsterdam (38,4), Rotterdam (39,0) en Den Haag (39,5) scoren dicht bij het landelijk gemiddelde van 39,2 jaar, maar de stad Utrecht (36,4) is duidelijk jonger. Kijkt men naar de provinciale percentages van de bevolking van 0-19 jaar of van 65 jaar of ouder dan zal het niet verbazen dat Zeeland en Limburg relatief hoge percentages 65-plussers kennen, en Flevoland en Utrecht juist lage.

Het kindertal is het laagst in de provincie Groningen (1,53 kinderen per vrouw in 2005), het hoogst in de provincie Flevoland (1,99). Maastricht scoort laag met 1,24, Urk hoog met 2,90. Gemeentelijke cijfers zijn echter gevoelig voor fluctuaties van jaar op jaar. De (naar leeftijd gestandaardiseerde) sterfte is laag in Zeeland (7,8 per 1000 inwoners), en hoog in Limburg (8,8), maar Zuid-Limburg en Twente hebben 9,1 en Oost-Groningen zelfs 9,2 tegenover Delft en Westland dat slechts een cijfer van 6,9 kent. Deze cijfers gelden voor mannen en het landelijk gemiddelde voor hen is 8,2.

Internationaal gezien zijn er ook aanzienlijke verschillen. Binnen Europa onderscheidt Nederland zich vooral door de relatief omvangrijke naoorlogse geboortengolf. Daarom is Nederland op dit moment nog tamelijk jong ('groen'), maar de 'grijze golf' komt er onherroepelijk aan. Er is dus nog enige bevolkingsgroei-potentie want ondanks het lage kindertal zijn er relatief veel vrouwen die moeder worden, zodat het aantal geborenen vooralsnog hoger is dan het aantal overledenen. Maar evenals in vele andere Europese landen al het geval is, staat ook Nederland aan de vooravond van bevolkingsdaling. In Duitsland, Italië en Oost-Europa is de natuurlijke bevolkingsteruggang (meer overledenen dan geborenen) al enige jaren aan de gang. Maar vrijwel al deze landen hebben wel een immigratieoverschot. Nederland is momenteel, binnen de Europese Unie, vrij uniek met een emigratieoverschot.

Het gemeenschappelijke thema is nagenoeg overal in Europa: lage bevolkingsgroei, een laag kindertal, een hoge levensverwachting, vergrijzing, immigratie-

overschot, vaak al een negatieve natuurlijke groei. Maar de variatie is enorm zodat 'hetzelfde' voorlopig overal 'anders' blijft. Europa zal demografisch ook niet snel een eenheidsworst zijn, mede omdat de leeftijdsopbouw van ieder land/regio uniek is: deze geeft een afspiegeling van de demografische geschiedenis (geboorte, sterfte, migratie) van de afgelopen 100 jaar aldaar. Wel is Europa van alle continenten veruit het meest vergrijsd, met Italië, Griekenland, Duitsland en Zweden momenteel aan kop. Maar ook alle andere continenten zijn, ieder op hun eigen wijze, aan het vergrijzen.

Om de zoveel jaar vraagt de Verenigde Naties in een survey aan regeringen hoe zij over allerlei bevolkingsontwikkelingen denken (Verenigde Naties, 2005).

Vrijwel alle regeringen van de EU-lidstaten maken zich (grote) zorgen over de in hun ogen te geringe bevolkingsgroei, de vergrijzing en vooral de vergrijzing van de arbeidsmarkt. Een groot aantal lidstaten vindt het kindertal te laag en wil daar graag iets aan doen. Een effectief 'bestrijdingsmiddel' voor lage kindertallen – de belangrijkste oorzaak van vergrijzing – bestaat echter niet. Een minderheid van de EU-regeringen vindt de immigratie te hoog.

Ook op individueel niveau maken veel mensen zich zorgen. Uit onderzoek blijkt dat men vergrijzing over het algemeen niet prettig vindt (Beets en Fokkema, 2005). Als geïnterviewden echter vervolgens zeggen dat mensen meer kinderen moeten krijgen en dat zij immigratie willen bevorderen, maar tevens aangeven dat Nederland absoluut niet voller mag worden, dan kan een demograaf alleen maar constateren dat kennelijk niet iedereen inziet dat vergroening vrijwel onherroepelijk tot bevolkingsstijging zal leiden en vergrijzing meestal tot bevolkingskrimp.

2.10 Conclusie

Demografisch gedrag van mensen is maar gedeeltelijk voorspelbaar. Op het punt van relatievorming, kinderen krijgen, en migratie maakt ieder zijn eigen afwegingen, en de dood overkomt ons op een gegeven moment al dan niet met vooraf een aankondiging. Veel levenslopen lijken op elkaar, maar er zijn er maar weinig die geheel identiek zijn. Gevolg is dat demografische trends volgens een zeker stramien verlopen maar er treden continu verschuivingen op in intensiteit en timing. Zo wordt er meer ongehuwd samengewoond, minder gehuwd, vaker gescheiden, zijn de gezinnen klein, wordt het eerste kind laat geboren, gaan we later dood en groeien de levensverwachting van mannen en vrouwen weer naar elkaar toe, en zijn er schommelingen in de aantallen immi- en emigranten, waardoor ook de populatieomvang van eerste en tweede generatie migranten wordt beïnvloed. Al deze zaken tezamen bepalen ook hoe de leeftijdsopbouw er op een gegeven moment uitziet en hoe die zich verder ontwikkelt. Nederland staat aan de vooravond van een versnelling van het vergrijzingsproces. Deze zal enkele decennia aanhouden en uiteindelijk leiden tot bevolkingskrimp. Dan zal ook weer enige vergroening optreden. In al deze trends is aanzienlijke regionale maar ook internationale variatie. Dat is altijd zo geweest en zal niet snel verdwijnen. 'Hetzelfde' manifesteert zich dus overal 'anders', oftewel de trends wijzen vrijwel overal, regionaal en internationaal, in dezelfde richting, maar het niveau en de timing kan van plaats tot plaats aanzienlijk verschillen. Dat betekent ook dat bevolkingsprognoses geen loepzuivere voorspellingen zijn maar berekeningen op basis van veronderstellingen. Deze laatste moeten zo nu

en doen worden bijgesteld, en de laatste jaren heeft dat vooral betrekking op details. De belangrijkste boodschap is voortgaande, zelfs versnellende vergrijzing en op termijn bevolkingskrimp.

Literatuur

Beer, J. de

Demografische microsimulaties

NIDI lezing, 11 april 2006

Beets, G.

De timing van het eerste kind: een overzicht

Bevolking en Gezin, jrg. 33, nr. 1, 2004, pp. 115-142

Beets, G., A. Bouwens & J. Schippers (red.)

Uitgesteld ouderschap

Amsterdam, Thesis Publishers, 1997

Beets, G. & T. Fokkema

Misverstanden over vergrijzing, wensenpakket van velen niet te realiseren

Demos, jrg. 21, nr. 5, 2005, pp. 37-40

Bongaarts, J.

How long will we live?

New York, Population Council, 2006

Policy Research Division Working Paper no. 215

Brinkgreve, C. & E. te Velde,

Wie wil er nog moeder worden?

Amsterdam, Augustus, 2006

Dam, F. van, C. de Groot & F. Verwest

Groei, krimp en ruimte

Demos, jrg. 23, nr. 1, 2007, pp. 1-5

Gaag, N. van der, J. de Beer, P. Ekamper & F. Willekens

Using MicMac to project living arrangements: an illustration of biographic projections.

Paper gepresenteerd op de European Population Conference 2006

"Population challenges in ageing societies", Liverpool, 21-24 June, 2006

Garssen, J. & H. Nicolaas

Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westers allochtone vrouwen

Bevolkingstrends (CBS), jrg. 54, nr. 1, 2006, pp. 15-31

Graaf, A. de

De invloed van het ouderlijk gezin op relaties van jongeren

Maandstatistiek van de bevolking (CBS), jrg. 50, nr. 1, 2002, pp. 4-8

Hollander, A. de, N. Hoeymans, J. Melse, J. van Oers & J. Polder (red.)

Zorg voor gezondheid, Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2006

Bilthoven, RIVM, 2006

RVZ – Raad voor de Volksgezondheid en Zorg

Uitstel van ouderschap. Signalement

Den Haag, RVZ, 2007

Verenigde Naties

World population policies 2005

Population Division, DESA, New York, United Nations

<http://www.un.org/esa/population/publications/WPP2005/wpp2005.htm>
(2005)

Vergrijzing en ontgroening

3 Nederland in 2035: angstiger, meer verschil en meer afzondering?

Jan Latten⁷ (CBS en Universiteit van Amsterdam) en Luc Verschuren (CBS)

Samenvatting

De komende dertig jaar zal het percentage 65-jarigen stijgen van 14% tot 23% van de totale bevolking. Vergrijzing kan leiden tot meer mensen met angst voor en gevoelens van onveiligheid en tot een toename van sociale isolatie. Bovendien zullen nieuwe generaties minder naaste familie hebben. Dergelijke tendensen kunnen kwetsbaarheid vergroten. Desondanks kan het groeiende gevoel van onveiligheid paradoxaal hand in hand gaan met een vermindering van de kans om slachtoffer van criminaliteit te worden. Gebrek aan inkomen is een ander aspect van kwetsbaarheid. Veel indicatoren wijzen op een stijgende ongelijkheid wat betreft inkomens tussen aan de ene kant huishoudens met tweeverdieners en aan de andere kant eenpersoons- en niet-westerse huishoudens. Emancipatie, immigratie, beperkte aanvullende pensioenrechten en onvolledige AOW-aanspraken spelen een belangrijke rol in deze context. Het groeiende leeftijdgerelateerde gevoel van onveiligheid en de generatiegerelateerde financiële ongelijkheid kunnen leiden tot stijgende segregatie. Verschuivingen richting liberalisering van de woningmarkt en de groeiende ongelijkheid in inkomen en levensstijl kunnen tendensen van segregatie in algemene zin bevorderen.

3.1 Inleiding

Het maatschappelijke debat over vergrijzing is begonnen. Aanvankelijk aarzelend over zaken als betaalbaarheid van uitkeringen, beschikbaarheid van zorg of levensvatbaarheid van een ouderenpartij. Maar intussen dringt het besef door dat vergrijzing het totale spectrum van onze samenleving zal raken. Ook veiligheid, onveiligheid, criminaliteit en slachtofferschap zullen door vergrijzing veranderen. In deze bijdrage staat de vraag centraal of we door het groeiend aantal ouderen een kwetsbaarder en angstiger samenleving worden. Daartoe zullen we stilstaan bij een belangrijk aspect van veiligheid en onveiligheid, namelijk kwetsbaarheid.

We kijken naar de manier waarop verschillende groepen ouderen en andere bevolkingsgroepen (kunnen) omgaan met kwetsbaarheid en onveiligheidsgevoelens en wat daarvan de maatschappelijke gevolgen zouden kunnen zijn. Daarbij

⁷ Deze bijdrage is met toestemming van de redactie overgenomen uit het themanummer van Justitiële Verkenningen "Demografische ontwikkelingen" JV 3, 2006.

kijken we naar trends als grotere inkomensverschillen en segregatie tussen jong en oud, arm en rijk, allochtoon en autochtoon.

In deze bijdrage zullen we proberen een beknopt scenario te schetsen. Voor de goede orde, de bijdrage dient niet te worden gelezen als een volledig uitgewerkt scenario, maar slechts als een verkennende schets van een aantal ontwikkelingen. Opgemerkt zij dat elke periode zijn specifieke omstandigheden kent die nauwelijks zijn te voorzien. Indicaties daarvoor kunnen in feite uitsluitend worden gebaseerd op langetermijntrends die zich nu al manifesteren en waarvoor nog geen aanwijzingen bestaan dat die trends afbuigen. Denk aan de actuele trends in eigenwoningbezit, de toenemende mogelijkheden om zelf je levensloop te bepalen of de toenemende segmentering in de samenleving (SCP, 2005; Latten, 2005). Welke rol zou de tijdgeest, naast ontwikkelingen in sociale kwetsbaarheid en financiële kwetsbaarheid, kunnen spelen als het gaat om de fysieke omgeving?

3.2 Vormen van kwetsbaarheid

Een aspect van veiligheid en onveiligheid is kwetsbaarheid. Daarom is voor beleid en onderzoek inzake veiligheid een groeiend aantal relatief kwetsbare ouderen een relevant gegeven. Kwetsbaarheid is een ruim concept waarbij men lichamelijke, financiële en sociale kwetsbaarheid kan onderscheiden (Van der Meer, 2006). Lichamelijke kwetsbaarheid verwijst naar functionele beperkingen die ouderdom met zich meebrengt, financiële kwetsbaarheid verwijst naar ontbrekende middelen zoals inkomen of een partner om de functionele beperkingen te compenseren. De derde vorm van kwetsbaarheid heeft te maken met de sociale en fysieke omgeving.

Van der Meer toont aan dat verschillende vormen van kwetsbaarheid elkaar versterken in gevoelens van onveiligheid bij ouderen: ouderen met gezondheidsbeperkingen voelen zich vaker onveilig dan gezonde ouderen maar dat geldt met name in gedepriveerde buurten of als ze alleen wonen. In welgestelde buurten is dit verschil tussen gezonde ouderen en ouderen met beperkingen niet gevonden (Van der Meer, 2006). Met andere woorden, ouderen die bijvoorbeeld niet meer goed ter been zijn en in een gedepriveerde buurt wonen, kunnen zich extra onveilig voelen. Men kan daarom veronderstellen dat – als de middelen dat toelaten – men eventueel zal verhuizen naar een fysieke omgeving waar men zich veiliger voelt. De vraag is of we met kennis van bestaande trends en fenomenen enige indicatie kunnen geven voor toekomstige sociale kwetsbaarheid van ouderen, de financiële middelen om daar iets aan te doen en het woongedrag als resultaat om sociale kwetsbaarheid te verminderen.

Voor inschatting van de omvang van de kwetsbaarheid, in de zin van veiligheid, moeten we uitgaan van huidige leeftijdpatronen in angstgevoelens. Sommige angstgevoelens zullen immers ook in de toekomst gekoppeld blijven aan de individuele veroudering (leeftijdseffect). Zo blijkt dat mensen op oudere leeftijd zich vaker onveilig voelen dan jonge mensen. Ouderen zijn fysiek minder weerbaar waardoor ze zich buiten hun woning kwetsbaarder kunnen voelen. Vaak heeft men geen partner meer die angsten kan delen of wegnemen. De vraag is hoe het gemiddelde angstgevoel in de bevolking zich zou kunnen ontwikkelen als het per leeftijd gelijk blijft aan het patroon dat we nu zien, maar er straks dubbel zoveel ouderen zijn?

Naast een inschatting van gemiddelde angstgevoelens als uiting van kwetsbaarheid, als het ware het resultaat van een collectief levensfase-effect, kan er naar de toekomst ook een indicatie worden gegeven van de financiële kwetsbaarheid. Hierbij is er meer sprake van een generatie-effect. Bijvoorbeeld op het punt van inkomen weten we dat de huidige generatie veertigers en vijftigers vaker tweeverdiener is dan huidige ouderen waren. Daarmee is op zijn minst kwalitatief te voorzien dat deze tweeverdienergeneraties straks gemiddeld genomen meer financiële aanspraken zullen hebben dan de huidige ouderen. Anderzijds is bijvoorbeeld van huidige allochtone eenverdieners al bekend dat ze straks als ouderen onvoldoende AOW-aanspraken zullen hebben. De spreiding in inkomens van toekomstige bejaarden zal, onder andere vanwege deze verschillen in huidige situaties, groot kunnen zijn. Sommige oudere huis houdens zullen financieel kwetsbaar zijn, anderen zullen in staat zijn zorg en veiligheid in te kopen.

De ouderen die over voldoende middelen beschikken om hun kwetsbaarheid, waaronder onveiligheidsgevoelens, te compenseren zullen dat bijvoorbeeld kunnen doen door hun woonomgeving aan te passen. Dit aanpassingsgedrag zal niet alleen beïnvloed worden door de beschikbaarheid van middelen om ervaren onveiligheid te compenseren, maar ook door zaken als de tijdgeest (te zien als een periode-effect).

3.3 Hetzelfde gedrag maar een oudere bevolking

Levensfasepatronen

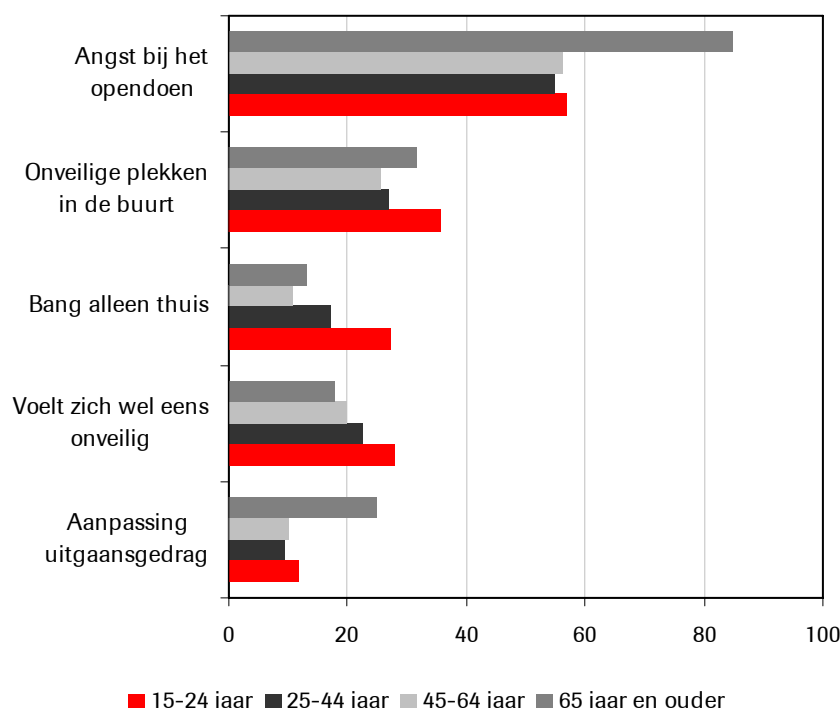
Uiteraard worden individuele onveiligheidsgevoelens beïnvloed door externe omstandigheden, maar toch zijn er op het punt van onveiligheidsgevoelens patronen zichtbaar die met veroudering samenhangen. Dat kan worden afgeleid uit de resultaten van het Permanent Onderzoek Leefsituatie 2004 van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

Als het gaat om een aantal gevoelens van onveiligheid, dan vallen ouderen vooral op als het gaat om de angst om 's avonds de deur open te doen (figuur 10). Als 's avonds de bel gaat, is de angst vooral hoog onder 65-plussers. Veertigers zijn het minst bang, maar dat is dan toch nog de helft. Maar van de 65-plussers zou meer dan 80% niet zomaar opendoen als er 's avonds om tien uur onverwacht wordt aangebeld. De cijfers laten duidelijk een levensfasepatroon zien. De verklaring wordt ook wel gezocht in fysieke kwetsbaarheid: met de ouderdom komt fysieke achteruitgang en de verminderde weerbaarheid.

Je bent minder snel, kunt vallen of omver worden geduwd, misschien woon je ook vaker alleen. Dat alles kan kwetsbaarder en angstiger maken. Er van uitgaande dat de ervaren angst aldus voor een deel aan de levensfase gebonden is, zou door vergrijzing de gemiddelde angst in de bevolking om 's avonds de deur te openen kunnen toenemen. Hetzelfde zou ook enigszins kunnen gelden voor het ervaren van onveilige plekken in de buurt, want ook wat dit betreft is er sprake van een levensfasepatroon. Ook hierbij geven jongeren en 65-plussers relatief vaker aan onveilige plekken in de buurt te ervaren. Vooral personen van tussenliggende leeftijden ervaren iets minder vaak onveilige plekken. Opvallend is dat ouderen wat minder vaak bang zijn om alleen thuis te zijn. Dat is blijkbaar iets waar vooral jongeren bang voor zijn. De vergrijzing zou naar de toekomst een drukkend effect kunnen hebben op deze vorm van angst. Ook valt op dat

een algemeen gevoel van onveiligheid onder ouderen maar relatief beperkt aanwezig is. Dertigers hebben dat gevoel zelfs vaker dan ouderen. Wel is het zo dat vrouwen vaker dan mannen zeggen dat ze zich wel eens onveilig voelen. Het is daarom niet op voorhand duidelijk welk effect een verdere veroudering van de bevolking met meer vrouwen van hoge leeftijd op de gemiddelde onveiligheidsgevoelens kan hebben. Bij de relatief hoge scores van ouderen in angst om 's avonds de deur open te doen, het ervaren van onveilige plekken, past dat ouderen ook relatief het meest aangeven dat ze hun uitgaansgedrag aanpassen (zie voor vraagstellingen de bijlage).

Figuur 10 Aandeel met onveiligheidsgevoelens naar leeftijd, 2004

Bron: CBS

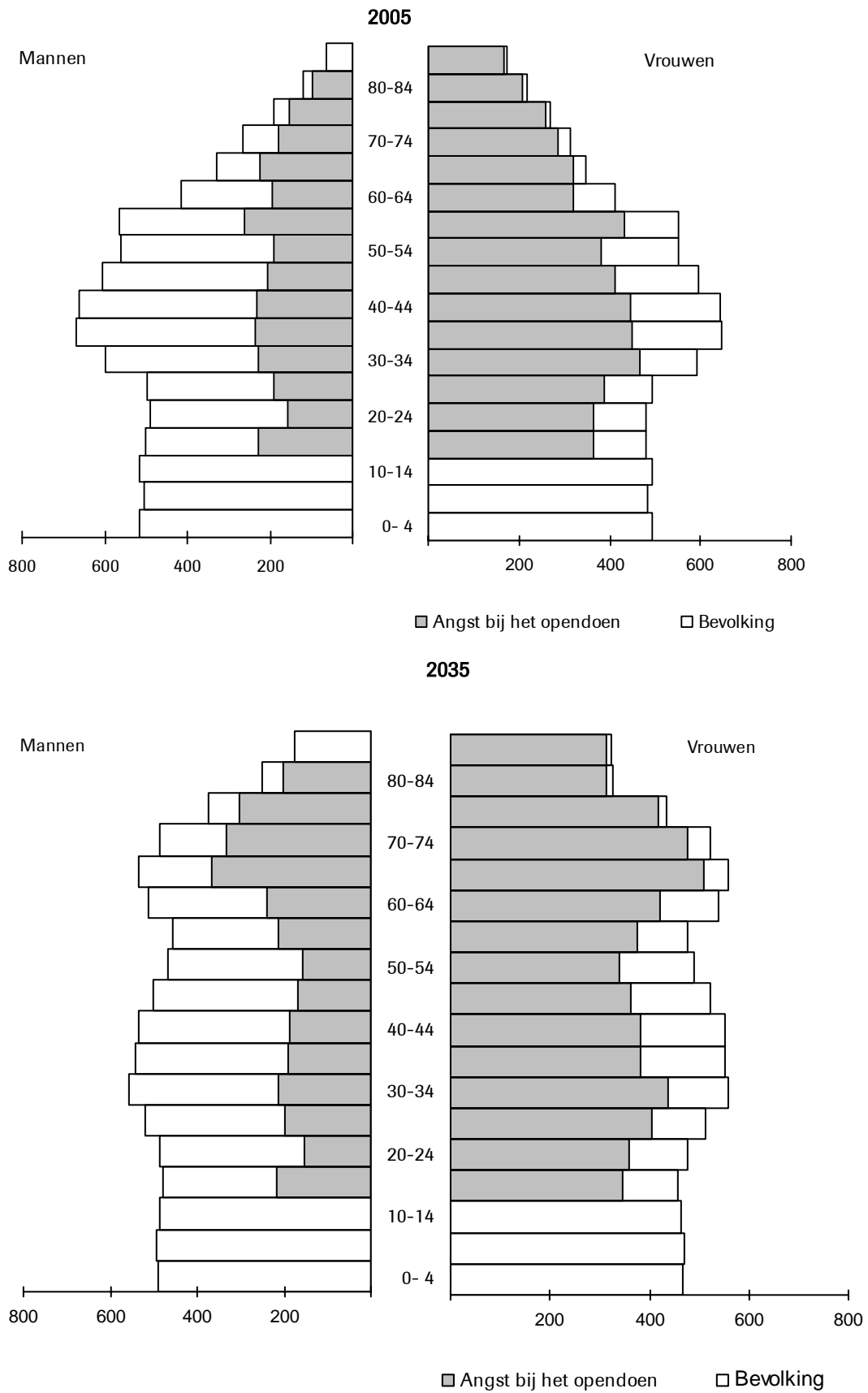
Onveiligheidsgevoelens anno 2035

Laten we uitgaan van de leeftijdsstructuur van de bevolking in 2035 en van het gedrag van huidige ouderen, gedifferentieerd naar mannen en vrouwen. De prognoses van de bevolkingsstructuur geven aan dat het aandeel personen in de oudere levensfase (65-plus) zal toenemen van 14% naar 23%. In absolute aantallen: tegenover de 2,3 miljoen 65-plussers van 2006 staan er straks bijna 4 miljoen. En dat terwijl de bevolking als geheel nog maar beperkt groeit, met ongeveer 700.000. Het aantal jongeren en het aantal volwassenen tot 65 jaar zal slinken. Het 'gewicht' van het gedrag van 65-plussers in de gemiddelde gedragswaarden zal zonder meer toenemen. Hierna volgt de kwantificering daarvan. Wanneer de survey-resultaten van 2004 op de bevolking van 2035 zouden worden geprojecteerd, zou in 2035 het percentage onder de 15-plussers dat aangeeft 's avonds bang te zijn om open te doen toenemen. Terwijl in 2004 nog 60% van alle 15-plussers bang is open te doen, zal dat in 2035 kunnen toenemen tot 63%. In absolute aantallen gaat het dan om negen miljoen mensen, dat is één miljoen meer dan nu. De stijging komt volledig door het grotere aandeel

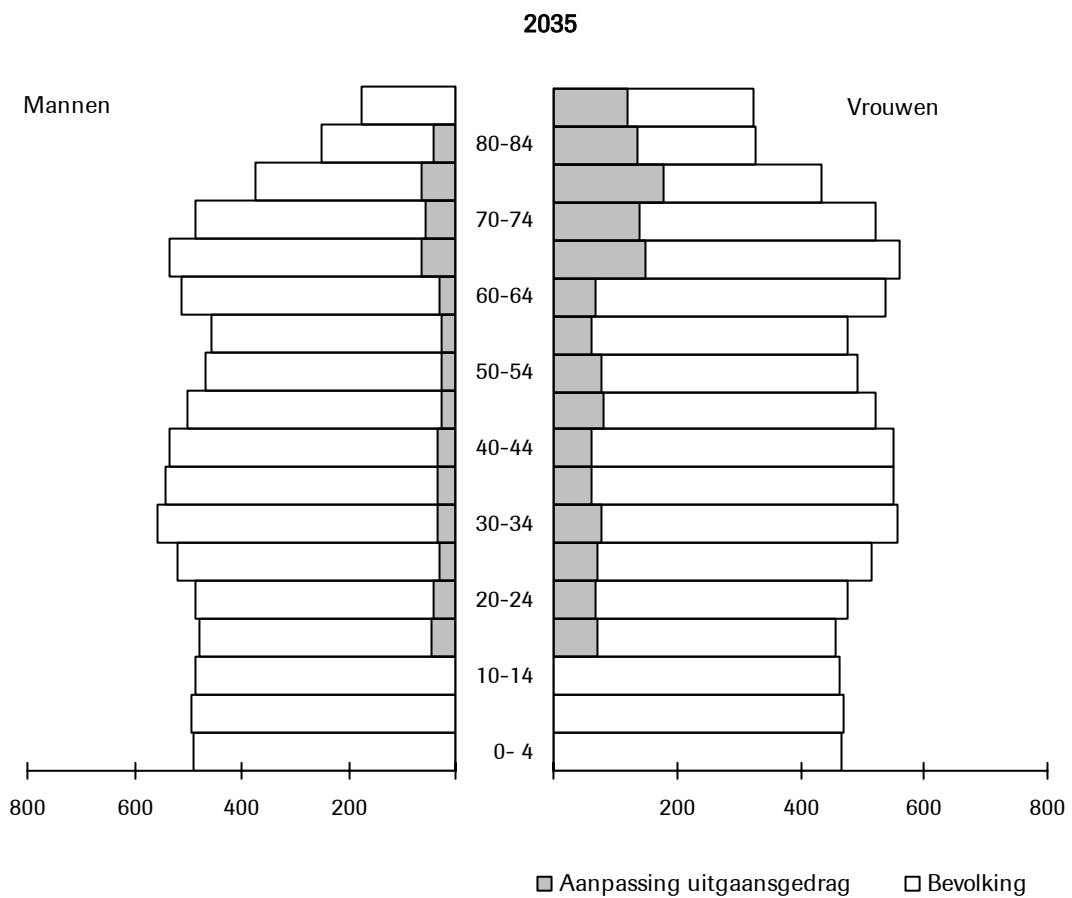
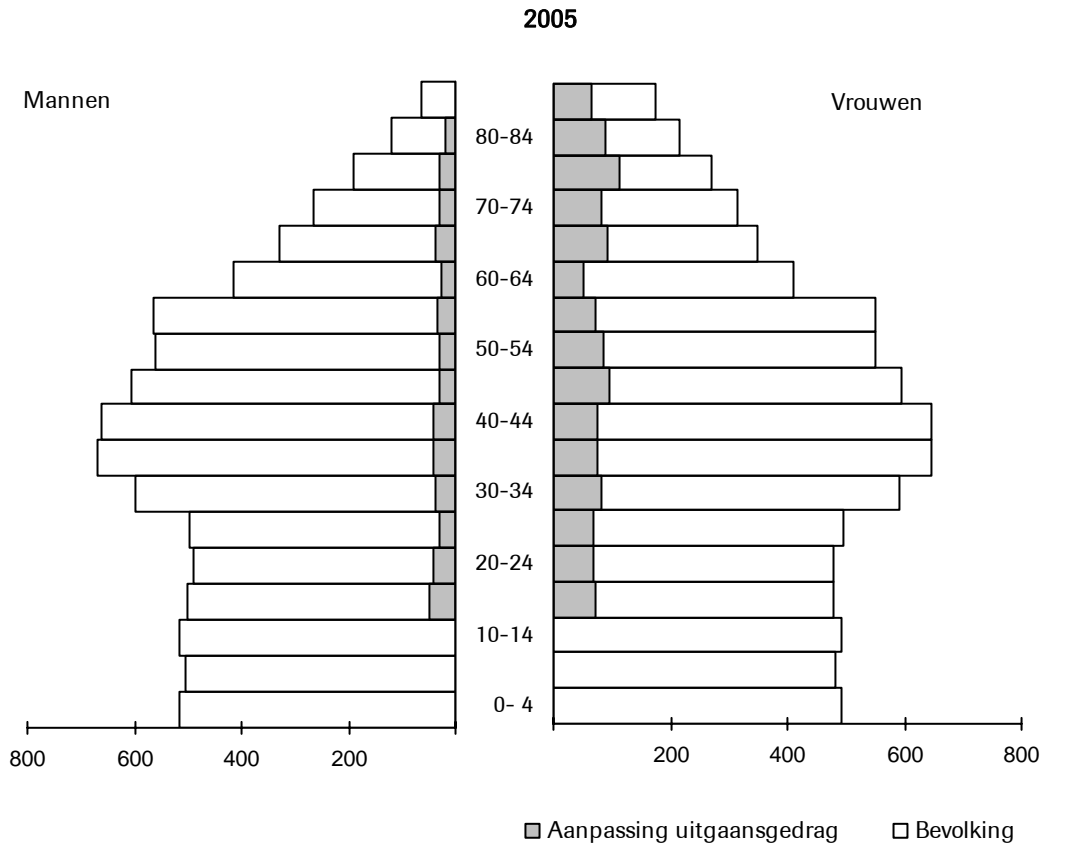
ouderen in combinatie met de angstgevoelens zoals we die nu per leeftijd kennen. De stijging is groter dan op grond van de ontwikkeling van het aantal 15-plussers (een toename van 900.000) kan worden verwacht. In figuur 11 is de verandering per leeftijdsgroep en geslacht weergegeven.

Het aantal mensen dat onveilige plekken in de buurt ervaart is vrij gelijkmatig over alle leeftijden verdeeld. Er is nauwelijks een levensfasepatroon zichtbaar. Mede daardoor gaat het zowel in 2005 als in 2035 om 29% van de bevolking van 15 jaar en ouder. De toename in het absolute aantal personen dat onveilige plekken in de buurt ervaart loopt daarmee vrijwel parallel met de toename die op grond van de bevolkingstoename kan worden verwacht (namelijk 29% van 900.000). Op grond daarvan kan het absolute aantal personen met deze ervaring toch toenemen van 3,8 miljoen naar 4,1 miljoen. Omdat ouderen minder vaak bang zijn om alleen thuis te zijn dan jongeren zal het percentage personen dat bang is om alleen thuis te zijn in de toekomst afnemen van 38% naar 34%. Ondanks een absolute toename van de bevolking van 15 jaar en ouder zal het absolute aantal personen dat zegt bang te zijn daardoor kunnen afnemen. In 2005 zegt 12% van de 15-plussers zijn uitgaansgedrag te hebben aangepast om te voorkomen slachtoffer van een misdrijf te worden. Dat komt neer op 1,7 miljoen personen. Door verschuivingen in de leeftijdsstructuur zou dat percentage tot 2035 kunnen toenemen tot 14% (zie figuur 12). Dan zou het om 2 miljoen personen gaan. Blijkbaar is ook de toename in het aantal mensen dat zijn uitgaansgedrag aanpast sterker dan je op grond van uitsluitend bevolkingstoename zou mogen verwachten. De veranderde leeftijdsstructuur in de bevolking op zich leidt blijkbaar tot een relatief sterkere toename van dit aanpassingsgedrag.

Figuur 11 Angst bij opendoen 2005, 2035

Figuur 12 Aanpassing uitgaansgedrag

3.4 Minder vaak slachtoffer

Terwijl – uitsluitend vanwege de veranderde leeftijdsstructuur – een aantal vormen van onveiligheidsgevoelens en aanpassingsgedrag relatief sterker zullen toenemen dan op grond van de bevolkingstoename zou kunnen worden verwacht, kan de vergrijzing anderzijds bijdragen aan een vermindering van feitelijk slachtofferschap. Dat komt omdat de kans van jongeren om slachtoffer van een misdrijf te worden groter is dan voor ouderen. Voor een deel hangt dat samen met het feit dat jongeren meer uitgaan en daarbij meer risico's lopen. Ouderen zijn waarschijnlijk ook voorzichtiger en tonen meer risicomijdend gedrag. Ondanks een toename van de bevolking van 15 jaar en ouder met 900 duizend zal het aantal slachtoffers van alle delicten samen toch gelijk kunnen blijven op 3,3 miljoen (tabel 3). Procentueel komt dit neer op een daling: en wel van 25% naar 23%. Als het uitsluitend om slachtofferschap van diefstal gaat, is er ook enige daling te voorzien. Terwijl nu nog 12% van de 15-plussers meldt slachtoffer van diefstal te zijn geweest, zal dat straks 11% kunnen zijn. Voor een groot deel gaat het daarbij om fietsdiefstallen waar vooral jongeren mee te maken hebben. In absolute aantallen zou het aantal slachtoffers ongeveer gelijk blijven, hoewel de bevolking met 900 duizend toeneemt. De toekomst lijkt dus veiliger te worden als het op het aantal slachtoffers van delicten aankomt.

Tabel 3 Personen van 15 jaar en ouder

	2005	2035	2005	2035
	(x mln)		(% van totaal)	
Totaal	13,3	14,2		
Angst hebben bij het opendoen	8	9,0	60,0	63,0
Onveilige plekken in de buurt	3,8	4,1	29,0	29,0
Bang alleen thuis	5	4,9	38,0	34,0
Slachtoffer diefstal	1,6	1,6	12,0	11,0
Slachtofferschap totaal	3,3	3,3	25,0	23,0
Aanpassing uitgaansgedrag	1,7	2,0	12,0	14,0

Vergelijkbare berekeningen laten zien dat door de vergrijzing het aantal mensen dat regelmatig cafés, disco's en andere uitgaansgelegenheden bezoekt zal afnemen. Dat op zich past ook weer bij een vermindering van een kans op slachtofferschap voorzover dat in verband staat met uitgaan. Activiteiten die binnenshuis plaatsvinden, zoals denksport, zullen toenemen. Met andere woorden, een samenleving met meer mensen die hun leven op 'binnen' richten, past bij minder slachtofferschap en een verouderende samenleving. Kortom, de paradox ontstaat dat een toenemend aantal mensen dat onveilige plekken in de buurt ervaart, uitgaansgedrag aanpast, meer thuis zal blijven voor denksport en vooral bang is om 's avonds de deur open te doen, wordt vergezeld van een afnemende kans om slachtoffer van een delict of van diefstal te worden. Naast deze ontwikkelingen die direct op veiligheid betrekking hebben, zijn ook de effecten van vergrijzing voor sociale isolatie en sociale contacten doorgerekend. Deze aspecten hebben immers ook te maken met veiligheidsrisico's. De resultaten geven aan dat de komende vergrijzing ertoe bij kan dragen dat het aantal mensen in de samenleving met een kleinere sociale kring zal toenemen. Het is

een bekend fenomeen dat hoort bij individuele veroudering. In concreto zal vooral het aandeel mensen toenemen dat geen contacten heeft met vrienden of kennissen. De contacten met familie en burens worden minder door veroudering beïnvloed. Wel moeten we bedenken dat bij dit vergrijzingseffect nog komt dat de aankomende generaties vaker kinderloos zijn. Op langere termijn zal één op elke vijf ouderen geen nakomelingen hebben. Dat zijn in 2035 circa 800.000 65-plussers.

De kleinere gezinnen van nu dragen ertoe bij dat veel ouderen maar beperkte aantallen naaste verwanten zullen hebben. Eén op de twintig zal zelf geen broers of zussen hebben. Circa vier van de tien hebben maar één broer of zus. Een klein netwerk van naaste verwanten vermindert de kans op mantelzorg of legt meer druk op degenen die overblijven. Als bijkomend effect van afhankelijkheid in deze, kan nog worden gewezen op het risico van ouderen mishandeling: 'hoe groter de afhankelijkheid van de oudere in relatie tot familie, bekenden of de hulpverlening, hoe groter het risico van mishandeling' (Kriek, Oude Ophuis, 2003, p. 13). Dementerende bejaarden lopen daarbij extra risico. Los van een verwachte stijging van het aantal bejaarden bij wie een vorm van dementie is gediagnosticeerd, moet rekening worden gehouden met een toename van personen bij wie dat niet is gediagnosticeerd, maar die wel in een voorstadium daarvan terechtkomen. Daar kan de kwetsbaarheid al beginnen. Zorgelijk is dan om te constateren dat het aantal mensen in de samenleving dat zich van andere mensen geïsoleerd zal voelen, uitsluitend op grond van vergrijzing van de bevolking, relatief sterk kan toenemen. Het past ook bij een geprognosticeerde groei van het aantal alleenstaanden. Tot 2035 komt de totale groei van het aantal huishoudens in Nederland vrijwel voor rekening van alleenstaanden. Een belangrijk deel van die alleenstaanden zullen ouderen zijn. Of iemand alleen woont of samenwoont, is uiteraard van belang voor onveiligheidsgevoelens, sociale isolatie en kwetsbaarheid. Frappant is bijvoorbeeld dat vijftigers die een partner hebben langer leven dan vijftigers zonder partner. Voor een deel zal dit selectie op de relatemarkt betreffen, maar voor een deel ook een gevolg kunnen zijn van de 'beschermende' werking die een partner kan hebben: vergeet je pillen niet! De leefsituatie, de aanwezigheid van een partner, is in toenemende mate ook van belang van voor de financiële mogelijkheden die men heeft om kwetsbaarheden te compenseren. Dat kan men bijvoorbeeld proberen door bewaking in te kopen of een veiliger woonomgeving te betrekken. Gebrek aan sociale contacten of mantelzorg kan men eventueel compenseren via lidmaatschappen van verenigingen of betaalde zorg. Om in de toenemende behoefte aan veiligheid en zorg te kunnen voorzien zijn ouderen, behalve van collectieve voorzieningen en mantelzorg, afhankelijk van eigen financiële middelen. De financiële positie van ouderen is een bepalende factor voor de mogelijkheden om de eigen kwetsbaarheid te beperken. Hoe staat het met de inkomensontwikkelingen en wat zijn de trends voor de toekomst?

3.5 Inkomensverschillen

Inkomensverschillen totnogtoe

In de tweede helft van de jaren negentig werd Nederland steeds rijker, maar niet iedereen in dezelfde mate. Het gemiddelde verschil in vermogen nam toe en er was een relatief sterke groei van huishoudens met een groot vermogen (CBS,

2000, p. 17). Uit het recente SCP-rapport De Sociale Staat van Nederland 2005 valt op te maken dat het totale aandeel uiterst arme en rijke huishoudens samen (de uitersten in de economische structuur) in de afgelopen jaren op circa 21% is uitgekomen (SCP, 2005, p. 113). Over meerdere decennia gezien zijn de inkomensverschillen eerder toe- dan afgenomen, ook ruimtelijk (De Vries, 2005a, 200b). Op laagregionaal niveau, zoals op wijkniveau, kunnen de verschillen groot zijn. Bij de toegenomen inkomensverschillen speelt ook de immigratie van de afgelopen decennia een rol. Het gemiddeld besteedbare inkomen van nietwesterse huishoudens lag in 2004 28% lager dan van de autochtone huishoudens (CBS Statline 2006, voorlopig cijfer).

Ook onder ouderen zelf blijkt er forse variatie in inkomen te zijn. Zo valt uit tabel 4 af te leiden dat enerzijds ruim een kwart van de huishoudens met een oudere hoofdkostwinner op jaarbasis een gestandaardiseerd inkomen ontvangt dat gemiddeld 7,5 duizend euro (40%) lager is dan het gemiddelde inkomen van alle oudere huishoudens. Anderzijds ontvangt bijna een op de vijf oudere huishoudens een gestandaardiseerd inkomen dat op jaarbasis gemiddeld 16.000 euro (84%) hoger is dan het gemiddelde inkomen van alle oudere huishoudens. Kortom, er zijn aanzienlijke verschillen tussen de inkomensposities van oudere huishoudens; dé oudere bestaat niet.

Tabel 4 Oudere huishoudens naar inkomensgroepen, 2004

Hoofdkostwinner 65 jaar en ouder	Gemiddeld gestandaardiseerd huishoudinkomen (duizenden euro's)	Aantal huishoudens (duizenden personen)
Totaal particulier huishouden	19,0	1510
1e 25%-groep (laag inkomen)	11,5	388
2e 25%-groep	15,2	545
3e 25%-groep	20,5	298
4e 25%-groep (hoog inkomen)	34,9	279

Bron: CBS

Een van de oorzaken voor de verschillen ligt in het ontbreken van aanspraak op een volledige AOW. In het laatste kwartaal van 2004 ontving 7 % van de AOW-gerechtigden een onvolledige AOW-uitkering (SVB, 2005), vaak vanwege (tijdelijk) verblijf in een ander land dan Nederland. Voornamelijk eerste generatie niet-westerse allochtonen hebben hiermee te maken, bovendien geldt dat vaak voor beide partners. Weinig jaren om aanvullend pensioen op te bouwen, langdurige werkloosheid en lage lonen in het verleden maken dat zij vaak ook een zeer beperkt aanvullend pensioen zullen hebben. In 2003 hadden 65-69-jarigen van Turkse of Marokkaanse herkomst bijvoorbeeld, gemiddeld genomen, nog geen 2.000 euro aan aanvullende pensioeninkomsten (CBS, 2005), autochtonen in dezelfde leeftijdsgroep ontvingen 7.000 euro op jaarbasis.

Ook autochtone oudere vrouwen hebben in veel gevallen te maken met beperkte aanvullende pensioenrechten. Het zijn generaties die vaak uitsluitend huisvrouw waren. De inkomensafhankelijkheid van vrouwen kan in veel gevallen problematisch worden wanneer sprake is van (echt)scheiding of overlijden van de partner. In de meeste gevallen worden de aanspraken van de

ex-partner of overleden partner namelijk slechts deels overgenomen, waardoor sprake is van een sterke inkomensterugval voor deze mensen.

Inkomensverschillen in de toekomst

Wijzen de ontwikkelingen totnogtoe al niet eenduidig op afnemende inkomensverschillen, de aanwijzingen voor de toekomst doen dat ook niet. Bij nadere beschouwing van een viertal economisch-demografische scenario's die onder andere door het RIVM (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu) zijn opgesteld (RIVM e.a., maart 2005), lijken de feitelijke ontwikkelingen het dichtst te staan bij twee scenario's die relatief grote inkomensverschillen voorzien. Alle scenario's zijn gebaseerd op aannames over bevolkingsontwikkeling, economische groeiverwachting, werkloosheid, de mate van sociale voorzieningen en de mate van inkomensverschil. Het scenario Transatlantic Market valt vrijwel samen met de bestaande CBSbevolkingsprognoses. Bovendien komen de cijfers voor economische groei en werkloosheid het dichtst in de buurt van de ramingen van het CPB voor 2006. In het Transatlantic Market-scenario zijn de inkomensverschillen echter het grootst en is er een relatief laag niveau van sociale voorzieningen. Bij dit scenario verwacht men 'luxe oudedagvoorzieningen voor de happy few'. De minder gelukkigen zijn aangewezen op (minimale) voorzieningen of op de familie.

Het Global Economy-scenario ligt ook dicht bij de actuele economische ramingen voor 2006. Ook hierbij verwacht men relatief grote inkomensverschillen. Met andere woorden, ook op grond van de thans meest waarschijnlijke ontwikkelingsscenario's lijken de wissels te staan op meer inkomensverschil. Dan zijn er nog andere zeer concrete indicaties, zoals de beschreven aanspraken op AOW en pensioen, die nog eens aangeven dat de inkomensverschillen tussen ouderen in de toekomst aanzienlijk kunnen zijn.

Doordat steeds meer vrouwen een baan hebben, zullen in de toekomst meer huishoudens twee aanvullende pensioenen opgebouwd hebben. Dat zal zich manifesteren in een groep huishoudens met relatief hoge inkomens. Een hieraan gerelateerde voorspelling is dat in de toekomst inkomensverschillen tussen werkenden zullen toenemen als gevolg van grotere beloningsverschillen tussen geschoolde en ongeschoolde arbeid. Via verschillen in opbouw van aanvullende pensioenen zal dit zich in de toekomst uiten in een schevere inkomensverdeling onder ouderen (SER, 2005). Een toenemende match van partners op opleidingsniveau kan het effect van grotere beloningsverschillen verder versterken (Latten, 2005). Van de andere kant zal, vanwege de beperkte pensioenopbouw uit het verleden, het percentage alleenstaande vrouwen zonder aanvullend pensioen in de toekomst hoog blijven. Voorspeld wordt dat dit percentage in 2020 nog 13% zal zijn (SZW, 2002). Al met al zal de inkomenspositie van alleenstaande vrouwen in de toekomst achterblijven (SZW, 2002). Onvolledige AOW-opbouw zal in de toekomst een rol blijven spelen voor ouderen. Ultimo 2004 had al 13% van de 15-64-jarigen te maken met onvolledige AOW-aanspraken voor de toekomst. Dat is bijna de helft hoger dan onder de huidige 65-plussers (7% ontvangt een onvolledige AOW-uitkering), (CBS, 2006). In deze groep bevinden zich relatief veel niet-Nederlandse immigranten.

Vermogensongelijkheid

Ten slotte is de verdeling van vermogen binnen de Nederlandse samenleving ongelijk. Iets meer dan één procent van de Nederlandse huishoudens bezit een

kwart van het totale vermogen (CBS, 2004). Ook wordt verwacht dat erfenissen bij zullen dragen aan vermogensongelijkheid onder ouderen. Enerzijds zal een daling in het gemiddelde aantal bloedverwanten leiden tot een verhoging van de gemiddelde erfenis. Anderzijds zal dit effect zich niet of minder voordoen bij niet-westerse allochtonen, aangezien deze groep, gemiddeld genomen, grotere gezinnen kent (SER, 2005). Los van de omvang van het huishouden ontvangen huishoudens met een niet-westerse hoofdkostwinner, gemiddeld genomen, lage inkomsten uit bezittingen. In 2003 bedroeg dit gemiddelde op jaarbasis ruim duizend euro, terwijl het gemiddelde voor alle particuliere huishoudens samen, met ruim drie duizend euro, bijna drie keer zo hoog was (CBS Statline 2006, voorlopige cijfers). Vermogensongelijkheid onder de Nederlandse bevolking vergroot de verschillen tussen de financiële posities van toekomstige ouderen. Dat kan in de toekomst leiden tot een groter contrast tussen rijk en arm. Meer rijkdom naast meer armoede in de samenleving als geheel kan op zich al risico's op criminele verwerving verhogen. Welvarende ouderen hebben in zo'n situatie mogelijkheden om bepaalde vormen van zorg en veiligheid voor zichzelf in te kopen. Minder welvarenden hebben dat minder en zullen kwetsbaar zijn. Kwetsbare ouderen wonen ook nu vaker in een omgeving die sneller de leefbaarheid aantast, in buurten waar sprake is van slechte kwaliteit van woningen en publieke ruimten, van sociale onveiligheid en criminaliteit (Van der Meer, 2006).

3.6 Verschillen en de tijdgeest: opgevoed om zelf te kiezen

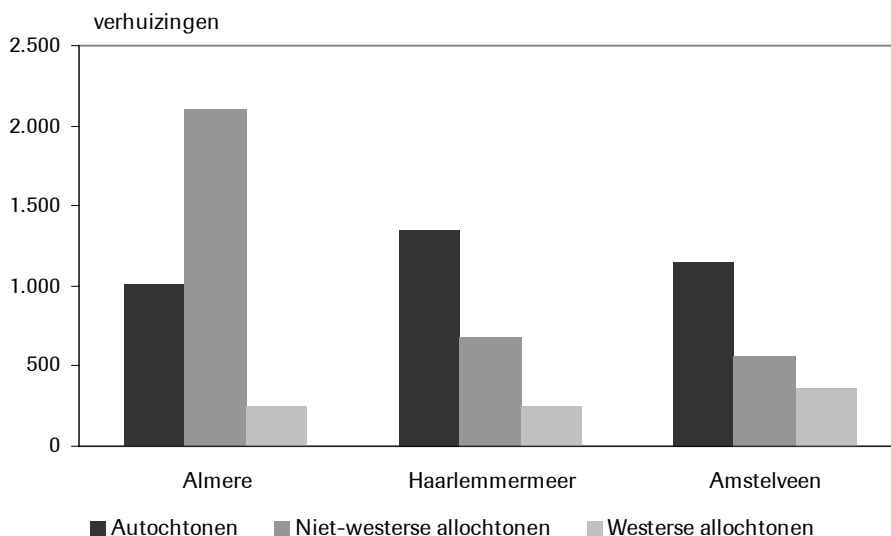
De samenleving lijkt vooralsnog voort te gaan op een route naar meer uitsortering (Latten, 2005). Verschillen in opbouw van human capital, in arbeidscarrières, versterking van individuele kansen via toenemende partnerkeus op basis van gelijk opleidingsniveau en voortgaande immigratie leiden tot een grotere economische verscheidenheid in de bevolking. Die verscheidenheid uit zich ook in variaties in leefstijlen, voorkeuren, gedragingen, status en etnische herkomst. Verscheidenheid past goed bij de tijdgeest. Zelf bepalen hoe je je leven invult is het motto van de tijdgeest. Ook het beleid schuift ons al een tijd in de richting van meer eigen verantwoordelijkheid nemen. Maar feit is dat vooral de economisch sterkeren dat kunnen. De bezitters van sociaal en economisch kapitaal, de succesvolsten, zullen hun kwetsbaarheid willen minimaliseren, onder ander via hun fysieke omgeving. Zeker als de woningmarkt in toenemende mate een koopwoningenmarkt zal zijn, zullen vooral de rijken dat kunnen realiseren en uiteindelijk dichterbij elkaar komen te wonen. De armsten zullen ook dichterbij elkaar komen wonen, maar dan omdat ze afhankelijk blijven van de sociale sector. Die tendensen raken jong en oud. Misschien dat de ontwikkelingen wat al te scherp zijn weergegeven maar ze passen bij ontwikkelingen zoals die bijvoorbeeld door Graham en Marvin (2001, p. 221-222) worden gesignaleerd in hun boek *Splintering urbanism*. Zij zien, met name in steden, onder de armen een groeiend gevoel van deprivatie ontstaan en onder de rijken een verhoogd gevoel van angst. De angsten zullen ertoe bijdragen dat rijken in toenemende mate met elkaar zullen leven en wonen en de armen bij elkaar achterblijven. Een geliberaliseerder woningmarkt kan dit proces alleen maar versterken.

Een wereld van gelijksoortigen

Voor Nederland zou dit kunnen betekenen dat jonge koopkrachtige dubbel goed opgeleide tweeverdieners met één of twee kinderen in sterkere mate hun eigen wenswereld, passend bij hun idealen en identiteit, zelf vormgeven. Ze kopen zich in, in een wereld van gelijksoortigen. Zodra een wijk of buurt waarmee men zich wenst te identificeren sociaal, economisch of cultureel teveel gaat afwijken van het zelfbeeld, groeit de kans dat men gaat verhuizen. Welke criteria in welke mate een rol spelen is niet op voorhand duidelijk, maar naast status, inkomensverschil of levensfase kunnen ook etnische achtergronden een rol blijven spelen, zeker als deze samenvallen met een of meer andere essentiële criteria. Dat etnische achtergrond als onderscheidend criterium niet zonder meer zal wegvallen, blijkt uit ervaringen uit de VS. Nog steeds mijden blanken woonplekken als de verkleuring toeneemt. Daarbij is vermijdingsgedrag naast formele discriminatie of ongelijkheid in inkomen, rijkdom of buurtkenmerken zeker een factor in het voortbestaan van segregatie in de VS (Quillian, 2002). In de afgelopen jaren is de 'witte vlucht' uit de grote Nederlandse steden vooral benaderd vanuit het perspectief van inkomensongelijkheden. Onbekend is in wezen het effect van vermijdingsgedrag door autochtonen. Een invloed daarvan op het ontstaan van segregatie is evenwel niet uit te sluiten. Anno 2006 blijkt bijvoorbeeld dat de autochtone uitstroom uit Amsterdam zich richt op Haarlemmermeer en de Surinaamse uitstroom op Almere (zie figuur 13). Bij het vertrek uit Rotterdam naar Barendrecht zijn niet-westerlingen ondervertegenwoordigd. Bij de bestemming Schiedam is het beeld juist andersom. De essentiële vraag: in welke mate hangt de uitstroom naar Almere mogelijk samen met inkomen, status en kenmerken van de woning of woonomgeving is nog niet onderzocht.

Binnen de steden ontstaan door selectieve uittocht steeds meer segregatieve tendensen. In Amsterdam bijvoorbeeld, is de kans dat een Marokkaan een autochtoon ontmoet in 2004 afgenomen tot 45%, tegenover 61% in 1995 (Wittebrood e.a., 2005, p. 134) .

Figuur 13 Top-3 bestemmingsgemeenten vanuit Amsterdam naar herkomst, 2004

Bron: CBS; bewerking RPB

Vermijdingsgedrag en segregatie

Ouderen die het zich kunnen veroorloven zullen zich ook conform zo'n tijdgeest gedragen. In een samenleving met meer angstige ouderen wordt veiligheid belangrijker als factor in woonkeuze, maar daarnaast misschien ook de factor vermijding. Waarom zou vermijdingsgedrag, dat aantoonbaar een rol speelt bij segregatie naar herkomst in de VS, zich niet ook voordoen bij verschillen in status, levensfase of een combinatie daarvan? Een multiculturele samenleving, een samenleving met meer economische verschillen, met meer leefstijlen levert waarschijnlijk ook de ervaring van fragmentatie. Behoeftes aan geborgenheid bij gelijksoortigen, aan status – onder andere als leverancier van identiteit – zou wel eens belangrijker kunnen worden. Fysieke afzondering kan ook worden gezien als een strategie ter voorkoming van angsten en vermindering van risico's. Volgens sommigen hebben de maatschappelijke ontwikkelingen die de voorwaarden vormen voor meer afzondering, bijvoorbeeld in de vorm van 'gated communities', nog niet de sterkte als in de Verenigde Staten: 'Door de grote sociale ongelijkheden voelen welgestelden zich daar niet veilig meer in de stedelijke openbare ruimten. Zij associëren de openbare ruimte met armoede criminaliteit en chaos en trekken zich terug in privé ruimten' (Wilkens, 2004, p. 514). Maar de vraag is of dat zo blijft in Nederland. Wilkens: 'Ondanks de kleinere maatschappelijke verschillen en de minder sterke onveiligheidsgevoelens zijn de ontwikkelingen die in de Verenigde Staten de maatschappelijke context vormen waarin gated communities ontstaan in beginsel ook in de Nederlandse samenleving aanwezig. Wanneer zij zich zullen voortzetten (...) zal het ontstaan van gated communities dan waarschijnlijk niet lang meer op zich laten wachten.' Variaties in leefstijl worden intussen zichtbaar in architectonische concepten. De jaren dertig komen terug, want zijn populair, maar voor wie wil zijn er ook oud-hollandse sferen, zoals Schuytgraaf in Arnhem. Frappant is dat een isolerende neiging ook kan worden gezien in de vorm van wooncomplexen gebouwd als burchten, zoals bijvoorbeeld in Haverleij in Den Bosch. Er zijn ook weer plannen voor moderne varianten op het oude Begijnenhofconcept: wooncomplexen uitsluitend voor alleenstaande vrouwen. Vakantieparken zijn weer andere concentraties van leefstijlen. De roep om seniorenclaves heeft van beide iets: zowel leefstijl als isolatie. Maar al met al is het een vorm van segregatie voor wie het zich kan veroorloven. Daarbij spelen identiteit en status zeker een rol, maar ook veiligheid. Ook in die veiliger woonomgeving zullen onveiligheidsgevoelens worden vertaald in vraag naar bewaking, alarmsystemen, controle en beheer door derden. Hoewel afgezonderd, wordt sociale isolatie van ouderen voorkomen door zorg die zich in de nabijheid bevindt en omdat men dicht bij elkaar woont in een seniorenomgeving van eenzelfde statusgroep. Afstanden worden overbrugd via teleshoppen, videofonie, en comfort is er via verwarmingssystemen, tuinman en zwembad aan huis. Misschien zal deze vorm van wonen nog sterk moeten concurreren met enclaves in warme streken in Europa, of zullen er zelfs verzorgingshuizen 'outsourcen' naar andere streken waar goedkoop personeel te vinden is. Anderzijds zullen er grote groepen ouderen zijn die minder zelfsturend zullen zijn omdat de financiële middelen daartoe ontoereikend zijn. Ze zullen meer afhankelijk zijn van toedeling. Het is een groep kwetsbare ouderen die zich vaker dan gemiddeld onveilig zullen voelen, omdat zij meer stress ervaren door de gedepriveerde omgeving waarin zij wonen, maar niet de middelen hebben om hun weerbaarheid te vergroten, hun omgeving aan te passen, of te verhuizen. Daarmee

vormen de ouderen een afspiegeling van de gehele samenleving van de toekomst.

Literatuur

CBS

Vaak onvolledige AOW-aanspraken
Webmagazine, 13-02-2006

Graham S. & S. Marvin

Splintering urbanism: networked infrastructures, technological mobilities and the urban condition

Londen, New York, Routledge, 2001

Kriek F. & R.J.M. Oude Ophuis

Een verkennend onderzoek naar ouderenmishandeling
Amsterdam, Regioplan Beleidsonderzoek, oktober 2003, p. 13

Latten J.J.

Zwanger van segregatie; een toekomst van sociale en ruimtelijke segregatie?

Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 18 november 2005 (oratie)

Meer, M.J. van der

Older adults and their sociospatial integration in the Netherlands
Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, september 2006 (diss., in voorbereiding)

Quillian L.

Is black-white residential segregation so persistent? Evidence on three theories from migration data

Social science research, jrg. 31, 2002, pp. 197-229

RIVM, i.s.m. CBS, CPB, RPB, SCP, NIDI

Lange-termijn bevolkingsscenario's voor Nederland
Bilthoven, 2004

SER

Van alle leeftijden; een toekomstgericht ouderenbeleid op het terrein van werk, inkomen pensioenen en zorg

Publicatienummer 2, 21 januari 2005

SCP

De Sociale Staat van Nederland
Den Haag, 2005

SVB

Kwartaalbericht AOW, ANW en AKW
3e kwartaal 2005, november 2005

SZW

De inkomenspositie van ouderen; toekomstige ontwikkelingen AOW-premie
Werkdocument nr. 230, 2002

Vries, A. de

Inkomensspreiding in en om de stad; een voorstudie
Den Haag, RPB, 2005a

Vries, A. de

Segregatie en menging, inkomensdynamiek in buurt en stad
Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening, nr. 4, Den Haag, Nirov, 2005b, pp. 66-69

Wilkens L.

Gated Communities in Nederland?
Rooilijn, nr. 10, december 2004, pp. 509-514

Wittebrood K., J. Latten & H. Nicolaas

Wonen, leefbaarheid en veiligheid in concentratiewijken
Den Haag, Jaarrapport Integratie, SCP/WODC/CBS, september 2005

Bijlage

De vragen en de antwoordcategorieën

Voelt zich wel eens onveilig

Vraag: Voelt u zich wel eens onveilig? Antwoordmogelijkheden: ja (vervolgvraag: Voelt u zich vaak, soms of zelden onveilig?); nee. Percentage 'ja' is weergegeven.

Bang alleen thuis

Vraag: Bent u wel eens bang als u 's avonds alleen thuis bent?

Antwoordmogelijkheden: bijna altijd; meestal; soms wel, soms niet; meestal niet (deze vier antwoorden worden als 'onveilig' gerekend); nooit; n.v.t.; nooit alleen thuis (dit laatste antwoord wordt niet meegerekend).

Angst bij het opendoen

Vraag: 'Stelt u zich voor dat u 's avonds alleen thuis bent en rond tien uur wordt er onverwacht aangebeld. Wat zou u doen? Antwoordmogelijkheden: doe gewoon open; doe alleen open als het iemand is die ik ken; doe alleen open als degene die aanbelt een betrouwbare indruk maakt; doe niet open; anders (de laatste vier antwoorden worden als 'onveilig' geteld).

Onveilige plekken in de buurt

Vraag: Zijn er in deze wijk of buurt plekken of straten waar u 's avonds liever niet alleen zou komen? Antwoord 'ja' wordt als onveilig gerekend.

Aanpassing uitgaansgedrag

Vraag: Heeft u in de afgelopen jaren uw uitgaanspatroon gewijzigd speciaal om te voorkomen dat u slachtoffer wordt van een misdrijf? Antwoordmogelijkheden: ga daarom minder vaak uit; kom niet meer op bepaalde plaatsen; ga 's avonds nooit meer alleen weg; ga 's avonds niet meer uit (één of meer van deze antwoorden worden als 'onveilig' geteld);

4 Onderzoek naar criminele carrières: de relevantie voor theorie en beleid

Alex R. Piquero ((John Jay College of Criminal Justice en City University of New York)

Samenvatting

Dit hoofdstuk biedt een beknopt overzicht van de belangrijkste bevindingen uit onderzoek naar criminele carrières, waaronder de resultaten van twee recente longitudinale studies naar criminele carrières in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. Uit de studies blijkt dat een kleine groep personen verantwoordelijk is voor een omvangrijk deel van de delicten, maar dat deze personen wanneer eenmaal de dertig gepasseerd, de meesten ook stoppen met het plegen van delicten. Verder blijkt dat naarmate delinquenten ouder worden het aantal jaren dat zij nog actief delicten plegen afneemt en dat het resterend aantal delicten dat ze plegen daalt. Ten derde komt uit de studies naar voren dat verschillende risico- en beschermende factoren jonge leeftijd een relatie kunnen hebben met bepaalde stijlen delicten, maar dat het effect van deze variabelen niet zo consistent is als de huidige theorievorming en preventieactiviteiten doen geloven. De informatie uit deze studies is relevant voor de besluitvorming in een tijd waarin middelen voor rechtshandhaving schaars zijn, maar de te corrigeren bevolking groeit. Hierop wordt door Piquero ook ingegaan.

4.1 Inleiding

Vanaf het moment dat onderzoekers de relatie tussen leeftijd en criminaliteit zijn gaan bestuderen is (ongeacht tijd en plaats) met het toenemen van de leeftijd een stijging in criminaliteit waargenomen met een piek in de pubertijd, en een daling in het volwassen leven. Het resultaat van deze waarneming van de 'leeftijdscriminaliteitscurve' is dat criminologen in hun analyses veelal geïnteresseerd zijn in de longitudinale patronen van crimineel gedrag op individueel niveau (Quetelet, 1831). Dit wordt in het algemeen geconceptualiseerd als het onderzoek naar criminele carrières, ofwel het "karakteriseren van de longitudinale opeenvolgingen van delicten gepleegd door een individuele delinquent" (Blumstein et al., 1986:12). Op deze manier opgevat, bestudeert het empirisch onderzoek naar criminele carrières de verschillende dimensies die kenmerkend zijn voor crimineel gedrag, met inbegrip van starten, persistentie, escalatie, specialisatie en beëindiging, en besteedt het ook bijzondere aandacht aan de factoren die met elk van deze dimensies verband houden. Derhalve richt het onderzoek naar criminele carrières zich op veranderingen in crimineel gedrag op individueel niveau en aggregeert ze deze bevindingen naar groepen van delinquenten.

Er is uitgebreide empirische informatie van onderzoek naar criminele carrières (Wolfgang et al., 1972; Le Blanc en Frechette, 1989; Tracy et al., 1990; Tracy en Kempf-Leonard, 1996; Moffitt et al., 2001; Ezell en Cohen, 2005; Blokland et al., 2005) welke is gebundeld in twee overzichten (Blumstein et al., 1986; Piquero et al., 2003). Door zich te richten op het verloop van crimineel gedrag tussen het begin en eind van een criminele carrière, heeft het onderzoek belangrijke theoretische ontwikkelingen voortgebracht, zodanig dat hieruit een nieuwe tak van criminologische theorie is ontsproten, de ontwikkelings/levensloopcriminologie (Sampson en Laub, 1993; Farrington, 2003). Nader kwalitatief en kwantitatief onderzoek is verricht, specifiek om de belangrijkste hypothesen die uit dit perspectief voortkomen te testen en dat heeft nieuwe inzichten in longitudinale patronen van crimineel gedrag op individueel niveau opgeleverd. Tenslotte is het gecombineerd theoretisch en empirisch onderzoek van nut gebleken als bijdrage aan de beleidsmatige discussie over criminele carrières. Ondanks deze activiteiten wordt het potentieel van criminele carrière onderzoek nog niet volledig benut voor belangrijke beleidsmatige aandachtspunten, zoals het gebruik van detentie.

Dit hoofdstuk geeft een beknopt overzicht van de belangrijkste bevindingen uit het onderzoek naar criminele carrières, waaronder de resultaten van twee recente onderzoeken naar criminele carrières in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. Vervolgens wordt besproken hoe deze informatie van nut kan zijn in beleidsdiscussies – met name discussies over vrijheidsbeneming.

4.2 De belangrijkste bevindingen uit het criminele carrière onderzoek

Volgens Farrington (2003:2), zijn er tien algemeen aanvaarde conclusies over de ontwikkeling van crimineel gedrag.

Ten eerste ligt de leeftijd waarop het eerste strafbare feit wordt gepleegd meestal tussen 8 en 14 jaar – eerder bij zelfgerapporteerde gegevens en later volgens de officiële registraties – terwijl de leeftijd waarop crimineel gedrag stopt meestal tussen 20 en 29 jaar ligt (alhoewel een klein deel in hun verdere volwassen leven delicten blijft plegen).

Ten tweede vertoont de prevalentie van het plegen van delicten, dat wil zeggen de verhouding van het aantal personen dat op een bepaalde leeftijd betrokken is bij criminele activiteiten, een piek aan het eind van de tienerjaren (tussen 15 en 19 jaar).

Ten derde, een jonge leeftijd bij het begin van het plegen van delicten voorspelt een langdurige criminele carrière (de tijdspanne tussen het eerste en het laatste strafbare feit) en het plegen van relatief meer delicten.

Ten vierde bestaat er een duidelijke continuïteit in het plegen van delicten en antisociaal gedrag vanaf de kindertijd, via de tienerjaren tot in de volwassenheid. Met andere woorden, als antisociaal gedrag in een groep individuen over een langere periode wordt gemeten, is sprake van relatieve stabiliteit in de rangorde. Mensen die in een levensfase ten opzichte van hun leeftijdsgenoten relatief veel delicten plegen, plegen in een andere levensfase zeer waarschijnlijk ook relatief veel delicten.

Ten vijfde pleegt een klein deel van de bevolking een groot deel van alle delicten. Deze ‘veelplegers’ beginnen vaak op jonge leeftijd, kennen een hoge frequentie van delicten plegen en hebben een langdurige criminele carrière.

Ten zesde zijn de gepleegde delicten eerder divers ('versatile') dan gespecialiseerd ('specialized'), dat wil zeggen dat delinquenten, en met name veelplegers, neigen naar het plegen van uiteenlopende delicten in plaats van zich te specialiseren in specifieke soorten delicten. Met name geweldsdelinquenten lijken ook frequent andere soorten delicten te plegen.

Ten zevende zijn de soorten daden die worden gedefinieerd als delicten onderdelen van een omvangrijker syndroom van antisociaal gedrag, waaronder ook zwaar alcoholgebruik, roekeloos rijden, promiscue seks enzovoort kunnen worden gerekend.

Ten achtste toont onderzoek aan, ofschoon minder onderzocht dan andere aspecten van criminele carrières, dat naarmate personen volwassen worden er een verandering is van groepsdelicten naar solodelicten. De meeste delicten die worden gepleegd tot aan het einde van de tienerjaren worden in groepsverband gepleegd, terwijl deze delinquenten vanaf hun twintigste levensjaar meestal alleen delicten plegen.

Ten negende zijn de redenen die worden gegeven voor het plegen van delicten tot aan het eind van de tienerjaren tamelijk divers, maar ze omvatten onder meer de kick van/uit sensatie, verveling, en/of emotionele en materiële redenen. Vanaf het twintigste levensjaar krijgen materiële beweegredenen de overhand. Ten tiende worden verschillende typen delicten vaak voor het eerst op duidelijk verschillende leeftijden gepleegd. Deze progressie is zodanig dat winkeldiefstal meestal voorafgaat aan inbraak, inbraak aan beroving enz. Tot aan het twintigste levensjaar neemt de diversificatie van gepleegde delicten toe, maar na die leeftijd neemt de diversificatie af ten gunste van specialisatie.

Hoewel we deze feiten met betrekking tot het plegen van delicten kennen, zijn er nog steeds verschillende controversiële zaken waarvoor tot dusver weinig onderzoeks aandacht was en/of die conflicterende resultaten hebben geproduceerd (Farrington, 2003).

Ten eerste, hoewel duidelijk is dat de prevalentie van het plegen van delicten in de late adolescentie een piek bereikt, is het minder duidelijk hoe de individuele frequentie daarvan (dat wil zeggen de frequentie van het plegen van delicten door delinquenten) varieert per leeftijd. Sommige onderzoeken suggereren dat de individuele frequentie in het plegen van delicten een piek vertoont in de late adolescentie en na het twintigste levensjaar afneemt, terwijl anderen suggereren dat de individuele frequentie in het plegen van delicten veel minder verandert per leeftijd.

Ten tweede is het niet duidelijk of de ernst van de delicten toeneemt tot een bepaalde leeftijd en daarna weer afneemt, of gelijk blijft ongeacht de leeftijd. Ten derde, hoewel duidelijk is dat het al op jonge leeftijd plegen van delicten een lange carrière en het plegen van veel delicten voorspelt, is onbekend of dit ook een voorspelling vormt voor een hoge individuele frequentie in het plegen van delicten of voor de ernst ervan. Noch is duidelijk of vroege delinquenten in mate of aard van delictplegen verschillen van late delinquenten of dat er duidelijk verschillende gedragstrajecten te onderscheiden zijn.

Ten vierde, alhoewel veelplegers een hogere pleegfrequentie kennen dan andere delinquenten, is niet duidelijk of hun delicten gemiddeld ernstiger zijn of in welke mate of aard ze verschillen van niet-veelplegers.

Ten vijfde, ofschoon duidelijk is dat bepaalde delicten gemiddeld genomen worden begaan vóór afgaand aan andere typen en dat startsequenties dus kunnen worden onderscheiden, is niet duidelijk of deze vroege criminaliteit

vooral een uiting is van gedragingen van een gemeenschappelijk onderliggend theoretisch construct die bij een bepaalde leeftijd hoort, of dat het begin van één soort gedrag werkt als een 'stepping stone' voor ander gedrag. Verder bestaat er heel weinig informatie over start sequenties waarbij antisociaal gedrag uit de kindertijd enige invloed zou kunnen hebben op de ontwikkeling van later crimineel gedrag.

Ten zesde, alhoewel sommige studies aangeven dat delinquenten veelzijdiger zijn in de patronen van delicten die zij plegen, zijn deze bevindingen grotendeels het resultaat van onderzoek aan de hand van officiële registraties in de late adolescentie. Slechts weinig studies beschrijven de typen delicten die tot in de volwassenheid worden gepleegd, en er is nog minder onderzoek gedaan naar in hoeverre specialisatie of diversificatie van delictplegen verschilt naar gelang officiële registratie en zelfgerapportage van delicten.

Ten zevende, ondanks dat veel discussie en onderzoek gaande is naar het stoppen van crimineel gedrag ('desistance'), is er nauwelijks onderzoek gedaan naar aspecten zoals carrièreduur en resterende lengte van de carrière. Dit is jammer, aangezien deze informatie een belangrijk punt zou kunnen zijn voor beleidsdiscussies omtrent detentie en besluiten omtrent de duur van veroordelingen. Zo zou een kortere resterende criminele carrière eerder pleiten voor een kortere dan voor een langere veroordeling.

Ten achtste, grotendeels vanwege het ontbreken van de noodzakelijke gegevens, is heel weinig onderzoek verricht naar mededaderschap of naar veranderingen in samenplegen in de loop van een criminele carrière.

Dus ondanks dat er inmiddels veel bekend is over de longitudinale patronen van criminele carrières, valt er nog veel te leren. In het volgende deel geef ik een beknopte samenvatting van twee recente onderzoeken naar criminele carrières die belangrijke inzichten in de aard en het patroon van criminele carrières hebben opgeleverd, en waarmee een begin is gemaakt met onderzoek naar veel van de onderbelichte onderwerpen in het onderzoek naar criminele carrières.

4.3 Recent onderzoek naar criminele carrières

Twee recente onderzoeken naar criminele carrières hebben uniek inzicht in de longitudinale patronen van crimineel gedrag opgeleverd. Het eerste onderzoek, verricht door Laub en Sampson (2003), volgde de criminele carrières van 500 delinquenten in groot Boston, MA (USA) in de leeftijd van 7-70 jaar, waarbij gebruik is gemaakt van een mix van kwantitatieve en kwalitatieve data. Het tweede onderzoek werd verricht door Piquero et al. (2007). Deze studie geeft een gedetailleerd beschrijvend beeld van de criminele carrières van 411 jongens en mannen uit Zuid-Londen (GB) van 10-40 jaar.

Laub en Sampson (2003) deden een follow-up studie van hun eerdere onderzoek naar de delinquenten uit Boston (tot aan de leeftijd van 32 jaar; Sampson en Laub, 1993) en volgden de criminele carrières van de mannen tot aan de leeftijd van 70 jaar. Dit is wellicht de langste longitudinale studie naar crimineel gedrag. Het onderliggende thema van hun werk was een gedetailleerd onderzoek te presenteren over de vraag waarom sommige delinquenten persistente daders worden, anderen stoppen met het plegen van delicten, en weer anderen zigzaggen tussen het wel en niet plegen van delicten. Vanwege gebrek aan

ruimte is een gedetailleerde beoordeling van hun bevindingen niet mogelijk en worden enkel de belangrijkste resultaten gegeven.

Uit hun kwantitatieve analyse kwamen drie belangrijke bevindingen naar voren. Ten eerste, alhoewel hun analyse van langdurige trajecten in het plegen van delicten een wezenlijke variatie aangaf in termen van vorm en niveau van delictplegen tot aan de leeftijd van 70 jaar, bleek toch dat de meeste delinquenten, zelfs die met de hoogste frequentie, uiteindelijk stopten. Ten tweede identificeerde hun trajectanalyse zes duidelijk te onderscheiden groepen, elk met een uniek traject in het plegen van delicten (anders dan de gemeenschappelijke bevinding dat zij op 70-jarige leeftijd alle gestopt waren). Ten derde waren er enkele interessante verschillen in de trajecten bij verschillende soorten delicten. Bijvoorbeeld, waar de trajecten van vermogensdelicten de algemene leeftijd-criminaliteitscurve volgden, vertoonden geweldsdelicten een piek in de vroege volwassenheid, terwijl alcohol/drugs delicten tussen 20-40 jaar redelijk stabiel bleven. Ten vierde ontdekten zij dat de risicofactoren van de kindertijd niet verschilden voor de criminele trajecten van de groepen delinquenten. Dit is een belangrijke bevinding omdat dit aantoont hoe moeilijk het is een prospectieve identificatie van hoge-risico delinquenten te geven.⁸

Misschien was de allerbelangrijkste bijdrage van het werk van Laub en Sampson wel het verzamelen van kwalitatieve data voor 52 van de mannelijke delinquenten. Deze interviews probeerden niet alleen de empirische gegevens wat 'substantie te verlenen', maar trachtten ook dieper in te gaan op de factoren die geassocieerd zijn met het stoppen van delictplegen en de perceptie van het strafrechtstelsel van de mannen. De interviews hebben een aantal fascinerende inzichten opgeleverd, waarvan er hier drie worden aangehaald.

Ten eerste gaf hun analyse aan dat de mannen verschillend reageerden op strafrechtelijk ingrijpen; voor sommige van hen hielp dit het crimineel gedrag te verminderen, terwijl voor anderen het strafrechtelijke ingrijpen juist crimineel gedrag verergerde. Ten tweede, bij het onderzoeken van andere 'keerpunten', ontdekten Laub en Sampson dat het huwelijk nog steeds werkt als een significant keerpunt tegen het plegen van delicten, een bevinding die ook werd ontdekt in latere en meer diepgaande kwantitatieve analyses (Sampson et al., 2006). Ten derde identificeerden de auteurs de rol van 'personal agency', oftewel het idee dat personen actieve deelnemers zijn in hun eigen leven en in het stoppen van hun criminele carrière.

Samenvattend zijn de bevindingen van Laub en Sampson een belangrijke stap voorwaarts in de het verzamelen van kennis over criminele carrières die vanwege de langlopende aard ervan, rechtstreeks fundamentele theoretische en beleidszaken aanspreekt.

Gebruikmakend van de CSDD (Cambridge Study in Delinquent Development) gegevens presenteerden Piquero, Farrington en Blumstein (2007) een zorgvuldige beschrijving van de patronen in het plegen van delicten van 411 mannen uit een relatieve achterstandsbuurt in Zuid-Londen, waarmee zij begin jaren zestig voor het eerst in contact kwamen toen de mannen 8/10 jaar waren. Het

⁸ Een mogelijke reden hiervoor is aldus Moffitt (2006) dat de analyses gebaseerd zijn op een selecte groep individuen met een strafblad, waardoor er weinig variatie bestaat in de belangrijkste risicofactoren waarvan wordt aangenomen dat deze onderscheid maken tussen delinquenten.

primaire onderliggende doel van de analyse van Piquero et al. was beschrijvend en bedoeld om basisinformatie te verstrekken omtrent de belangrijkste parameters van een criminele carrière aan de hand van registraties van veroordelingen tot aan de leeftijd van 40 jaar en om een aantal zelfrapportagegegevens te verzamelen op verschillende leeftijden.

Ten eerste, met betrekking tot prevalentie en frequentie, vertoonde de prevalentie een piek bij 17 jaar en bij 50 jaar bedroeg de cumulatieve prevalentie 40%. Met betrekking tot de frequentie in het plegen van delicten gaf hun analyse aan dat de ruwe frequentie van veroordelingen de prevalentie van het plegen van delicten volgde. De frequentie voor geweld echter bleek meer stabiel met een piek in de late tienerjaren en vervolgens tamelijk vlak tot aan de leeftijd van 40 jaar. Daarnaast was er een sterke continuïteit in het plegen van delicten binnen aangrenzende leeftijdsgroepen, hetgeen een relatieve stabiliteit in het plegen van delicten aangeeft.

Ten tweede, toen Piquero et al. de relatie tussen de beginleeftijd en de frequentie onderzochten, ontdekten zij dat alhoewel de gemiddelde leeftijd bij de eerste veroordeling 18 jaar was, zowel de de meeste veroordelingen ('modus') als de toename in de kans op veroordelingen ('hazard') een piek vertoonden bij 14 jaar. Daarnaast werd een vroege start van het delictgedrag in verband gebracht met veel meer veroordelingen, een hogere kans op geweldsdelicten, een langduriger criminele carrière en betrokkenheid bij veel verschillende typen delicten. Ook was de frequentie in het plegen van delicten hoog in de jaren volgend op het plegen van de eerste delicten.

Ten derde vonden de auteurs geen bewijs voor specialisatie in geweldsdelicten. In plaats daarvan bleek geweld onder de mannen van Zuid-Londen een onderdeel te zijn van de frequentie in het plegen van delicten, dat wil zeggen dat de kans op het plegen van een geweldsdelict grotendeels werd bepaald door het aantal delicten, waarbij een veroordeling wegens geweld meer waarschijnlijk was onder personen die veel delicten op hun naam hadden.

Uit een analyse van de patronen van startdelicten bleek zowel op basis van zelfrapportages als officiële registraties dat het gemiddelde prospectieve eerste strafbare feit eerder plaatsvindt dan het gemiddelde retrospectieve eerste strafbare feit. Op dit gebied zijn er nog twee opmerkelijke bevindingen: (1) de mate van overeenkomst tussen prospectieve en retrospectieve gegevens waren het laagst voor minder zware delicten, terwijl de mate van overeenkomst tussen de prospectieve en de officiële beginleeftijden het hoogst waren voor ernstige vormen van delicten; en (2) ofschoon de meeste zelfgerapporteerde delicten nooit tot een veroordeling hebben geleid, bleek uit de officiële registraties een latere beginleeftijd voor de eerste delicten dan uit de zelfrapportagegegevens. Ten vijfde Piquero et al. ontdekten diverse interessante bevindingen met betrekking tot mededaderschap Zo bleek, dat de curve leeftijd/medeplichtigheid een piek vertoont aan het eind van de tienerjaren en dat de frequentie van medeplichtigheid met de leeftijd afnam. Dit kwam vooral doordat individuele delinquenten veranderden en minder de neiging hadden samen met anderen delicten te plegen, dan vanwege selectieve uitval van mededaders of van persistentie van daders die alleen delicten plegen.

Ten zesde, uit de bestudering van de "chroniciteit", bleek dat een kleine groep mannen met vijf of meer veroordelingen verantwoordelijk was voor een groot deel van de veroordelingen. Hun analyse naar kans op recidive leidde tot de

bevinding dat mannen met vier of meer veroordelingen een gelijke kans op recidive hadden van ca. 84,5%.

Ten zevende gaf het toepassen van trajectmodellen op de CSDD-gegevens aan dat er vijf duidelijk te onderscheiden groepen zijn die het best op de gegevens passen. Elke groep vertoonde (in termen van vorm en niveau van de gepleegde delicten) duidelijk te onderscheiden patronen in het plegen van delicten, die varieerden op de verschillende criminele carrière dimensies. Eén groep springt eruit, namelijk de uit acht mannen bestaande groep chronische veelplegers; in de gegevens vertoonde deze groep de hoogste en meest stabiele criminele activiteiten. De andere groepen personen vertoonden duidelijke vormen en niveaus van criminaliteit, met een piek in verschillende levensperioden, maar de mannen in deze groepen pleegden dan nog altijd veel minder delicten dan de chronische veelplegers. Ook bleek uit diverse omgevings- en individuele risicofactoren, onder meer indicatoren als een lage sociaal-economische status, impulsiviteit, criminele ouders enzovoort, een verschil tussen leden uit de vijf afzonderlijke trajectgroepen, maar de resultaten waren niet zo duidelijk als ontwikkelingscriminologen veronderstellen.

In hun slotanalyses onderzochten Piquero et al. belangrijke punten zoals carrièreduur en de resterende lengte van de carrière. Dergelijke kwesties zijn voor beleidsdiscussies van belang omdat informatie over de resterende tijdsduur van criminele carrières bruikbaar kan zijn in beslissingen omtrent de lengte van detenties. Piquero et al. ontdekten dat de gemiddelde carrièrelengte meer dan tien jaar bedroeg en dat er met het toenemen van de leeftijd een algemene afname bleek voor zowel de resterende criminele carrière lengte (RCL residual career length) als het resterend aantal te plegen delicten (RNO residual number of offenses).

4.4 Implicaties voor theorie en beleid

Samengenomen zijn de studies door Laub en Sampson en Piquero et al. zeker relevant voor theorievorming en beleid. Ten eerste, met betrekking tot ontwikkelings/levenslooptheorieën, delen de beide studies de bevinding dat er een grote mate van heterogeniteit (of variatie tussen personen) bestaat in het plegen van delicten over de levensloop, en dat een kleine groep personen gedurende een lange periode verantwoordelijk is voor een hoog en stabiel percentage van delictplegen. Tegelijkertijd baren de bevindingen dat er geen twee – en slechts twee – delictstrajecten bestaan en dat kenmerken uit de vroege kindertijd geen bepalende discriminatoren zijn voor duidelijk te onderscheiden trajecten in het plegen van delicten, zorgen voor specifieke taxonomische theorieën. Met betrekking tot beleid benadrukt dit het feit dat een eenheidsstrategie gericht op interventie/preventie wellicht niet de meest effectieve benadering is om criminaliteit terug te dringen.

Daarmee verband houdend blijkt ten tweede uit de gecombineerde resultaten van alle trajecten dat de meeste delinquenten, zelfs de grootste veelplegers, waren gestopt met het plegen van delicten (halverwege het dertigste levensjaar volgens de CSDD-gegevens en halverwege het veertigste levensjaar volgens de gegevens over groot Boston). Deze resultaten suggereren dat de meeste, zometer alle, delinquenten op middelbare leeftijd een punt zetten achter hun criminele carrière. Het feit dat op middelbare leeftijd en in de late volwassenheid nauwe-

lijks nog delicten worden gepleegd geeft reden tot bezorgdheid waar het gaat om het opleggen van langdurige vrijheidsstraffen aan delinquenten.

Ten derde hebben de kwalitatieve bevindingen uit het onderzoek van Laub en Sampson een belangrijk en dankbaar gebied voor toekomstig onderzoek geïdentificeerd, namelijk de idee van 'personal agency' (dat wil zeggen een individuele situatie bepaalde keuze). Deze gedachtegang opnemen in de huidige ontwikkelings/levenslooptheorie zal waarschijnlijk een aantal belangrijke onderzoekslijnen openen en unieke inzichten in patronen van doorgaan of stoppen met crimineel gedrag genereren.

Ten vierde blijkt uit de analyses over mededaders van Piquero et al. in de CSDD-gegevens dat naarmate delinquenten ouder worden, zij vaker alleen opereren. Enkele uitzonderingen daargelaten, hebben de meeste criminologische en DLC theorieën weinig te bieden voor wat betreft verklaringen voor mededaderschap. Toch lijkt het gezien de belangrijke rol van leeftijdsgenoten in het proces van delictplegen wenselijk dat meer aandacht wordt besteed aan mededaders. Duidelijk zal zijn dat eerst de benodigde informatie moet worden verzameld over mededaderschap en de structuur van netwerken van delinquenten, hetgeen voor criminologen tot dusver geen hoofddoel is geweest in het verzamelen van gegevens.

Met betrekking tot beleid kunnen enkele voorlopige conclusies worden getrokken. Ten eerste blijkt uit beide hierboven behandelde studies, en veel andere longitudinale criminologische onderzoeken, dat een kleine groep personen verantwoordelijk is voor een omvangrijk deel van de delicten van een groter cohort, maar dat deze personen wanneer zij eenmaal dertigers zijn stoppen met het plegen van delicten. Hetgeen suggereert dat langdurige vrijheidsstraffen tot middelbare leeftijd en ouder ongerechtvaardigd is. Ten tweede blijkt uit analyses van de resterende carrièreleugte en het resterend aantal delicten van Piquero en zijn collega's dat naarmate delinquenten ouder worden het aantal jaren dat zij nog actief delicten plegen afneemt, evenals hun resterend aantal delicten. De bevindingen dat het aantal drop-outs (degenen die stoppen met een criminele carrière) met het stijgen van de leeftijd toeneemt en het feit dat de resterende carrières met de leeftijd korter worden, suggereren dat de resterende carrièreleugte belangrijke informatie biedt voor beleidsmakers op het strafrechtelijke terrein. Dit soort informatie lijkt relevant voor de besluitvorming in een tijd waarin middelen voor rechtshandhaving schaars zijn, maar de te corrigeren bevolking groeit. In dat geval is het mogelijk dat rechtshandhavers en beleidsmakers meer kwaad dan goed doen. Dit kwaad kan zowel op macro- als op individueel niveau zijn. Op individueel niveau, namelijk de pleger van een delict, kan dit zijn/haar kansen op een verdere aansluiting met de conventionele maatschappij (bijvoorbeeld trouwen of een goede baan kunnen krijgen) verkleinen. Op macroniveau kan het aanzienlijke consequenties voor de overheidsfinanciën tot gevolg hebben, aangezien de middelen voor sociaal beleid mogelijk moeten verschuiven naar strafmaatregelen en/of dat de belastingen moeten worden verhoogd om de uitbreiding detentiecapaciteit te kunnen betalen. Ten derde suggereren de analyses in beide hierboven behandelde studies dat verschillende risico- en beschermende factoren die op jonge leeftijd verzameld worden een relatie kunnen hebben met bepaalde stijlen delicten, maar dat het effect van deze variabelen niet zo consistent is als de huidige theorie en preventieactiviteiten doen geloven. Niettemin is er informatie bekend over het effect van sommige risicofactoren voor het plegen van delicten, en een vroege preven-

tie die aandacht besteedt aan deze factoren zal waarschijnlijk niet alleen de incidentie van crimineel gedrag terugdringen, maar ook ander probleemgedrag samenhangend met strafbaar gedrag zoals drinken, drugsgebruik, schooluitval, werkloosheid en huwelijksproblemen (Farrington en Welsh, 2007). Het is mogelijk dat detentie wel enig effect heeft op het terugdringen van de misdaad, maar er blijven vragen bestaan over de mate waarin dit het geval is. Uiteindelijk moet er veel meer informatie worden verzameld over de reïntegratie van overtreeders, nadat ze een detentie hebben uitgezeten. Gezien de huidige trend in Nederland en de Verenigde Staten om veel personen langdurig te straffen en te detineren is het mogelijk dat meer kwaad (dan goed) wordt gedaan. Voor zover dit het geval is, blijft het misdaadprobleem onverminderd voortbestaan en moeten de komende generaties daarvoor de prijs betalen.

Literatuur

Blokland, A.A.J., D.S. Nagin & P. Nieuwebeerta

Life Span Offending Trajectories of a Dutch Conviction Cohort

Criminology, jrg. 43, 2005, pp. 919-954

Blumstein, A., J. Cohen, J.A. Roth & C.A. Visher (red.)

Criminal Careers and "Career Criminals" (2 vols.)

Panel on Research on Criminal Careers, Committee on Research on Law Enforcement and the Administration of Justice, Commission on Behavioral and Social Sciences and Education, National Research Council

Washington, D.C., National Academy Press, 1986

Ezell, M.E. & L.E. Cohen

Desisting from Crime: Continuity and Change in Long-Term Crime Patterns of Serious Chronic Offenders

Oxford, Oxford University Press, 2005

Farrington, D.P.

Developmental and life-course criminology: Key theoretical and empirical issues—the 2002 Sutherland Award Address

Criminology, jrg. 41, 2003, pp. 221-255

Farrington, D.P. & B.C. Welsh

Saving Children from a Life of Crime: Early Risk Factors and Effective Interventions

Oxford, Oxford University Press, 2007

Laub, J.H. & R.J. Sampson

Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70

Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003

Le Blanc, M. & M. Frechette

Male Criminal Activity from Childhood through Youth: Multilevel and Developmental Perspectives

New York, Springer-Verlag, 1989

Moffitt, T.E.

Life-Course Persistent Versus Adolescence-Limited Antisocial Behavior. In: D. Cicchetti & D. Cohen (red.) *Developmental Psychopathology, 2nd Edition* New York, Wiley, 2006

- Moffitt, T.E., A. Caspi, M. Rutter & P.A. Silva**
Sex Differences in Antisocial Behaviour: Conduct Disorder, Delinquency, and Violence in the Dunedin Longitudinal Study
 Cambridge, Cambridge University Press, 2001
- Piquero, A.R., D.P. Farrington & A. Blumstein**
Key Issues in Criminal Career Research: New Analyses from the Cambridge Study in Delinquent Development
 Cambridge, Cambridge University Press, 2007
- Piquero, A.R., D.P. Farrington & A. Blumstein**
 The criminal career paradigm. In: M. Tonry (red.) *Crime and Justice: A Review of Research, Volume 30*
 Chicago, University of Chicago Press, 2003
- Quetelet, A.**
Research on the Propensity for Crime at Different Ages.
 Cincinnati, OH: Anderson Publishing Company, 1984 [1831]
- Sampson, R.J. & J.H. Laub**
Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life
 Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993
- Tracy, P.E. & K. Kempf-Leonard**
Continuity and Discontinuity in Criminal Careers
 New York, Plenum, 1996
- Tracy, P.E., M.E. Wolfgang & R.M. Figlio**
Delinquency Careers in Two Birth Cohorts
 New York, Plenum, 1990
- Wolfgang, M.E., R.M. Figlio & T. Sellin**
Delinquency in a Birth Cohort
 Chicago, University of Chicago Press, 1972

5 Cohortgrootte en gewelds-criminaliteit. Het Easterlin-effect onderzocht in 20 landen

Johan van Wilsem (Universiteit Leiden)

Samenvatting

Volgens de econoom Richard Easterlin hebben grote geboortecohorten gemiddeld genomen met meer tegenslag te maken dan kleine cohorten, omdat de cohortleden meer onderlinge competitie ondervinden in hun slag om schaarse goederen, zoals banen, uitkeringen en behuizing. Eén van de veronderstelde gevolgen hiervan is dat leden van grote geboortecohorten vaker betrokken zijn bij criminaliteit, zowel in de hoedanigheid van dader als slachtoffer. De aanwezige kennis hierover is echter vooral gebaseerd op resultaten uit Amerikaans onderzoek. Daarom wordt in deze bijdrage bekeken of ook in andere landen een dergelijke relatie wordt gevonden tussen cohortgrootte en criminaliteit. Hiervoor wordt gekeken naar patronen in slachtofferschap van dodelijk geweld in 20 landen, voor acht geboortecohorten in de periode 1980-2000. Hieruit blijkt dat in grote cohorten inderdaad relatief meer slachtoffers van geweld vallen, maar vooral in landen waar de kwaliteit van het openbaar bestuur gering is.

5.1 Inleiding

De tijdsfactor speelt op allerlei manieren een rol in criminologische verklaringsmodellen. Ten eerste is er een omvangrijke onderzoekstraditie waarin de relatie centraal staat tussen leeftijd en de betrokkenheid bij criminaliteit, als dader of als slachtoffer. In beide rollen blijken vooral jongeren en jongvolwassenen vaker een deelnemende partij te zijn (Blokland, 2005; Van Wilsem, 2003). Ten tweede blijkt uit vele trendanalyses dat de omvang van criminaliteit varieert tussen perioden, en afhankelijk is van sociale omstandigheden zoals werkloosheid en sociale cohesie (bijv. LaFree & Drass, 1996). Ten derde zijn er studies die ingaan op de relatie tussen cohortkenmerken en criminaliteit (O'Brien, Stockard & Isaacson, 1999). Hierbij wordt er van uitgegaan dat omstandigheden die kenmerkend zijn voor een bepaalde generatie -vooral tijdens hun jeugd- van invloed zijn op hun verdere levenskansen, zoals de betrokkenheid bij criminaliteit.

In dit hoofdstuk wordt aan dit laatste, en relatief onderbelichte, facet nader aandacht besteed. In de algemene discussie over geboortecohorten en verschillen in hun gedragingen staat het werk van Easterlin (1987) centraal. Een belangrijke aanname in diens werk is dat de kansen op maatschappelijk succes voor een geboortecohort afnemen naarmate zij omvangrijker is. Een grotere groep mensen moet dan immers concurreren om schaarse goederen, zoals banen, uitkeringen en behuizing. Door de hogere concurrentie zullen de lonen van dit

cohort gemiddeld lager zijn en daarmee ook hun relatieve inkomenspositie (Pampel & Peters, 1995). Dit biedt ook een verklaring voor het feit waarom personen uit grotere cohorten relatief weinig kinderen krijgen (Pampel, 1993), vaker zelfmoord plegen (Stockard & O'Brien, 2002), vaker delicten plegen (O'Brien, Stockard & Isaacson, 1999) en vaker slachtoffer worden van geweld (O'Brien & Stockard, 2002). Hoewel Easterlin's cohorthypothese dus ook criminologische toepassingsmogelijkheden heeft, moet worden opgemerkt dat veel van deze resultaten betrekking hebben op de Verenigde Staten. Over de toepasbaarheid van Easterlin's hypothese buiten de V.S. is weinig bekend, vooral op het gebied van criminaliteit.

In dit hoofdstuk wordt daarom geprobeerd de criminologische implicaties van Easterlin's cohorthypothese te toetsen voor meerdere landen. Dit gebeurt via een analyse van slachtofferschap van dodelijk geweld in twintig westerse en niet-westerse landen. Deze opzet maakt het mogelijk om meer inzicht te krijgen onder welke omstandigheden grote cohorten leiden tot dergelijke ongewenste gevolgen.

5.2 Eerder onderzoek

Er is een beperkte onderzoekstraditie op het gebied van de kenmerken van geboortecohorten en hun betrokkenheid bij criminaliteit. In Amerikaanse studies is gezocht naar de relatie tussen de grootte van geboortecohorten en delinquentie, voor zowel moord en doodslag (O'Brien et al. 1999) als vermogensdelicten (Savolainen 2000). Ook voor slachtofferschap van dodelijk geweld is hier onderzoek naar gedaan (O'Brien & Stockard 2002). Uit deze nauwgezet uitgevoerde studies bleek bijvoorbeeld dat grote cohorten, zoals de babyboom-generatie, meer bij criminaliteit betrokken waren dan kleinere cohorten, onafhankelijk van periode- en leeftijdseffecten waar ook rekening mee werd gehouden.

Voor zover bekend is in andere landen het verband tussen cohortgrootte en criminaliteit niet eerder onderzocht. Op basis van internationaal vergelijkend onderzoek naar andere gedragingen kunnen hier echter wel interessante criminologische hypothesen over worden afgeleid. Zo bleek uit Pampel's (1993) onderzoek in 18 westerse landen dat grote cohorten minder kinderen kregen, maar vooral naarmate er in een samenleving minder collectieve voorzieningen waren. Zo bleken grote geboortecohorten in de Verenigde Staten minder kinderen te krijgen dan kleine cohorten, maar was dat in Japan niet het geval. Met betrekking tot zelfmoord kwamen Stockard en O'Brien (2002) tot overeenkomstige conclusies: grote cohorten plegen relatief vaker zelfmoord, maar vooral in landen met weinig sociale zekerheidsvoorzieningen. De hogere barrières waar deze grotere cohorten mee te maken hebben in het streven naar maatschappelijk succes, gaan dan gepaard met een gebrek aan alternatieve manieren om via overheidssteun een acceptabele levensstandaard te bereiken. Op zijn beurt kan dit tot hogere zelfmoordcijfers leiden.

Op het gebied van criminaliteit wordt een soortgelijke relatie verwacht. Slachtofferschap van dodelijk geweld zal vaker worden aangetroffen naarmate het

geboortecohort van het slachtoffer groter is (aangezien daders en slachtoffers vaak tot dezelfde leeftijdscategorie behoren), maar vooral in landen waar de bestuurlijke kwaliteit geringer is. In landen waar de politieke stabiliteit hoger is, en de kwaliteit van regelgeving en aanpak van criminaliteit beter zijn georganiseerd, wordt verwacht dat de overheid ook beter anticipeert met bestuurlijke maatregelen als een groot geboortecohort de arbeidsmarkt betreedt. De potentieel negatieve maatschappelijke gevolgen van grote geboortecohorten worden in een dergelijke context dus beter 'onschadelijk' gemaakt. De vraag is verder of dit voor mannen en vrouwen in even sterke mate opgaat, omdat de veronderstelde maatschappelijke competitie met generatiegenoten om schaarse hulpbronnen vooral wordt geleverd door mannen, en zij bij dodelijke geweldpleging met name andere mannen tot slachtoffer maken (Broidy et al., 2006). In dit hoofdstuk zal ook hierop worden ingegaan.

5.3 Gegevens

Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van sekse- en leeftijdsspecifieke cijfers omtrent dodelijk geweld uit 20 westerse en niet-westerse landen, die verkregen zijn via de World Health Organization (www.who.int). Deze cijfers betreffen doodsoorzakenstatistieken en geven aan hoeveel mensen per 100.000 van de bevolking (van de betreffende sekse-leeftijdscategorie) om het leven zijn gekomen door geweld dat opzettelijk is toegebracht door anderen. Voor de jaren 1980, 1990 en 2000 zijn deze geweldscijfers berekend voor zeven leeftijdscategorieën: (a) 5-14 jaar, (b) 15-24 jaar, (c) 25-34 jaar, (d) 35-44 jaar, (e) 45-54 jaar, en (f) 55-64 jaar. Omdat de cijfers voor dodelijke geweldsmisdrijven zowel bij mannen als vrouwen nogal scheef verdeeld zijn (in de meeste landen een vrij lage omvang, maar ook enkele met zeer hoge), zijn zij voor de regressie-analyses getransformeerd door het natuurlijk logaritme (LN) ervan te nemen. Omdat in sommige cohorten het geweldscijfer nul was, is voorafgaand aan deze transformatie eerst de waarde één opgeteld.

Tabel 5 geeft een overzicht van de landen waar de analyses op gebaseerd zijn. Doorslaggevend voor de selectie van deze landen was niet alleen of zij informatie konden bieden over slachtofferschap van moord in ieder van de zeven genoemde leeftijdscategorieën, maar ook dat deze gebaseerd waren op een voldoende aantal waarnemingen. De onderstaande selectie bestaat dan ook uit landen met een groot inwoneraantal, hoge aantallen voor moord en doodslag, of beide.

Tabel 5 **Overzicht landen**

Westerse landen	Niet-westerse landen
Australië	Argentinië
Canada	Brazilië
Frankrijk	Bulgarije
Italië	Ecuador
Japan	El Salvador
Nederland	Hongarije
Oostenrijk	Mexico
Portugal	Puerto Rico
Spanje	Venezuela
Verenigd Koninkrijk	
Verenigde Staten	

Daarnaast zijn cohortgegevens verzameld voor deze 20 landen. Hierbij is uitgegaan van tienjaars-cohorten, die ook onderscheiden kunnen worden in de hierboven beschreven WHO-gegevens. In totaal konden zodoende acht cohorten worden onderscheiden, variërend van degenen die in de periode 1916-1925 waren geboren tot en met degenen die in de periode 1986-1995 waren geboren. In tabel 6 wordt voor deze cohorten een overzicht gegeven, inclusief een aanduiding welke cohorten in welk jaar zijn onderzocht. Aangezien het voor iedere periode ging om degenen die zich op dat moment bevonden in de leeftijd tussen 5 en 64 jaar verschillen de onderzochte cohorten per periode, zoals in tabel 6 te zien is.

Tabel 6 **Overzicht van de onderzochte cohorten**

	1980	1990	2000
1916-1925	Cohort 1 (55-64 jr)	-	-
1926-1935	Cohort 2 (45-54 jr)	Cohort 2 (55-64 jr)	-
1936-1945	Cohort 3 (35-44 jr)	Cohort 3 (45-54 jr)	Cohort 3 (55-64 jr)
1946-1955	Cohort 4 (25-34 jr)	Cohort 4 (35-44 jr)	Cohort 4 (45-54 jr)
1956-1965	Cohort 5 (15-24 jr)	Cohort 5 (25-34 jr)	Cohort 5 (35-44 jr)
1966-1975	Cohort 6 (5-14 jr)	Cohort 6 (15-24 jr)	Cohort 6 (25-34 jr)
1976-1985	-	Cohort 7 (5-14 jr)	Cohort 7 (15-24 jr)
1986-1995	-	-	Cohort 8 (5-14 jr)

Voor ieder van deze acht cohorten in de twintig onderzochte landen zijn twee kenmerken achterhaald: de relatieve cohortgrootte en de sekse-ratio. De relatieve cohortgrootte is bepaald op het moment dat het cohort tussen de 15 en 24 jaar oud was: het aantal mensen dat op dat moment deel uitmaakt van het cohort werd gedeeld door het totaal aantal mensen tussen de 15 en 64 jaar oud (zie Savolainen (2000) en O'Brien et al. (1999) voor overeenkomstige definities van relatieve cohortgrootte).⁹ Voor de hier onderzochte cohorten bedroeg dit percentage gemiddeld 27,0 (variërend van 15,0 tot en met 39,4). De cohort-

⁹ Omdat de leden van het jongste cohort, geboren tussen 1986 en 1995, nog niet tussen de 15 en 24 jaar oud zijn, is de grootte van dit cohort bepaald door hun aantal te nemen op het moment dat zij tussen de 5 en 14 jaar oud zijn, en dit te delen door het totaal aantal mensen tussen de 5 en 54 jaar.

grootte was in de westerse landen overigens significant lager dan in de niet-westerse landen (23,8 versus 31,0). De sekseratio is bepaald door het aantal mannen in het cohort te delen door het aantal vrouwen. Naarmate dit getal hoger is, is er meer sprake van een relatief overschot in het cohort aan mannen. Voor de onderzochte cohorten in deze twintig landen was het gemiddelde op deze ratio 1,016. Op elke 100 vrouwen waren er gemiddeld dus 101,6 mannen. De waarden op deze variabele lopen uiteen van 0,92 tot en met 1,06. In de cohorten in westerse landen is het mannenoverschot overigens significant hoger dan in de niet-westerse landen (1,00 versus 1,02).

Tot slot zijn voor de twintig onderzochte landen gegevens verzameld over de kwaliteit van het openbaar bestuur. Hiervoor is gebruik gemaakt van gegevens uit Kaufmann, Kraay en Mastruzzi (2005). Op zes verschillende bestuurlijke dimensies hebben deze onderzoekers informatie verzameld uit 37 eerdere studies, zoals de World Competitiveness Yearbook, de Economic Freedom Index en de World Business Environment Survey. Op basis hiervan hebben zij gestandaardiseerde scores toegekend aan de betreffende bestuursdimensie. Het gaat daarbij om 'voice and accountability', 'political stability', 'government effectiveness', 'regulatory quality', 'rule of law' en 'control of corruption'. Cijfers op deze dimensies zijn beschikbaar voor de jaren 1996, 1998, 2000, 2002 en 2004, die binnen ieder land overigens voor deze periode een zeer stabiel beeld laten zien. Na betrouwbaarheidsanalyse van de zes bestuursdimensies voor de vijf verschillende jaren (Cronbach's $\alpha=0,99$) is een schaalvariabele aangemaakt die voor ieder land het gemiddelde op deze scores weergeeft. De westerse landen scoren significant hoger op openbaar bestuurskwaliteit dan de niet-westerse landen.

5.4 Resultaten

Uit tabel 7 kan globaal worden afgelezen hoe groot de verschillen in geweldscijfers zijn tussen de twintig landen. De weergegeven cijfers geven de gemiddeldes aan voor de zes leeftijdscategorieën in de drie onderzochte jaren (1980, 1990 en 2000), uitgesplitst voor mannen en vrouwen. Hieruit blijkt dat de omvang van dodelijk geweld aanzienlijk verschilt tussen landen, met name voor mannen. Tegenover landen met weinig dodelijk geweld zoals Japan, Frankrijk, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Oostenrijk (met minder dan 1.5 slachtoffers per 100.000 van de bevolking), staan landen als Brazilië, Ecuador, Mexico en Puerto Rico waar tientallen slachtoffers van moord en doodslag vallen per 100.000 van de bevolking. Uitschieter hierbij is El Salvador, met een gemiddelde van 87.13. Dit land scoort ook het hoogst bij dodelijk geweld onder vrouwen (7.89), gevolgd door de Verenigde Staten (3.81).

Tabel 7 Dodelijk geweld per 100.000 van de bevolking, voor mannen en vrouwen^a

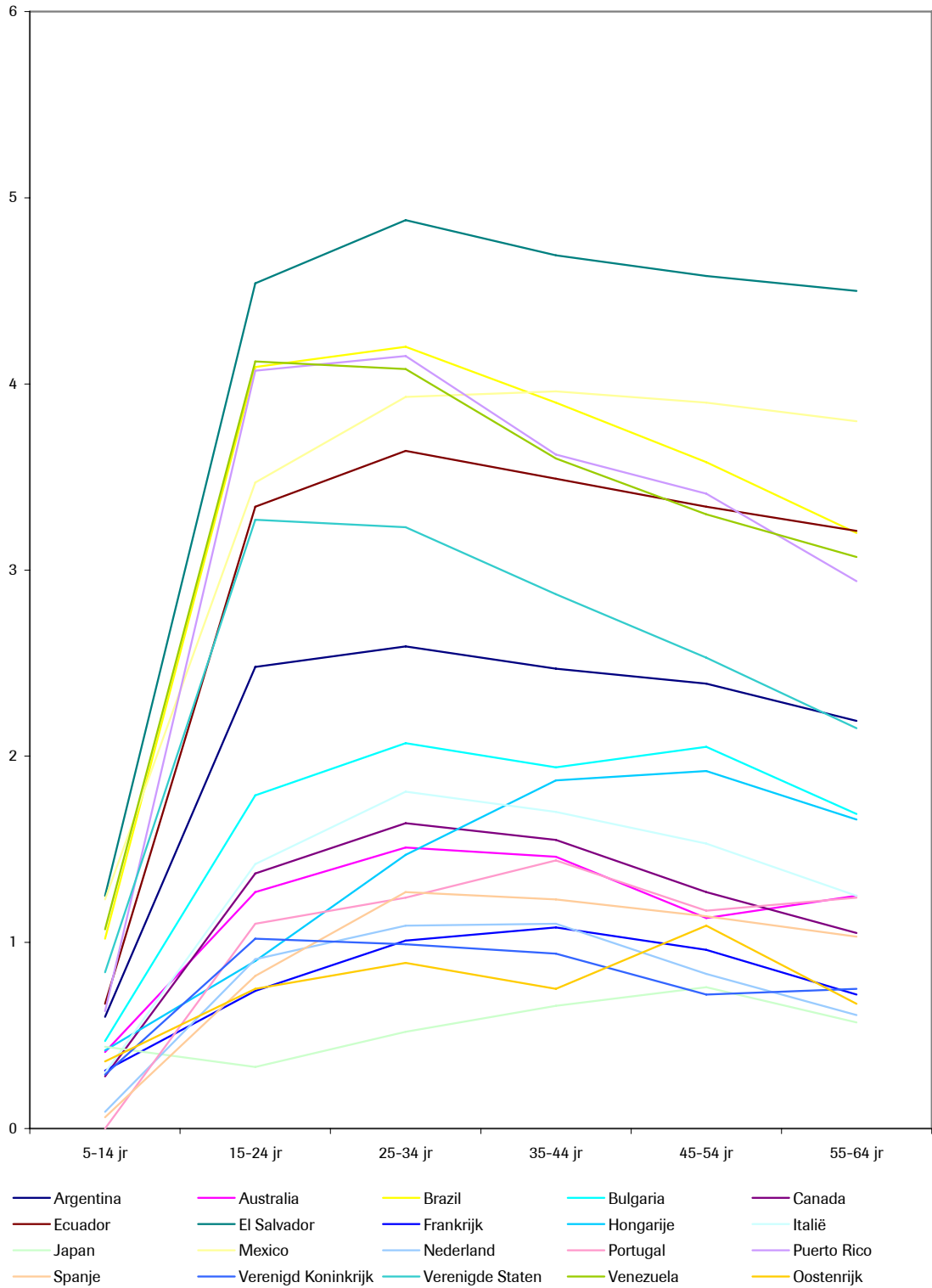
Land	Mannen	Vrouwen
Argentinië	9.12	1.61
Australië	2.45	1.51
Brazilië	40.67	3.54
Bulgarije	5.02	1.43
Canada	2.63	1.21
Ecuador	26.21	2.41
El Salvador	87.13	7.89
Frankrijk	1.32	0.69
Hongarije	3.55	1.80
Italië	3.47	0.62
Japan	0.76	0.48
Mexico	39.63	3.64
Nederland	1.31	0.62
Oostenrijk	1.25	1.00
Portugal	2.14	0.76
Puerto Rico	34.60	3.73
Spanje	1.72	0.48
Verenigd Koninkrijk	1.27	0.56
Verenigde Staten	15.09	3.81
Venezuela	35.85	2.62

^a Deze gemiddeldes hebben betrekking op de cohorten van mensen die in 1980, 1990 of 2000 behoorden tot de groep 15-64-jarigen.

Voor zowel mannen als vrouwen blijkt slachtofferschap van moord en doodslag gerelateerd te zijn aan de leeftijd van het slachtoffer. Evenals bij veel andere vormen van criminaliteit (Wittebrood en Nieuwbeerta, 2000) blijken jongeren en jongvolwassenen relatief vaak slachtoffer te worden van dodelijk geweld, en neemt het risico hierop af naarmate de leeftijd toeneemt. In alle landen is het risico op slachtofferschap het laagst onder kinderen van 5-14 jaar (met uitzondering van Japan). Omdat de daaropvolgende leeftijdscategorie, de 15-24-jarigen, in alle landen juist een relatief hoog risico lopen, is het verschil tussen deze leeftijdscategorieën dan ook groot, met name in de Zuid-Amerikaanse landen. Deze abrupte stijging van de kindertijd naar de jongvolwassenheid vertoont overeenkomst met bevindingen uit de levensloopcriminologie omtrent daderschap (Blokland 2005). De slechts lichte daling voor de oudere leeftijdscategorieën die zich in de meeste landen voordoet wijkt hier echter van af: voor daderschap is de daling na de jongvolwassenheid voor de totale populatie namelijk veel sterker. In figuur 14 zien we voor de hier onderzochte landen een overzicht van de relatie tussen leeftijd en slachtofferschap (na log-transformatie).

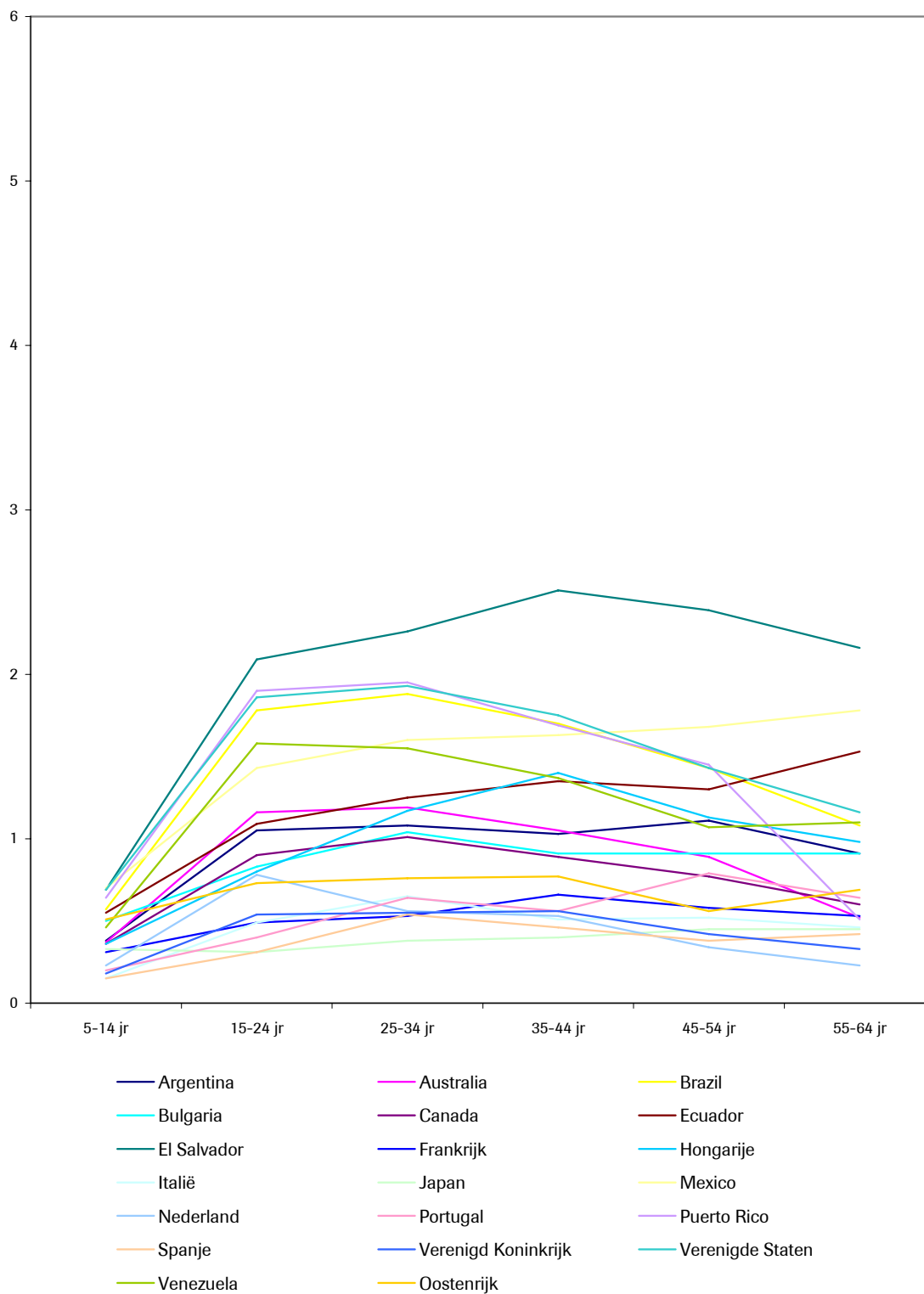
Figuur 14a Gemiddeld risico op slachtofferschap van dodelijk geweld voor mannen en vrouwen (LN), uitgesplitst naar leeftijdscategorie, voor 20 landen

Mannen

Figuur 14b Gemiddeld risico op slachtofferschap van dodelijk geweld voor mannen en vrouwen (LN), uitgesplitst naar leeftijdscategorie, voor 20 landen

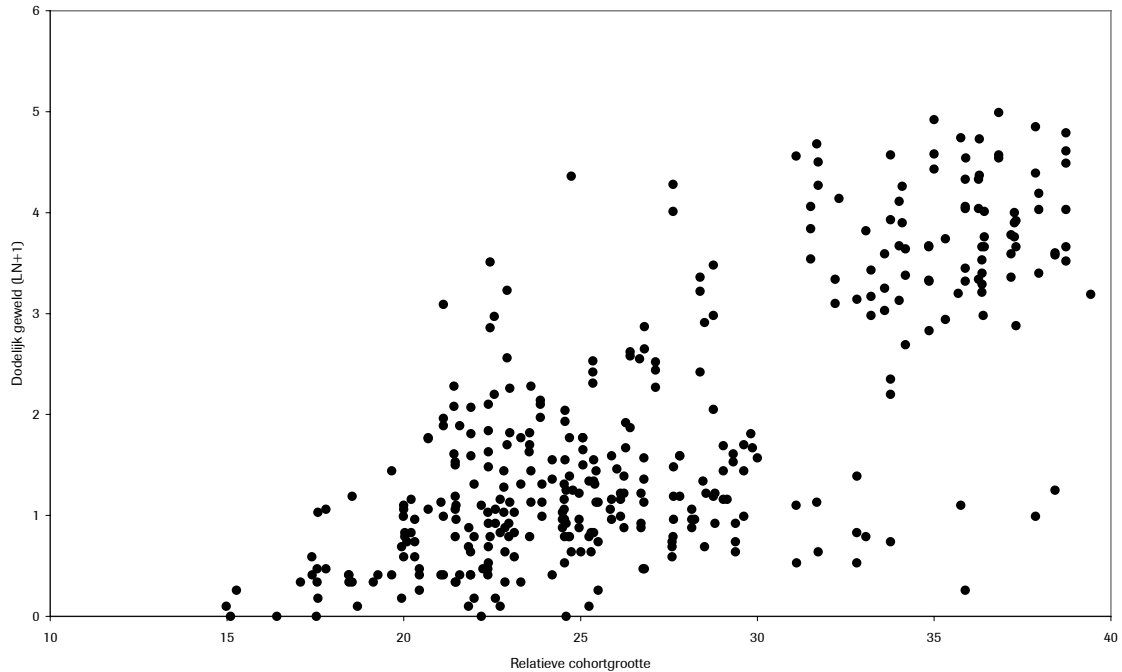
Vrouwen

Ook de relatieve grootte van een cohort speelt een rol bij omvang van het dodelijk geweld voor dat cohort. De resultaten uit figuur 15 geven duidelijk aan

dat hoe groter het cohort is, des te hoger het moord- en doodslagcijfer. Deze resultaten zijn in overeenstemming met Easterlin's cohorthypothese.

Figuur 15 Samenhang tussen relatieve cohortgrootte en slachtofferschap van moord en doodslag onder mannen (LN), voor 20 landen, 1980, 1990, 2000)

Tot slot willen we nagaan of de relatie tussen cohortgrootte en geweldscriminaliteit blijft bestaan, als we eenmaal rekening houden met leeftijds- en periode-effecten. Het is immers mogelijk dat er weliswaar een verband is tussen cohortgrootte en dodelijk geweld, maar dat er geen zelfstandig effect van uit gaat als men rekening houdt met de leeftijd van de geweldsslachtoffers: bijvoorbeeld als de grotere cohorten geconcentreerd zijn in de jongere leeftijdscategorieën. In werkelijkheid gaat achter de samenhang tussen cohortgrootte en geweld dan immers een leeftijdseffect op geweld schuil. In dit deel willen we verder ook nagaan of de effecten van cohortgrootte op geweld in ieder land hetzelfde zijn, of juist variëren tussen landen. Is het zo dat landen met een hoge bestuurlijke kwaliteit in staat zijn de potentiële schadelijke effecten van een groot cohort teniet te doen, terwijl dit in andere landen niet zo is? Met als resultaat dat in die laatste groep landen de grote geboortecohorten met veel geweld worden geconfronteerd?

Om deze vragen te beantwoorden zijn multilevel-analyses uitgevoerd, waarbij de hoeveelheid dodelijk geweld in een cohort werd voorspeld aan de hand van leeftijds-, periode-, cohort- en landkenmerken. Het ging hierbij om modellen met drie niveaus, met in totaal 360 waarnemingen (6 leeftijdsgroepen in 3 jaren in 20 landen). Daarnaast werden random parameters geschat voor de leeftijds- en periode-effecten, zodat deze konden variëren tussen landen. Daarmee werd bijvoorbeeld niet één uniform periode-effect geschat voor alle landen tezamen, maar kon dit effect uiteenlopen per land.

Tabel 8 Multilevel regressie-analyse van omvang dodelijk geweld (LN) op cohort- en landkenmerken, ongestandaardiseerde coëfficiënten^a

	Mannen	Vrouwen
COHORT: Relatieve cohortgrootte	0,017 *	0,005
COHORT: Sekse-ratio cohort (m/v)	-0,018 **	0,012 *
LAND: Kwaliteit openbaar bestuur	-0,378 **	0,165 **
Kwaliteit openbaar bestuur * relatieve cohortgrootte	-0,036 **	0,019 **
Variantie: tussen landen	0,272 **	0,094 **
Variantie: tussen perioden	0,000	0,000
Variantie: tussen cohorten	0,121 **	0,053 **

* p<.05

** p<.01

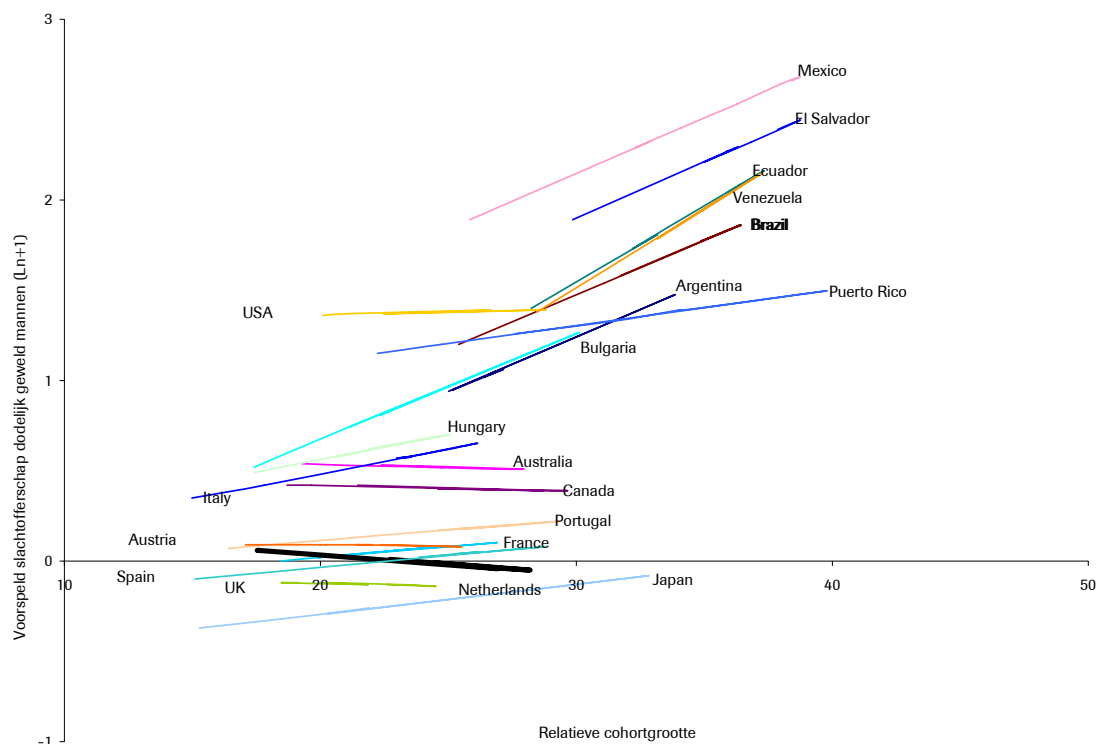
^a Gecontroleerd voor random periode- en leeftijdseffecten in landen

De resultaten van deze analyses zijn samengevat in tabel 8. Hieruit blijkt dat de kwaliteit van het openbaar bestuur het verwachte effect uitoefent op de hoeveelheid moord en doodslag: hoe hoger deze kwaliteit, des te lager de omvang van dodelijk geweld. Ook de cohortkenmerken bleken een zelfstandige rol te spelen bij de hoeveelheid geweldsslachtoffers in dat cohort. Allereerst bleken zowel bij mannen als vrouwen hogere moord- en doodslagcijfers te worden gevonden voor cohorten die werden gekenmerkt door een vrouwenoverschot. Oftewel: naarmate er meer vrouwen dan mannen deel uitmaken van een cohort, is de omvang van moord en doodslag groter. Deze op het eerste oog verrassende bevinding komt overeen met eerdere resultaten van Barber (2000) en O'Brien (1991). Gebaseerd op de inzichten van Guttentag en Secord (1983) komen zij tot de conclusie dat een relatief overschot aan vrouwen samengaat met minder gezinsvorming, meer echtscheidingen en, door de daarmee gepaarde gaande geringere sociale integratie, hogere criminaliteitscijfers.

Ook de grootte van het cohort speelt een rol bij de voorspelling van de hoeveelheid dodelijk geweld: in grote cohorten vallen relatief meer slachtoffers. Wel blijkt dat de effecten van cohortgrootte verschillen voor uiteenlopende landen. Naarmate de kwaliteit van het openbaar bestuur lager is, blijkt het effect van cohortgrootte op dodelijk geweld groter te zijn (gezien het negatieve interactie-effect). Andersom blijkt er van grote cohorten weinig criminaliteitsbevorderende werking uit te gaan in landen met een goed functionerende overheid. Verder moet de kanttekening worden gemaakt dat deze effecten alleen opgaan voor mannen, maar niet voor vrouwen. De mate waarin vrouwen het slachtoffer worden van dodelijk geweld is wel afhankelijk van de bestuurlijke kwaliteit (hoe beter, des te minder geweld), maar niet of nauwelijks van cohortgrootte. Uit het negatieve interactie-effect blijkt zelfs dat in landen met een hoge mate van bestuurskwaliteit er een licht negatief verband is tussen cohortgrootte en dodelijk geweld. De competitie om schaarse hulpbronnen waar met name grote geboortecohorten mee te maken hebben, treft vooral mannen, waarschijnlijk omdat hun status in sterkere mate wordt beïnvloed door maatschappelijk succes. Gebrek aan maatschappelijk succes onder cohortleden verhoogt niet alleen de kans op geweldpleging door mannen, maar ook – gezien de overeenkomst in het dader-slachtofferprofiel- geweldsslachtofferschap.

In figuur 16 wordt een overzicht gegeven van de relatie tussen cohortgrootte en de omvang van dodelijk geweld onder mannen voor de twintig onderzochte landen. In deze resultaten is gecorrigeerd voor leeftijds-, periode-, cohort- en landeffecten, en is daarnaast het residu (onverklaarde gedeelte) per land opgeteld. Hierdoor wordt ook rekening gehouden met ongemeten effecten die van invloed zijn op de hoeveelheid dodelijke geweldscriminaliteit. Uit deze figuur komt duidelijk naar voren dat er in sommige landen een positief verband is tussen cohortgrootte en geweld, maar in andere landen niet of nauwelijks. Vooral in de Zuid-Amerikaanse landen zien we dat naarmate de cohortgrootte toeneemt, de omvang van moord en doodslag dit ook doet. In de westerse landen is er echter zo goed als geen verband vast te stellen tussen deze twee factoren. Ook in Nederland blijkt er geen verband te zijn tussen dodelijk geweld en cohortgrootte. De hoge moordcijfers voor mannen in de onderzochte Zuid-Amerikaanse landen zijn daarmee deels via een demografische én een bestuurlijke verklaring te interpreteren. Niet alleen zijn de jonge cohorten in de niet-westerse landen relatief groot in vergelijking met westerse landen, maar het zwakkere openbaar bestuur (in vergelijking met westerse landen) zorgt er ook voor dat de ongewenste effecten van deze grote cohorten aanzienlijk zijn.

Figuur 16 Relatie tussen cohortgrootte en slachtofferschap dodelijk geweld onder mannen in 20 landen, gecontroleerd voor leeftijds-, periode-, cohort- en landeffecten

5.5 Conclusie

Uiteenlopend onderzoek heeft gewezen op het belang van demografische structuur op de omvang van criminaliteit in een samenleving (South & Messner,

2000). Met betrekking tot de leeftijdsverdeling in de populatie is het voor het verklaren van de criminaliteitsomvang niet alleen van belang te weten hoeveel jongeren deel uitmaken van de samenleving (omdat zij degenen zijn die de meeste criminaliteit plegen), maar ook hoe groot verschillende geboortecohorten zijn ten opzichte van elkaar. Is een bepaald cohort bijvoorbeeld beduidend groter dan de cohorten die daaraan vooraf zijn gegaan, zoals bij de babyboom-generatie? Volgens Easterlin (1987) worden grote geboortecohorten namelijk door hun grotere aantallen geconfronteerd met meer competitie om maatschappelijk succes. Criminologen hebben dit algemene idee toegepast op delinquentie en slachtofferschap van criminaliteit (O'Brien et al. 1999; O'Brien & Stockard, 2002; Savolainen, 2000) en zijn tot de conclusie gekomen dat, los van allerlei andere maatschappelijke factoren, grote geboortecohorten een grotere kans hebben om als dader of slachtoffer betrokken te zijn bij geweldscriminaliteit. Wel moet daarbij worden aangetekend dat deze resultaten gebaseerd zijn op Amerikaans onderzoek.

In het huidige onderzoek is de Easterlin-hypothese onderzocht in 20 landen – zowel westerse als niet-westerse – voor slachtofferschap van dodelijk geweld. Dit bood de mogelijkheid om niet alleen na te gaan óf grote geboortecohorten met meer geweldscriminaliteit te maken hebben, maar ook of de nationale context van invloed is op die relatie. Uit de resultaten bleek inderdaad dat cohortgrootte en slachtofferschap van moord en doodslag positief aan elkaar gerelateerd zijn, maar tegelijkertijd dat dat vooral geldt voor (a) landen waar de kwaliteit van het openbaar bestuur niet optimaal is, zoals in Zuid-Amerikaanse landen, en (b) mannen.

Vooraf de bevinding dat de bestuurlijke context van invloed is op de wijze waarop de grootte van cohorten uitwerkt op de omvang van criminaliteit, vormt een interessante aanvulling op de criminologische uitwerking van de Easterlin-hypothese. Een leeftijdsverdeling die gekenmerkt wordt door grote verschillen in omvang vormt een potentiële oorzaak voor criminaliteit in een samenleving, met name onder degenen die deel uitmaken van een groot geboortecohort. De effecten hiervan blijken echter 'ongedaan' te kunnen worden gemaakt. Landen met een hoge kwaliteit van openbaar bestuur slagen hier het beste in, wat een indicatie is dat zij anticiperen op demografische veranderingen, en dat zij ook maatschappelijke kansen weten te creëren voor veel leden van grote geboortecohorten.

Literatuur

Barber, N.

The Sex Ratio as a Predictor of Cross-National Variation in Violent Crime
Cross-Cultural Research, jrg. 34, 2000, pp. 264-282

Blokland, A.

Crime over the Life Span: Trajectories of Criminal Behavior in Dutch Offenders
Leiden, Universiteit Leiden, 2005

Broidy, L.M., J.K. Daday, C.S. Crandall, D.P. Sklar & P.F. Jost

Exploring Demographic, Structural, and Behavioral Overlap Among
Homicide Offenders and Victims
Homicide Studies, jrg. 10, 2006, pp. 155-180

Easterlin, R.A.

Birth and Fortune: The Impact of Numbers on Personal Welfare.
Chicago, University of Chicago, 1987

Guttentag, M. & P.F. Secord

Too Many Women? The Sex Ratio Question
Beverly Hills, Sage, 1983

Kaufmann, D., A. Kraay & M. Mastruzzi

Governance Matters IV: Governance Indicators for 1996-2004
World Bank: working paper, 2005

LaFree, G. & K.A. Drass

The Effect of Changes in Intra-racial Income Inequality and Educational Attainment on Changes in Arrest Rates for African Americans and Whites, 1957 to 1990
American Sociological Review, jrg. 61, 1996, pp. 614-634

O'Brien, R.M.

Sex Ratios and Rape Rates. A Power Control Theory
Criminology, jrg. 29, 1991, pp. 99-114

O'Brien, R.M., J. Stockard & L. Isaacson

The Enduring Effects of Cohort Characteristics on Age-Specific Homicide Rates, 1960-1995
American Journal of Sociology, jrg. 104, 1999, pp. 1061-1095

O'Brien, R.M. & J. Stockard

Variations in Age-Specific Homicide Death Rates: A Cohort Explanation for Changes in the Age Distribution of Homicide Deaths
Social Science Research, jrg. 31, 2002, pp. 124-150

Pampel, F.C.

Relative Cohort Size and Fertility: The Socio-Political Context of the Easterlin Effect
American Sociological Review, jrg. 58, 1993, pp. 496-514

Pampel, F.C. & H.E. Peters

The Easterlin Effect
Annual Review of Sociology, jrg. 21, 1995, pp. 163-194

Savolainen, J.

Relative Cohort Size and Age-Specific Arrest Rates: A Conditional Interpretation of the Easterlin Effect
Criminology, jrg. 38, 2000, pp. 117-136

South, S.J. & S.F. Messner

Crime and Demography: Multiple Linkages, Reciprocal Relations
Annual Review of Sociology, jrg. 26, 2000, pp. 83-106

Stockard, J. & R.M. O'Brien

Cohort Effects on Suicide Rates: International Variations
American Sociological Review, jrg. 67, 2002, pp. 854-872

Wilsem, J. van

Crime and Context. The Impact of Individual, Neighborhood, City and Country Characteristics on Victimization
Amsterdam, Thela Thesis, 2003

Wittebrood, K. & P. Nieuwbeerta

Criminal Victimization During One's Life Course: The Effects of Previous Victimization and Patterns of Routine Activities
Journal of Research in Crime and Delinquency, jrg. 37, 2000, pp. 91-122

Verkleuring

6 Demografische ontwikkelingen en het beroep op justitievoorzieningen

Frank van Tulder (Raad voor de rechtspraak) en Debora Moolenaar (WODC)

Samenvatting

In de afgelopen 10 jaar hebben het SCP, het WODC en de Raad voor de rechtspraak prognosemodellen ontwikkeld om zicht te krijgen op te verwachten ontwikkelingen in het beroep op een breed scala van justitievoorzieningen. Deze modellen geven onder andere een beeld van de rol die demografische ontwikkelingen daarbij spelen. De modellen zijn gebaseerd op empirisch onderzoek naar de verbanden die op landelijk of regionaal niveau bestaan tussen het beroep op justitievoorzieningen enerzijds en maatschappelijke en beleidsmatige achtergrondfactoren anderzijds.

Vooraf de groei van het aantal allochtone jonge mannen blijkt in de veiligheidsketen een rol te spelen bij de groei van het beroep op justitievoorzieningen. Dit geldt nog in sterkere mate voor justitiële voorzieningen voor minderjarigen. Ook andere demografische factoren (echtscheidingen; aandeel jongeren in de vier grote steden) blijken op sommige plaatsen in de veiligheidsketen of bij het beroep op de civiele of bestuursrechter van belang, maar hun rol is minder sprekend.

Eens te meer maken deze resultaten duidelijk welke belangrijke rol de integratieproblematiek van allochtone jongeren in het justitieveld speelt. Zolang er geen verbetering optreedt in de sociaal-culturele of sociaal-economische omstandigheden van deze groep, zal Justitie in de veiligheidsketen met een opwaartse druk op de criminaliteit, het aantal te behandelen zaken en de plaatsbehoefte, met name in jeugdinstellingen, worden geconfronteerd.

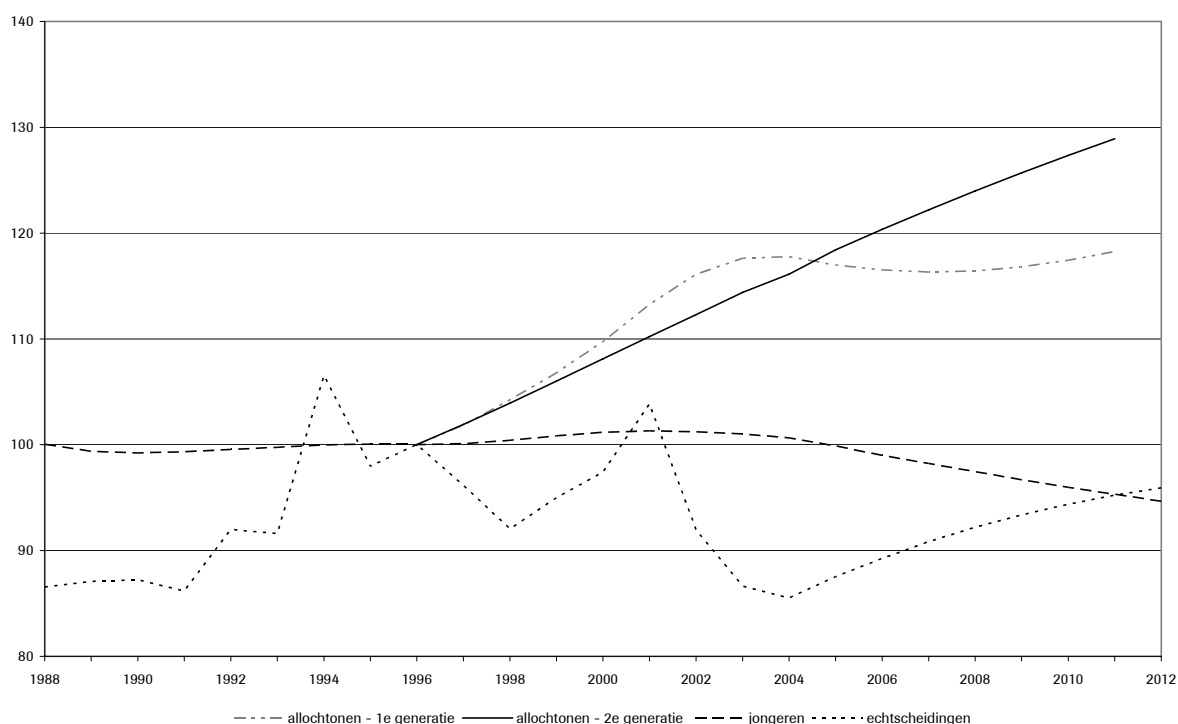
6.1 Inleiding; demografische ontwikkelingen

In hoeverre wordt het beroep op justitievoorzieningen in Nederland bepaald door demografische ontwikkelingen? De al dan niet vrijwillige gebruikers van justitievoorzieningen vormen bepaald geen doorsnede van de Nederlandse bevolking. In de strafrechtelijke sfeer zijn jongeren en allochtonen van de eerste en tweede generatie duidelijk oververtegenwoordigd. Zo maken minderjarige verdachten (tussen 12 en 18 jaar) ongeveer 17% van de door de politie gehoorde verdachten aan misdrijven uit (CBS, 2004, p.80), terwijl hun aandeel in de bevolking 7% is (CBS Statline). Zowel bij minder- als meerderjarigen komen allochtonen relatief vaak in aanraking met de politie (Blom e.a. 2005). Onderzoek laat verder zien dat jongeren uit gebroken gezinnen relatief vaak met het strafrecht te maken krijgen (bijvoorbeeld Van der Laan e.a. 2006, p.139). Dit geldt ook voor

civielrechtelijke maatregelen in de sfeer van kindbescherming en problemen rond echtscheiding (Spruijt e.a., 2002; Hetherington, 1999). Aan echtscheidingen en de vaststelling van regelingen daaromtrent komt per definitie de civiele rechter te pas.

Met andere woorden: ontgroening, verkleuring en verdunning van de bevolking hebben alle mogelijk iets te maken met het aantal justitiekanten. Figuur 17 brengt voor het verleden (vanaf 1990) en de nabije toekomst drie componenten van de demografische ontwikkeling per hoofd van de bevolking in beeld. Het gaat om de ontwikkeling van het aantal 0-15 jarigen, het aantal echtscheidingen en het aantal allochtonen per hoofd van de bevolking, steeds in indexvorm. Tot 2005 betreft het de gerealiseerde ontwikkeling, daarna prognoses van het CBS.

Figuur 17 Ontwikkeling aantal allochtonen 1ste en 2de generatie, aantal jongeren en aantal echtscheidingen per hoofd van de bevolking

Naar verwachting stijgt dus het aandeel van allochtonen van de 2e generatie (1), en het aantal echtscheidingen per hoofd van de bevolking (2), terwijl het aandeel jongeren daalt (3) en het aandeel allochtonen van de 1ste generatie in de bevolking zich stabiliseert (4). Betekent dit nu zonder meer dat de eerste twee ontwikkelingen een opwaarts, de derde een neerwaarts effect en de vierde geen effect op het beroep op justitievoorzieningen zal hebben? Nee, het is te simpel om bijvoorbeeld uit de combinatie van een groeiend aantal allochtonen en een oververtegenwoordiging van allochtonen onder justitiekanten te concluderen dat we hiermee het effect van de verkleuring van de bevolking op het werk voor Justitie in beeld hebben. Want, allochtonen zijn ook onevenredig vaak werkloos (SCP/WODC/CBS 2005), maar stel dat daarin in de nabije toekomst, met een groeiende schaarste op de arbeidsmarkt, verandering komt. Of dat diezelfde schaarste tot gevolg heeft dat de jeugdwerkloosheid tot het verleden behoort en jongeren altijd een legale baan kunnen krijgen. Hier grijpen economische en demografische ontwikkelingen mogelijk in elkaar. Of stel, dat het gedrags-

patroon van allochtonen aan verandering onderhevig is en daardoor de allochtone jongere van morgen niet die van vandaag is. Of dat allochtone jongeren juist slachtoffer zijn van autochtone jongeren. Of dat de gescheiden vrouw geen bijstand of alimentatie meer nodig heeft, omdat zij in haar eigen levensonderhoud voorziet. Kortom: wat is het effect van de puur demografische ontwikkeling en wat speelt daar doorheen aan economische en sociale ontwikkelingen die maken dat het geïsoleerde demografische effect ondersneeuwt? En dan zien we nog af van het feit dat ‘demografisch gedrag’ deels (in ieder geval op korte termijn) weer samenhangt met economische ontwikkelingen. Zo wordt met name het aantal echtscheidingen en geboorten mede bepaald door de conjunctuur (Kofi en Stephens, 2001; De Beer, 1993). Een dalend vertrouwen in de economie heeft een dempend effect op het aantal huwelijksluitingen en geboorten; een stijgend vertrouwen in de economie werkt stimulerend.

6.2 Gevolgde methode

Demografische ontwikkelingen zijn onderdeel van een breed scala van maatschappelijke ontwikkelingen die, samen met de beleidsmatige reacties daarop, gevolgen kunnen hebben voor het beroep op Justitievoorzieningen. Kunnen we nu inzicht krijgen in het belang van die verschillende maatschappelijke en beleidsmatige ontwikkelingen op het beroep op justitievoorzieningen? En kunnen we zo dan beter inzicht krijgen in de te verwachten ontwikkelingen op dit gebied in de nabije toekomst? Dat was de vraagstelling die aan de wieg stond van een aantal projecten van het Sociaal en Cultureel Planbureau en het WODC vanaf 1997 op het gebied van de strafrechtelijke keten.¹⁰ Vanaf 2004 is, in samenwerking tussen WODC en Raad voor de rechtspraak, ook de civiele en bestuurlijke rechtspraak in deze analyses betrokken.¹¹ Deze projecten hebben geleid tot de ontwikkeling van prognosemodellen die nu worden gebruikt in de voorbereiding van de begroting van het ministerie van Justitie.¹²

Hoe steken deze modellen nu in elkaar? De modellen zijn bedoeld om ontwikkelingen in de werklust van de verschillende onderdelen van de justitieketen beter te begrijpen. Het gaat dan dus om ontwikkelingen in (geregistreerde) criminaliteit, opsporing, vervolging, berechting, uitvoering van straffen, beroep op de civiele en bestuursrechter, op rechtshulp, et cetera. Het gaat daarbij om ontwikkelingen op landelijk of regionaal niveau (macroniveau). Waar hangen die ontwikkelingen nu van af? Daar is een aantal theorieën of theoretische noties over geformuleerd door sociologen, criminologen, economen e.d. (zie bijvoorbeeld Lilly e.a. 1995). Deze noties liggen over het algemeen echter op het niveau van gedrag van individuen (microniveau). Wat beïnvloedt de beslissing van iemand om wel of niet een misdrijf te begaan, wel of niet

¹⁰ In 1997 ontwikkelde het Sociaal en Cultureel Planbureau op verzoek van het ministerie van Justitie (Justitie 1997) een prognosemodel voor de behoefte aan sanctiecapaciteit. Dit is verder uitgewerkt in Van der Torre en Van Tulder (2001). In 2003 heeft het WODC vervolgens het model aangepast en verbreed tot een model van de hele strafrechtelijke keten (Moolenaar e.a. 2005a).

¹¹ De eerste versie van dit model is te vinden in Leertouwer e.a. (2005). Begin 2007 zal over enige verbeteringen en aanvullingen worden gerapporteerd.

¹² De eerste toepassing van het prognosemodel sanctiecapaciteit door het WODC is te vinden in Steinmann e.a. 1999. Een toepassing van het model voor de veiligheidsketen is te vinden in Moolenaar e.a. (2005b).

rechtshulp te zoeken, e.d.? Daarnaast is in een aantal gevallen ook empirisch onderzoek op microniveau beschikbaar dat laat zien dat bepaalde groepen relatief vaak crimineel zijn, rechtshulp zoeken, et cetera.

Voor toepassing op het macroniveau van het model is het allereerst nodig de theoretische noties en empirische bevindingen op microniveau zo veel mogelijk te vertalen naar indicatoren op macroniveau. Een voorbeeld: theoretische noties stellen dat werklozen vaker in de criminaliteit belanden dan werkenden. Empirisch onderzoek getuigt er ook van dat werklozen of kinderen van werklozen onder delinquenten zijn oververtegenwoordigd (bijvoorbeeld: van der Heiden-Attema en Bol 2000 en MacDonald 2000). In de hier beschreven modellen wordt daarom de omvang van de werkloosheid als een van de mogelijke 'verklarende' factoren in beschouwing genomen. 'Verklarend' betekent in dit verband dat de ontwikkeling van de werkloosheid (mogelijk) verband houdt met de ontwikkeling van de criminaliteit.

Verder houden de modellen, waar nodig, rekening met afhankelijkheden binnen de justitieketen. Zo hangt het werk voor het OM af van wat de politie via opsporing aanlevert, en is de capaciteitsbehoefte van het gevangeniswezen afhankelijk van de straffen die de strafrechter uitdeelt in de zaken die het OM voor de rechter brengt. Zo hebben we, op basis van theoretische noties en bestaand empirisch onderzoek, een verzameling mogelijke verklarende factoren voor het beroep op verschillende justitiële voorzieningen.

De volgende stap is nu om via een empirische analyse vast te stellen in hoeverre deze verbanden tussen het beroep op justitiële voorzieningen en de mogelijke verklarende factoren ook echt op dit macroniveau bestaan. Dat is niet vanzelfsprekend; het heeft alles te maken met causaliteitsrelaties. Om weer op het voorbeeld van de werkloosheid aan te sluiten: het is mogelijk dat op microniveau werklozen vaker crimineel zijn, maar dat we op macroniveau geen verband vinden tussen werkloosheid en criminaliteit. Immers, als iemand kiest voor een criminele carrière, in plaats van een baan op de legale arbeidsmarkt, zal hij in het algemeen (officieel) werkloos zijn. Maar we kunnen niet zeggen dat hier werkloosheid de oorzaak is van criminaliteit. Anders gezegd: werkloosheid en criminaliteit kennen hier een gezamenlijke derde oorzaak, namelijk de beslissing om een criminele carrière te beginnen. En het is ook mogelijk dat er een omgekeerde relatie in het spel is: iemand die veroordeeld is voor een zwaar delict, zal een grote kans lopen een eventuele baan te verliezen en aldus werkloos te worden. Kortom: in deze gevallen is niet de werkloosheid de oorzaak van de criminaliteit. En is het dus ook nog niet vanzelfsprekend dat op macroniveau meer werkloosheid, ofwel een economische recessie, meer criminaliteit veroorzaakt. De empirische analyse op macroniveau kan nadere aanwijzingen geven in hoeverre dit wèl het geval is.

Zowel demografische als andere invloeden worden voor zo'n analyse zo goed als mogelijk vertaald in indicatoren. Dat is bijvoorbeeld het aantal 12-34 jarigen of het aantal allochtonen per hoofd van de bevolking. Maar ook bijvoorbeeld het nationaal inkomen (wat we met z'n allen bij elkaar verdienen) of de omvang van de werkloosheid, om de economische ontwikkeling weer te geven. Of het ophelderingspercentage van misdrijven en de straffkans als (ruwe) indicaties van de kans op opsporing; en bestraffing, met de mogelijk afschrikkende werking van dien. Zie voor een overzicht Moolenaar (2006, hoofdstuk 2). Overigens laten niet alle theoretische noties zich goed of eenduidig 'vertalen' naar waarneem-

bare grootheden op macroniveau. Dat kan zijn omdat informatie op macroniveau niet beschikbaar is, maar ook omdat empirisch bruikbare vertalingen van theoretische noties op zich soms al moeilijk zijn te bedenken. Een voorbeeld vormt de 'sociale cohesie' en de mogelijke rol daarvan bij het ontstaan van criminaliteit en juridische problemen.

Aan de hand van regressie-analyse wordt bekeken in hoeverre empirische relaties op macroniveau zijn te vinden en worden deze kwantitatief ingevuld. Dat gebeurt door de jaarlijkse groei van de criminaliteit en het beroep op OM, rechter, gevangeniswezen e.d. in verband te brengen met de groei in de verklarende variabelen.¹³ De onderbouwing van de keuze van verklarende variabelen via theoretische noties en bestaand onderzoek en de gekozen schattingsmethode maken de kans dat de gevonden verbanden 'toevallig' zijn, zo klein mogelijk. Echter: de relaties tussen de achterliggende theoretische noties en de verklarende factoren op macroniveau zijn niet altijd zo direct. En omdat verschillende factoren vaak onderling gecorreleerd kunnen zijn, is de terugvertaling van de gevonden verbanden naar causale relaties op microniveau lang niet altijd mogelijk. Anders gezegd: zekerheid over de causale relatie(s) op microniveau, die achter het gevonden effect op macroniveau liggen, hebben we niet.

De voorgaande methodische beschrijving geldt in essentie zowel voor het prognosemodel van de veiligheidsketen als voor dat van de civiele en bestuursrechtspraak. In de huidige versie van deze modellen bestaat echter een verschil in de wijze van empirische vulling en schatting. Het model van de veiligheidsketen is volledig gebaseerd op analyses van landelijke reeksen van het beroep op justitievoorzieningen en verklarende variabelen. Het model van het beroep op de civiele en bestuursrechter maakt daarentegen gebruik van reeksen op regionaal niveau, i.c. het niveau van arrondissementen. Deze vormen het werkgebied van individuele rechtbanken.

De reden om in het (later ontwikkelde) prognosemodel van het beroep op de civiele en bestuursrechter analyses op regionaal niveau uit te voeren, is tweërlei. Enerzijds biedt dit de mogelijkheid om niet alleen prognoses op nationaal niveau, maar ook op regionaal niveau te maken. Beleidsmakers willen ook die graag hebben, om de vraag te helpen beantwoorden hoe middelen voor justitievoorzieningen over het land moeten worden verdeeld. Maar er is ook een methodische reden. Regionale gegevens bieden extra informatie. De verschillen tussen de regio's kunnen ons immers, naast de ontwikkelingen in de loop van de tijd, leren welke verbanden er bestaan tussen maatschappelijke factoren en het beroep op justitie-voorzieningen. Het zal echter duidelijk zijn dat analyses op regionaal niveau de verzameling van meer gegevens vereisen. Bovendien zijn niet alle gewenste gegevens op regionaal niveau beschikbaar. Het is de bedoeling om in de toekomst ook het prognosemodel van de veiligheidsketen te vullen met regionale informatie.

We keren nu terug naar de specifieke demografische component in de modellen en de uitkomsten op dit gebied. Allereerst een algemene conclusie. De empiri-

¹³ Zo worden de modellen steeds geschat in groeivoeten, hetgeen de kans op het vinden van nonsense-correlaties verkleint. Zie verder bijvoorbeeld Felsö e.a. (2006).

sche analyses van de modellen laten zien dat demografische ontwikkelingen van beperkt belang zijn voor het beroep op justitievoorzieningen. Sociaal-economische en beleidsmatige ontwikkelingen spelen een veel belangrijkere rol. Dat wil echter niet zeggen dat demografische ontwikkelingen totaal onbelangrijk zijn.

In het volgende zullen we concreet zien in welke gevallen de modellen wel belang aan demografische ontwikkelingen toekennen. Allereerst gaan we in op de bevindingen op het gebied van de veiligheidsketen. Daarna kijken we naar de uitkomsten op het terrein van het beroep op de civiel en bestuursrechter.

6.3 Demografische ontwikkeling en de veiligheidsketen

Er zijn een aantal 'theoretische noties' die verklaren waarom bepaalde demografische groepen meer neiging tot crimineel gedrag vertonen dan andere (zie voor een overzicht bijvoorbeeld Lilly e.a. 1995). De eerste is de 'biologische': jonge mannen hebben de grootste fysieke kracht en kunnen daarvan in bepaalde situaties gebruik of misbruik van maken. Een tweede theoretische notie richt zich op 'sociale instabiliteit'. In situaties van sociale en economische verandering is sprake van grotere onrust en onzekerheid bij groepen, die zich kunnen uiten in crimineel gedrag. Dergelijke instabiliteit kan speciaal bij jongeren optreden, bijvoorbeeld in situaties rond echtscheiding van de ouders of bij migratie over of binnen de grenzen. Een andere notie richt zich op de botsing van culturen en normen die tot fricties tussen allochtonen en autochtonen met consequenties in de sfeer van het strafrecht leidt.

Er zijn echter ook concurrerende noties rond achtergronden van crimineel gedrag, die bijvoorbeeld accent leggen op economische omstandigheden en maatschappelijke ongelijkheid, gelegenheid, controle-mechanismen e.d. Het is dus ook maar de vraag in hoeverre 'pure' demografische ontwikkelingen ontwikkelingen in de strafrechtsketen kunnen verklaren.

In hoeverre geeft het model nu aanwijzingen voor het relatieve belang van demografische en andere ontwikkelingen op de criminaliteit die op de politie afkomt? Tabel 9 brengt de geschatte bijdrage van een aantal achtergrondfactoren aan de voorspelde groei van de geregistreerde criminaliteit van 2004 tot 2011 in beeld. De betreffende prognoses zijn bij het schrijven van deze bijdrage de laatst gepubliceerde (Moolenaar 2006). Voor deze bijdrage heeft het WODC de voorspelde groei 'uiteengelegd' naar de diverse achtergrondfactoren, zoals dat ook voor eerdere prognoses was gebeurd (zie Moolenaar e.a. 2005b).

Tabel 9 Effect van achtergrondfactoren op geregistreerde misdrijven, 2004-2011 (in procentpunten)

Achtergrondfactoren	Gewelds- misdrijven	Eenvoudige diefstallen	Capaciteits- behoefte gevangenis- wezen	Rijden onder invloed	Opiumwet misdrijven	Economische misdrijven	Overige misdrijven
(in procentpunten)							
2 ^e generatie niet-westerse allochtone jonge mannen	21,2	4,6	-				-
Niet-werkende beroepsbevolking	-	-	-0,1				0,0
Koopkracht (% mutatie)	-	-10,0	-				-
Motorvoertuigen	-	-	7,8				22,0
Alcoholgebruik (liters)	-	-	-	0,0	-	-	-
Drugsverslaafden	-	-	-	-	-5,6	-	-
Kerkelijkheid	0,0	-	-	-	-	-	-
Autonome groei ^a	0,0	0,0	0,0	3,4	-4,5	2,1	0,0
Synergie-effecten ^b	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Totale groei 2004-2011 ^c	21,2	-4,9	7,7	3,4	-10,1	2,1	22,0

^a De autonome groei bestaat uit niet nader geduide trendmatige effecten, keteneffecten, beleidseffecten en/of vertragingseffecten

^b De totale groei is niet zonder meer de optelsom van de afzonderlijke effecten. Die effecten kunnen elkaar ook onderling versterken of verminderen. Dit komt tot uiting in de synergie-effecten.

^c Wegens afrondingen tellen getallen in de kolom niet noodzakelijk op tot het totaal.

Bron: Moolenaar 2006 en onderliggende berekeningen.

De tabel moet als volgt worden gelezen. Bij gekwalificeerde diefstallen wordt een totale groei voorzien van 7,7% van 2004 op 2011 (onderste regel). Het geïsoleerde effect van de verwachte ontwikkeling van de niet werkende beroepsbevolking is een daling van 0,1% (tweede regel met cijfers). Deze daling wordt echter teniet gedaan door het de verwachte groei in het aantal motorvoertuigen (vierde regel met cijfers). Op vergelijkbare wijze laat de rest van de tabel zich lezen.

Alleen bij geweldscriminaliteit en eenvoudige diefstallen wordt een effect van de demografische ontwikkeling gevonden. Over de periode 2004-2011 wordt een groei van de geregistreerde geweldscriminaliteit met 21% verwacht. Die wordt geheel in verband gebracht met de groei van het aantal tweede generatie niet-westerse allochtone jonge mannen. Bij eenvoudige diefstallen wordt tussen 2004 en 2011 een daling van bijna 5% voorzien. De groei van de genoemde groep allochtonen zou echter op zich een groei van bijna 5% met zich meebrengen. Het drukkende effect van de voorziene groei van de koopkracht is echter groter. Bij de andere typen criminaliteit werd geen duidelijk effect van demografische ontwikkelingen gevonden.

Het is goed om vast te stellen dat ook in andere analyses op macroniveau, die op ander cijfermateriaal zijn gebaseerd, vergelijkbare verbanden werden gevonden. Van Tulder (1994) vond in een vergelijkende analyse van Nederlandse gemeenten dat een hogere aandeel niet-Nederlanders specifiek samenging met meer geweldscriminaliteit en meer eenvoudige diefstallen.¹⁴ Uit die analyse bleek ook dat meer jonge mannen in de bevolking meer geweld, eenvoudige en gekwalificeerde diefstallen met zich mee bracht. Ook liet die analyse zien dat

¹⁴ In eerdere onderzoeken werd, vanwege het niet beschikbaar zijn van cijfermateriaal over allochtonen, vaak als alternatief het aantal niet-Nederlanders gehanteerd.

een hoger percentage gescheidenen in een gemeente samenging met meer criminaliteit van alle typen. Hier doet zich wel het eerder geschetste probleem voor dat de causaliteit achter de gevonden verbanden niet duidelijk is. Is het een effect van een demografisch fenomeen, of is het percentage gescheidenen meer een benadering voor iets anders? Gezien deze uitkomsten is het niet onmogelijk dat bepaalde demografische effecten in het prognosemodel nog onderbelicht blijven.

In het bovenstaande hadden we het over de gevolgen voor enige vormen van criminaliteit. Maar niet alle vormen van criminaliteit hebben dezelfde consequenties voor het werk van de diverse schakels in de strafrechtelijke keten. Wat betekenen bovenstaande schattingen en de doorwerking daarvan in de volgende onderdelen van de veiligheidsketen nu voor bijvoorbeeld de verwachte groei van het aantal ingestroomde misdrijven bij het OM, het aantal schuldigverklaringen bij de rechter en de capaciteitsbehoefte van het gevangeniswezen? We hebben het hier allereerst over de strafrechtelijk meerderjarigen. Tabel 10 brengt de effecten in beeld.

Tabel 10 Effect van achtergrondfactoren op instroom OM, schuldigverklaringen misdrijven en capaciteitsbehoefte gevangeniswezen, strafrechtelijk meerderjarigen, 2004-2011 (in procentpunten)

achtergrondfactoren	Instroom OM misdrijven	Schuldig- verklaringen	Capaciteits- behoefte gevangenis- wezen
(in procentpunten)			
2 ^e generatie niet-westerse allochtone jonge mannen	1,3	1,0	1,3
Niet-werkende beroepsbevolking	-0,0	0,0	0,0
Koopkracht (% mutatie)	-0,4	-0,3	-0,1
Gemiddeld inkomen	-	-	-1,9 ^d
Motorvoertuigen	0,7	0,5	1,1
Alcoholgebruik	0,0	0,0	0,0
Drugsverslaafden	-0,2	-0,3	-0,6
Kerkelijkheid	0,0	0,0	0,0
Autonome groei ^a	-2,0	4,6	13,9
Synergie-effecten ^b	0,0	0,0	0,0
Totale groei 2004-2011^c	-0,7	5,5	13,8

^a De autonome groei bestaat uit niet nader geduide trendmatige effecten, keteneffecten, beleidseffecten en/of vertragingseffecten

^b De totale groei is niet zonder meer de optelsom van de afzonderlijke effecten. Die effecten kunnen elkaar ook onderling versterken of verminderen. Dit komt tot uiting in de synergie-effecten.

^c Wegens afrondingen tellen getallen in de kolom niet noodzakelijk op tot het totaal.

^d Het betreft hier vrijheidsstraffen die het gevolg zijn van kantonzaken.

Bron: Moolenaar (2006) en onderliggende berekeningen.

Over de totale periode 2004-2011 wordt een lichte daling van de instroom bij het OM van minder dan 1% voorzien. De groei van het aantal allochtonen zou op zich een stijging van ruim 1% met zich meebrengen. Bij de schuldigverklaringen zou 1%-punt van de in totaal 5 à 6% voorspelde groei aan deze demografische component zijn toe te schrijven. Bij de ontwikkeling van de capaciteitsbehoefte

van het gevangeniswezen is van de verwachte groei van 14% ruim 1%-punt aan die van het aantal allochtonen toe te schrijven. Het relatieve belang van de deze demografische component is dus verderop in de veiligheidsketen bij de volwassenen vrij beperkt. Dergelijke verschillen tussen de verschillende onderdelen van die keten kunnen optreden, doordat de mate waarin verschillende typen misdrijven leiden tot schuldigverklaringen en gevangenisstraffen onderling verschilt (zie bijvoorbeeld CBS/WODC 2005).

Een vergelijkbare analyse kan ook worden gemaakt van de uitkomsten van het prognosemodel voor minderjarigen. Tabel 11 brengt de bijdrage van verschillende componenten aan de volgens het model voorspelde groei voor het aantal minderjarige verdachten in beeld.

Tabel 11 Effect van achtergrondfactoren op minderjarige verdachten, 2004-2011 (in procentpunten)

Achtergrondfactoren	Geweld	Eenvoudige diefstal	Gekwalificeerde diefstal	Vernielingen/ openbare orde- misdrijven	Overige misdrijven
	(in procentpunten)				
12 t/m 17 jarigen	-	-	-	-	-
Jongeren in de 4 grote steden	1,6	-	-	1,2	-
2 ^e generatie niet-westerse allochtone jongeren	16,9	-	-	12,2	-
Niet-werkende beroepsbevolking	-	-0,1	-0,1	-	-
Autonome groei ^a	0,0	0,0	0,0	0,0	11,8
synergie-effecten ^b	-0,2	0,0	0,0	-0,1	0,0
Totale groei 2004-2011 ^c	18,3	-0,1	-0,1	13,3	11,8

^a De autonome groei bestaat uit niet nader geduide trendmatige effecten, keteneffecten, beleidseffecten en/of vertragingseffecten

^b De totale groei is niet zonder meer de optelsom van de afzonderlijke effecten. Die effecten kunnen elkaar ook onderling versterken of verminderen. Dit komt tot uiting in de synergie-effecten.

^c Wegens afrondingen tellen getallen in de kolom niet noodzakelijk op tot het totaal.

Bron: Moolenaar (2006) en onderliggende berekeningen.

De ontwikkeling van het aantal minderjarige verdachten heeft dus volgens het model bij enkele typen misdrijven een sterk verband met de groei van het aantal allochtone jongeren. Dit geldt bij geweld en vernielingen en misdrijven tegen de openbare orde. Bij beide typen misdrijven levert ook het aantal jongeren in de grote steden een 'extra bijdrage'. De problematiek van met name allochtone jongeren in de grote steden laat zich aan de resultaten aflezen.

Deze ontwikkelingen werken door in het aantal ingestroomde misdrijven bij het OM, de schuldigverklaringen en de behoefte aan strafrechtelijke plaatsen in justitiële jeugdinrichtingen (zie tabel 12). De groei van het aantal niet-westerse allochtone jongeren van de tweede generatie en in mindere mate de (hele lichte) groei van het aantal jongeren in de grote steden doet de capaciteitsbehoefte aan strafrechtelijke plaatsen in jeugdinrichtingen toenemen.

Tabel 12 Effect van achtergrondfactoren op capaciteitsbehoefte justitiële jeugdinrichtingen, 2004-2011 (in procentpunten)

Achtergrondfactoren	Instroom OM misdrijven (in procentpunten)	Schuldig- verklaringen	Strafrechtelijke opvangplaatsen	Strafrechtelijke behandelplaatsen
Jongeren in de 4 grote steden	0,4	0,3	0,4	0,8
2 ^e generatie niet-westerse allochtone jongeren	3,9	4,1	4,9	7,4
Niet-werkende beroepsbevolking	0,0	0,0	0,0	0,0
Autonome groei ^a	0,3	6,9	4,7	-3,3
synergie-effecten ^b	0,0	0,0	-0,1	-0,1
Totale groei 2004-2011 ^c	4,4	11,3	9,9	4,9

^a De autonome groei bestaat uit niet nader geduide trendmatige effecten, keteneffecten, beleidseffecten en/of vertragingseffecten

^b De totale groei is niet zonder meer de optelsom van de afzonderlijke effecten. Die effecten kunnen elkaar ook onderling versterken of verminderen. Dit komt tot uiting in de synergie-effecten.

^c Wegens afrondingen tellen getallen in de kolom niet noodzakelijk op tot het totaal.

Bron: Moolenaar (2006) en onderliggende berekeningen.

6.4 Demografische ontwikkeling en het beroep op de civiele en bestuursrechter

Niet alle burgers hebben in gelijke mate te maken met juridische problemen die tot het gebruik van rechtshulp of een gang naar de civiel of bestuursrechter kunnen leiden. De participatie- of probleemfrequentie-theorie wijst op het belang van de (aard van de) maatschappelijke participatie van mensen voor de kans dat ze problemen krijgen. Zo lopen (alleen) mensen die werknemer of werkgever zijn kans in een arbeidsrechtelijk conflict verzeild te raken en zullen problemen rond alimentatie en omgangsregelingen alleen kunnen spelen bij scheidende paren dan wel scheidende paren met kinderen. Die maatschappelijke participatie is natuurlijk mede afhankelijk van de leeftijd en het soort relaties dat mensen aangaan, ook in demografisch opzicht. De leeftijd kan ook invloed hebben op de keuze van oplossingsstrategieën die bepalen of personen wel of niet een beroep op rechtshulp of de rechter doen. Empirisch materiaal laat zien dat zowel jongeren onder de 24 jaar als ouderen boven de 65 jaar ondervertegenwoordigd zijn in gerechtelijke procedures. Dat is deels omdat ze minder problemen hebben (de ouderen), deels omdat ze problemen vaker zelf afhandelen en niet veel van officiële instanties gebruik maken (de jongeren) (Van Velthoven en ter Voert 2004, p.28). Mensen tussen 35 en 64 zijn oververtegenwoordigd en dat is deels omdat ze meer juridische problemen hebben (35-44 jaar) en deels omdat ze meer van officiële instanties gebruik (moeten) maken (45-54 jaar). Bij de groep van 25 tot 34 jaar komen weliswaar relatief veel problemen voor, maar die worden vaak zonder officiële procedure afgehandeld. Gehuwden en gescheiden personen maken relatief, vooral vanwege de aard van hun problemen, meer gebruik van rechterlijke procedures dan anderen.

Uiteraard zijn sommige problemen en sommige rechtsterreinen gevoeliger voor demografische ontwikkelingen dan andere. Het beroep op de rechter is bij familierecht en vreemdelingenrecht bij uitstek gerelateerd aan demografische

ontwikkelingen. Van Velthoven vindt dan ook in zijn tijdreeksanalyse van het totaal aantal civiele zaken voor de Nederlandse rechter positieve verbanden met zowel het aantal echtscheidingen als het aantal niet-Nederlanders (Van Velthoven 2002, p.21, 25). Bij het aantal bestuurszaken vindt hij een positief verband met het aantal niet-Nederlanders (op.cit., p.27).

Het recent ontwikkelde prognosemodel (Leertouwer e.a. 2005) kijkt meer en detail naar specifieke typen zaken en omvat vooralsnog nog niet de vreemdelingenzaken. De invloed die, afgezien van vreemdelingenzaken en echtscheidingszaken, wordt gevonden van demografische ontwikkelingen op het beroep op de civiele en bestuursrechter is erg beperkt. Het zijn toch vooral ontwikkelingen in de economische sfeer en op het gebied van kosten en kostprijzen die in verband staan met ontwikkelingen in het beroep op de rechter. Het overwegende belang van economische variabelen boven demografische wordt ook geïllustreerd door een analyse van Posner voor de Verenigde Staten. Hij vergelijkt het aantal onrechtmatige daad-zaken dat voor de rechter komt tussen de verschillende staten en vindt duidelijke verbanden met economische en sociale variabelen als inkomen en opleiding en het percentage bewoners van stedelijke gebieden, maar geen duidelijk verband met de leeftijdsopbouw van de bevolking (Posner 1997).

Soms doen zich verrassingen voor bij de analyses van het prognosemodel: zo blijkt het aantal familiezaken bij de sector civiel van de rechtbanken, exclusief de echtscheidingszaken zelf, negatief met het aantal echtscheidingen samen te hangen (Leertouwer e.a. 2005, p.94). Een goede verklaring hiervoor is niet makkelijk voorhanden. Verder blijken bij het beroep op de civiele en bestuursrechter kwesties rond bijstandsuitkeringen en het verhaal van alimentatie door gemeenten op de ex-partner een rol te spelen. Het beleid van gemeenten op dit gebied is de laatste 10 jaar aan verandering onderhevig geweest. Bij de ontwikkeling van het aantal bijstandszaken spelen dus demografische, economische en beleidsmatige ontwikkelingen door elkaar en kon geen duidelijke rol voor de demografische component worden vastgesteld.

De justitiële jeugdinrichtingen kennen ook civielrechtelijke plaatsen. Een deel van deze plaatsen is bedoeld voor crisisopvang, waarbij kinderen bij ernstige familieproblemen binnen 24 uur uit huis geplaatst moeten worden. Daarnaast kunnen kinderen met ernstige gedragsstoornissen of andere sociale problematiek worden behandeld. In veel gevallen wordt een plaatsing in een jeugdinrichting voorafgegaan door een maatregelen van onder-toezicht-stelling (OTS). Tabel 13 brengt de rol van de verschillende achtergrondfactoren bij de OTS-maatregelen voor 12- t/m 17-jarigen en de behoefte aan verschillende soorten plaatsen in beeld. De groei van het aantal niet-westerse allochtone jongeren van de tweede generatie en in mindere mate de (hele lichte) groei van het aantal jongeren in de grote steden doet de capaciteitsbehoefte aan jeugdinrichtingen toenemen. De civielrechtelijke plaatsbehoefte wordt echter geremd door de afname van het aantal niet-westerse allochtone jongeren van de eerste generatie. Deze groep neemt volgens de prognoses tussen 2004 en 2011 met 40% af, terwijl het aantal niet-westerse allochtonen van de tweede generatie met 24% toeneemt.. Per saldo oefenen deze demografische ontwikkelingen dus een opwaarts effect op de capaciteitsbehoefte aan jeugdinrichtingen uit, al is dit effect minder pregnant dan in de strafrechtelijke sfeer.

Tabel 13 Effect van achtergrondfactoren op capaciteitsbehoefte van civielrechtelijke plaatsen in justitiële jeugdinrichtingen, 2004-2011 (in procentpunten)

Achtergrondfactoren	OTS- maatregelen (in procentpunten)	Civielrechtelijke opvangplaatsen	Civielrechtelijke behandelplaatsen
Jongeren in de 4 grote steden	0,3	0,3	0,3
1 ^e generatie niet-westerse allochtone jongeren	-5,0	-5,3	-6,1
2 ^e generatie niet-westerse allochtone jongeren	7,6	8,1	9,0
Autonome groei ^a	-0,2	6,1	6,1
synergie-effecten ^b	-0,5	-0,5	-0,5
Totale groei 2004-2011 ^c	2,3	8,7	8,8

^a De autonome groei bestaat uit niet nader geduide trendmatige effecten, keteneffecten, beleidseffecten en/of vertragingseffecten

^b De totale groei is niet zonder meer de optelsom van de afzonderlijke effecten. Die effecten kunnen elkaar ook onderling versterken of verminderen. Dit komt tot uiting in de synergie-effecten.

^c Wegens afrondingen tellen getallen in de kolom niet noodzakelijk op tot het totaal.

Bron: Moolenaar (2006) en onderliggende berekeningen.

6.5 Discussie

De beschreven modellen geven een beeld van een aantal belangrijke factoren achter het beroep op Justitievoorzieningen op landelijk of regionaal niveau. Ook al maken de modellen zoveel mogelijk gebruik van bestaande theoretische en empirische kennis, we hebben geen garantie dat ze alle bestaande verbanden goed weten te traceren. Daarvoor kunnen soms verschillende factoren te veel vervlochten zijn en andere factoren ‘ondersneeuwen’. Het model voor de veiligheidsketen is het verst ontwikkeld en uitgebreid getoetst (zie Moolenaar e.a. 2004, p.135e.v.; Goudriaan 2004). Het model voor het beroep op de civiele en bestuursrechter is van meer recente datum, maar heeft inmiddels ook een externe toets doorstaan (Felsö e.a. 2006).

Eén resultaat springt eruit, waar het de invloed van demografische factoren betreft. Vooral de invloed van allochtone jonge mannen blijkt vooral in de veiligheidsketen een rol te spelen bij het beroep op justitievoorzieningen. Dit geldt nog sterker bij justitiële voorzieningen voor minderjarigen. Ook andere demografische factoren (echtscheidingen; aandeel jongeren in de vier grote steden) blijken op sommige plaatsen in de veiligheidsketen of bij het beroep op de civiele of bestuursrechter een rol te spelen, maar deze rol is minder sprekend.

Eens te meer maken deze resultaten duidelijk welke belangrijke rol de integratieproblematiek van allochtone jongeren in het justitieveld speelt. Zolang er geen duidelijke verbetering optreedt in de sociaal-culturele en/of sociaal-economische omstandigheden van deze groep, zal Justitie in de veiligheidsketen met een opwaartse druk op de criminaliteit, het aantal te behandelen zaken en de plaatsbehoefte, met name in jeugdinrichtingen, worden geconfronteerd.

Overigens bieden resultaten, behaald met prognoses uit het verleden, geen garantie voor de toekomst. Nieuwe ontwikkelingen worden niet altijd goed voorzien. In het najaar van 2007 komen de nieuwste prognoses uit.

Literatuur

Beer, J. de,

Echtscheidingscijfer stijgt bij daling van consumentenvertrouwen
Maandstatistiek van de Bevolking (CBS), jrg. 41, nr. 9, 1993, pp. 29-31

M. Blom, J. Oudhof, R.V. Bijl & B.F.M. Bakker (red.)

Verdachten van criminaliteit. Allochtonen en autochtonen nader bekeken
Den Haag, WODC, 2005
WODC-cahier 2005-2

CBS

Rechtspraak in Nederland 2003
Voorburg, Centraal Bureau voor de Statistiek, 2004

CBS/WODC

Criminaliteit en rechtshandhaving 2004
Den Haag/Voorburg, WODC/CBS, 2005

Felsö, F., D. Scheele, S. Bremer & B. Baarsma

Evaluatie Prognosemodellen Justitiële Ketens: Civiel en Bestuur
Amsterdam, SEO/Economisch Onderzoek, 2006

Goudriaan, R.

Beoordeling prognosemodel van de veiligheidsketen
Den Haag, APE, 2004

Heiden-Attema, N. van der & M.W. Bol

Moeilijke jeugd. Risico- en protectieve factoren en de ontwikkeling van delinquent gedrag in een groep risicjongeren
Den Haag, WODC, 2000
Reeks Onderzoek en beleid, nr. 183

Hetherington, E.M.

Should We Stay Together for the Sake of the Children. In: E.M.E. Hetherington (red.) *Coping with Divorce, Single Parenting, and Remarriage. A Risk and Resiliency Perspective*
Mahwahj, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 1999

Kofi, K.C. & M. Stephens,

Job displacement, disability and divorce
Working paper 8578, Cambridge, National Bureau of Economic Research, 2001

Laan, A.M. van der, M. Blom, m.m.v. C. Verwers & A.A.M. Essers

Jeugddelinquentie: risico's en bescherming; bevindingen uit de WODC Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit 2005
Den Haag, WODC, 2006
Reeks Onderzoek en beleid, nr. 245

Leertouwer, E.C., F.P. van Tulder, B.J. Diephuis, M. Folkeringa, R.J.J. Eshuis, m.m.v. M. van Gammeren, A. van Son, Y. Visser & N. Dijkhoff,

Prognosemodellen Justitiële Ketens: Civiel en Bestuur, modelversie 1.0
Den Haag, WODC/Raad voor de rechtspraak, 2005
WODC-cahier 2005-13

Lilly, R.J., F.T. Cullen, R.A. Ball & J.A. Inciardi (red.)

Criminological theory: context and consequences
Thousand Oaks, Sage, 1995

MacDonald, Z.

'The social and economic determinants of illicit drug use'. In: Z. MacDonald & D. Pyle (red.) *Illicit activity. The economics of crime, drugs and tax fraud* Aldershot, Ashgate Publishing Company, 2000, pp. 197-222

Ministerie van Justitie

Prognose sanctiecapaciteit. Herijking methodieken
Den Haag, ministerie van Justitie, 1997 (werkgroep Prognose sanctiecapaciteit)

Moolenaar, D.E.G.

Capaciteitsbehoefte justitiële ketens 2011. Toelichting op de beleidsneutrale ramingen
Den Haag, WODC, 2006
WODC-cahier 2006-7

Moolenaar, D., G. Huijbregts & H. van der Velden

Prognosemodel Justitiële Ketens versie 2004, onderdeel Veiligheidsketen; technische notitie
Den Haag, WODC, 2005a

Moolenaar, D., G. Huijbregts & H. van de Velden

Capaciteitsbehoefte justitiële ketens 2010. Toelichting op de beleidsneutrale ramingen
Den Haag, WODC, 2005b
WODC-cahier 2005-14

Posner, R.A.

Explaining the variance in the number of tort suits across U.S. States and between the United States and England
Journal of Legal Studies, jrg. 26, nr. 2, 1997, pp. 477-489

SCP, WODC & CBS

Jaarrapport Integratie 2005.
Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), Wetenschappelijk Documentatie- en Onderzoekscentrum (WODC), Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), 2005

Spruijt, E., H. Kormos, C. Burggraaf & A. Steenweg

Het verdeelde kind; Literatuuronderzoek Omgang na Scheiding
Utrecht, Universiteit Utrecht, 2002

Steinmann, P.L.M., F.P. van Tulder & W. van der Heide

Prognose van de sanctiecapaciteit 1999-2003
Den Haag, WODC, 1999
Reeks Onderzoek en beleid, nr. 181

Torre, A.G.J. van der & F.P. van Tulder

Een model voor de strafrechtelijke keten
Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, 2001

Tulder, F.P. van

Van misdaad tot straf. Een economische benadering van de strafrechtelijke keten
Rijswijk/Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau/VUGA, 1994
Sociale en Culturele Studie nr. 21

Velthoven, B.C.J. van

Civiele en administratieve rechtspraak in Nederland 1951-2000: deel 2; tijdreeksanalyse

Leiden, Universiteit Leiden, 2002

Department of Economics Research Memorandum 2002.02

Velthoven, B.C.J. van & M.J. ter Voert

Geschilbeslechtingsdelta 2003; over verloop en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers

Den Haag, WODC, 2004

Reeks Onderzoek en beleid, nr. 219

7 De invloed van etniciteit en pakkans op de geweldscriminaliteit van minderjarigen

Ger Huijbregts en Erik Leertouwer (WODC)

Samenvatting

Dit hoofdstuk beschrijft de ontwikkeling van het aantal minderjarige verdachten van geweld in de periode 1996-2005 en de factoren die van invloed zijn geweest op deze ontwikkeling. Met behulp van deze factoren wordt vervolgens onderzocht hoe het aantal minderjarige verdachten van geweld zich in de toekomst zal ontwikkelen. Speciale aandacht is gegeven aan de rol van de etniciteit in de geweldscriminaliteit van minderjarigen. Het aantal geweldsmisdrijven per 100 personen, de zogenaamde 'crime-rate' voor geweld, is bij de niet-westerse allochtonen namelijk veel hoger dan bij de groep die bestaat uit autochtonen en westerse allochtonen. In de periode 1996-2000 blijft het aantal minderjarige verdachten van geweld redelijk constant, maar na 2000 is een groei van het aantal verdachten waar te nemen. Dezelfde ontwikkeling is zichtbaar bij de crime-rate voor geweld. De groei van het aantal verdachten en de crime-rate voor geweld in de jaren na 2000 hangt samen met een toename van de pakkans, die mogelijk veroorzaakt is door een omslag in het beleid. De invloed van etniciteit en de pakkans op het aantal minderjarige verdachten van geweld wordt uitgewerkt in een rekenmodel. Dit model kan gebruikt worden om prognoses op te stellen van de toekomstige ontwikkeling van de geweldscriminaliteit van minderjarigen. Om het effect te ramen van toekomstige veranderingen in de pakkans en etnische samenstelling, is een aantal varianten van de prognose ontwikkeld. In deze varianten bleken veranderingen in de pakkans meer invloed te hebben dan veranderingen in de etnische samenstelling.

7.1 Inleiding

Er is in de afgelopen decennia veel criminologisch onderzoek uitgevoerd naar de verklaring van ontwikkelingen in de geregistreeerde criminaliteit vanuit achterliggende factoren. Demografische factoren spelen daarbij een belangrijke rol. Sinds de jaren negentig zijn gegevens beschikbaar over de etniciteit van verdachten. In het onderzoek naar het verband tussen geregistreeerde criminaliteit en etnische afkomst werd steeds gevonden dat het aandeel in de geregistreeerde criminaliteit bij vrijwel alle allochtone groepen hoger is dan verwacht mag worden op grond van hun aandeel in de bevolkingsomvang. Deze oververtegenwoordiging is vooral opvallend bij niet-westerse allochtonen.

Als in een model meerdere verklarende factoren worden opgenomen dan blijkt het effect van etniciteit/herkomst op de geregistreerde criminaliteit sterk af te nemen, zie bijvoorbeeld Blom e.a. 2005, hoofdstuk 4. Dit betekent dat de verklaring van de criminaliteitsontwikkeling uit alleen etniciteit misleidend kan zijn.

De verdeling van de geregistreerde criminaliteit over etnische groepen is een onderwerp met een breder belang dan alleen het verklaren van criminaliteit. Dit onderwerp heeft voor het justitiebeleid ook een praktisch aspect, omdat de verschillende etnische groepen een andere ontwikkeling in de tijd volgen. Sinds de jaren zeventig is de tweede generatie niet-westerse allochtonen zeer sterk gegroeid, terwijl het aandeel allochtonen van de eerste generatie minder sterk en onregelmatiger gegroeid is. Zoals toegelicht zal worden in de paragraaf 'prognose van het aantal verdachten' kan voor de toekomst een langdurige groei van het aantal allochtonen van de tweede generatie allochtonen verwacht worden.

Dit paper is de neerslag van een onderzoek naar ontwikkelingen in de geregistreerde geweldscriminaliteit door minderjarigen tussen 1996 en 2005, en de factoren die van invloed zijn op deze ontwikkelingen. De vraagstelling wordt beperkt tot de geregistreerde criminaliteit, omdat gegevens daarover ruimer beschikbaar zijn dan gegevens over zelfgerapporteerde criminaliteit (dader-enquêtes). Met 'minderjarigen' wordt in dit paper bedoeld de strafrechtelijk minderjarigen, dus de leeftijdscategorie van 12 tot en met 17 jaar. Aangezien pas wanneer een dader gepakt is, kan worden vastgesteld of het om een minderjarige gaat, is het niet mogelijk om de geregistreerde misdrijven onder te verdelen naar minderjarigen en meerderjarigen. Daarom wordt in dit paper het aantal minderjarige verdachten gebruikt als maatstaf voor de geregistreerde criminaliteit van minderjarigen.

De etniciteit van verdachten blijkt slechts een gedeeltelijke verklaring te bieden van de ontwikkeling van de geregistreerde geweldscriminaliteit onder minderjarigen in de periode 1996-2005. De snelle groei die hierin optreedt na 2000 blijkt te worden veroorzaakt door een toename van de pakkans. Vervolgens wordt, gegeven de invloed van etniciteit en pakkans, nagegaan hoe het aantal minderjarige verdachten van geweld zich in de toekomst zal ontwikkelen. In dit paper wordt enkele malen verwezen naar bijlagen. De geïnteresseerde lezer kan deze downloaden van de WODC-site (www.wodc.nl)¹⁵.

Probleemstelling

In het onderzoek komen twee vragen aan de orde:

In hoeverre kan de ontwikkeling van het aantal minderjarige verdachten van geweld verklaard worden door etniciteit en andere achterliggende factoren? Wat kan, gegeven deze factoren, verwacht worden van de toekomstige ontwikkeling van het aantal minderjarige verdachten van geweld?

Gebruikte gegevens

Het voornaamste materiaal dat is gebruikt voor het huidige onderzoek komt uit het Herkenningsstelsel van de politie (HKS). Voor een beschrijving van deze bron wordt verwezen naar Blom e.a. 2005. Verder is voor de etnische opbouw

¹⁵ http://www.wodc.nl/images/Cahier%202007-9_Bijlagen%20bij%20H7_tcm44-81761.pdf

van de bevolking en de toekomstige ontwikkeling daarvan gebruikt gemaakt van de gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Voor nadere details van de gebruikte gegevens wordt verwezen naar bijlage 1.

De gegevens vertonen een tweetal bijzonderheden die een eventueel verband tussen de ontwikkeling van geweldscriminaliteit en etniciteit enigszins maskeren:

Het aantal verdachten is bij niet-westerse allochtonen duidelijk hoger dan bij westerse allochtonen, terwijl beide bevolkingsgroepen een aanzienlijke omvang hebben (80 duizend westerse allochtonen tegenover 185 duizend niet-westerse allochtonen in 2005). Gezien de verschillen in criminele activiteit zou samenvoeging van westerse en niet-westerse allochtonen leiden tot een afname van de correlatie tussen etniciteit en geweldscriminaliteit. De criminaliteit van westerse allochtonen komt meer overeen met die van autochtonen dan met de criminaliteit van niet-westerse allochtonen, zie Oudhof e.a. (2006) en bijlage 1. Er is daarom voor gekozen om de westerse allochtonen samen te voegen met de autochtonen. De som van deze groepen wordt in het vervolg van dit paper kortweg aangeduid als autochtonen. De niet-westerse allochtonen worden kortweg aangeduid als allochtonen. Wel zal hierbij een onderscheid worden gemaakt tussen de eerste en tweede generatie.

Bij de minderjarige (niet-westerse) allochtonen is de tweede generatie aanzienlijk groter dan de eerste generatie (130 duizend tegenover 50 duizend in 2005). In de meeste politie- en justitie-statistieken wordt het geboorteland van de ouders niet geregistreerd, waardoor de tweede generatie allochtonen niet kan worden onderscheiden van de autochtonen en dus als autochtoon wordt meegeteld. Sinds kort is een versie beschikbaar van het HerkenningsSysteem van de politie (HKS), waarin de tweede generatie wel kan worden onderscheiden, zie Blom e.a. (2005). Deze versie van het HKS is gebruikt voor het huidige onderzoek.

Plan van aanpak

De werkwijze is als volgt: Eerst wordt gekeken naar de ontwikkeling van het aantal minderjarige verdachten. Hierbij wordt een uitsplitsing gemaakt naar drie etnische groepen: autochtonen, allochtonen van de eerste generatie en allochtonen van de tweede generatie. Daarna wordt een model gepresenteerd waarmee deze ontwikkelingen verklaard kunnen worden. Vervolgens wordt het model geïnterpreteerd, waarbij aansluiting wordt gezocht bij ontwikkelingen in de pakkans en het justitiebeleid.

Met behulp van het ontwikkelde model wordt een prognose gemaakt van de toekomstige ontwikkeling van het aantal minderjarige verdachten. In deze prognose worden verschillende varianten ontwikkeld om een indruk te krijgen van de gevoeligheid van het aantal minderjarige verdachten van geweld voor enerzijds toekomstige ontwikkelingen in de etniciteit van verdachten, en anderzijds voor toekomstige ontwikkelingen in de pakkans. Tenslotte wordt ingegaan op de wenselijkheid van nader onderzoek en de gevolgen voor Justitie.

7.2 Ontwikkeling van het model

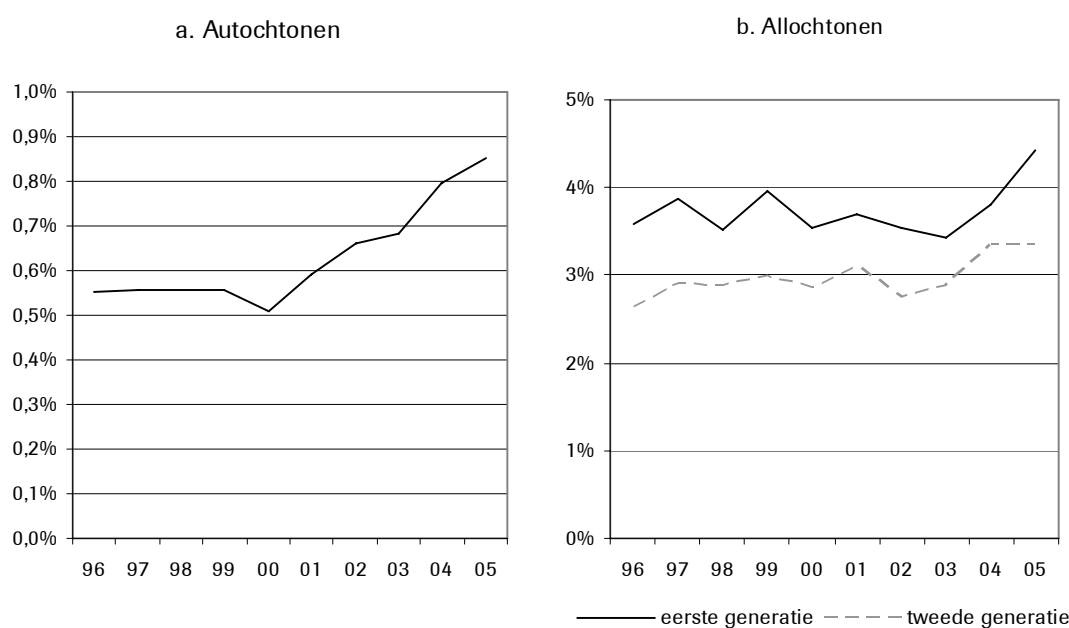
Ontwikkeling van de geweldscriminaliteit per etnische groep

We onderzoeken de geregistreerde geweldscriminaliteit van minderjarige verdachten in de periode 1995-2005 uitgesplitst naar drie herkomstgroepen. De bevolkingsomvang van deze herkomstgroepen is in de loop van de tijd verschillend. Om hun criminaliteitsniveaus te kunnen vergelijken wordt het aantal verdachten per 100 personen van de betreffende herkomstgroep berekend, dit wordt de 'crime-rate' genoemd.

Voor de drie etnische groepen wordt de ontwikkeling van de crime-rate van geweld door minderjarigen in de periode van 1996 tot en met 2005 weergegeven in figuur 18. Wegens het verschil in de grootte van de crime-rate zijn in figuur 18a de autochtonen en in figuur 18b de allochtonen afzonderlijk weergegeven. Uit de figuur blijkt dat de crime-rates voor allochtonen aanzienlijk hoger zijn dan die voor autochtonen. In de hier gepresenteerde cijfers is de crime-rate van allochtonen van de tweede generatie over de hele linie lager dan die van de eerste generatie. De verhouding tussen het aantal verdachten van de eerste en tweede generatie is meer in detail onderzocht door Blom e.a. (2005). Ook deze auteurs vonden dat bij minderjarigen de criminaliteit van de tweede generatie over het algemeen wat lager is dan van de eerste generatie. De mate van oververtegenwoordiging van allochtonen in de geregistreerde criminaliteit was echter niet alleen afhankelijk van de generatie, maar ook van geslacht, leeftijd en het specifieke land van herkomst.

In figuur 18a is te zien dat de crime-rate van autochtonen een opvallende trendbreuk vertoont. In de periode 1996-2000 is deze crime-rate stabiel op een kleine 0,6%, maar na 2000 treedt een stijging op tot bijna 0,9% in 2005. Omdat een dergelijke sterke stijging in de crime-rate achterwege blijft bij de allochtone groepen, neemt de oververtegenwoordiging van de allochtonen na 2000 dus af.

Figuur 18 Crime-rate geweld door minderjarigen, uitgesplitst naar autochtonen en eerste en tweede generatie allochtonen

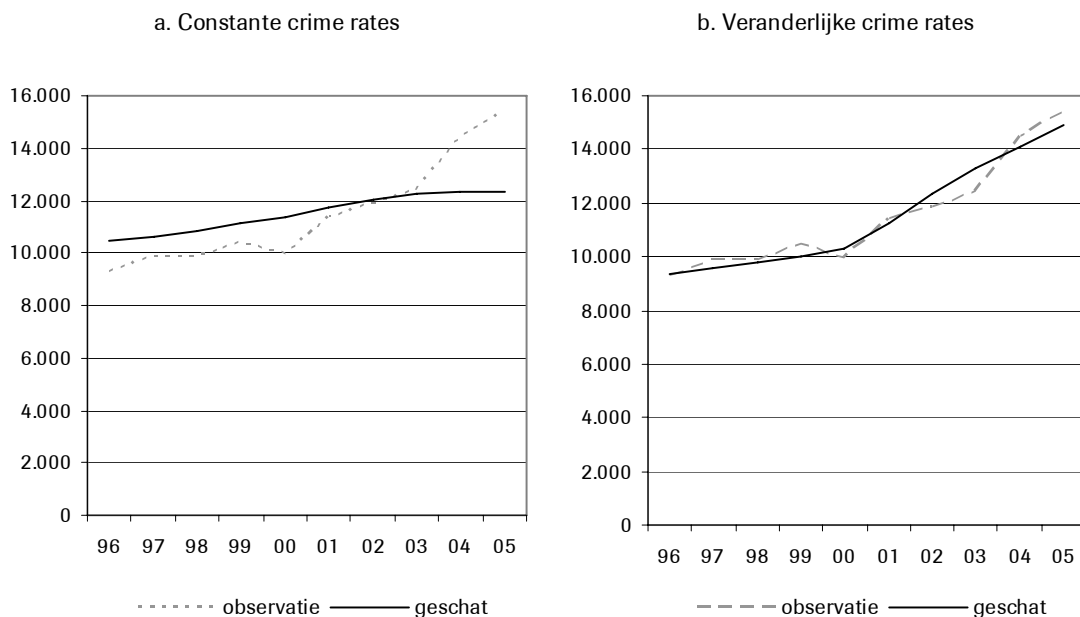

Bron: HKS, CBS

Modellering van de crime-rate

In deze paragraaf beschrijven we een rekenmodel dat als doel heeft de groei van de geregistreerde criminaliteit in het verleden te verklaren en op basis daarvan een prognose voor de toekomst te maken. Het eenvoudigste model dat we kunnen ontwikkelen, is gebaseerd op de veronderstelling dat de crime-rate voor ieder van de drie etnische groepen verschillend is, maar wel constant blijft in de tijd. In dit model worden verschillen in crime-rates dus enkel verklaard door verschillen in etniciteit. Het totale aantal minderjarige verdachten van geweldscriminaliteit kan dan worden berekend uit de geschatte (constante) crime-rates en de omvang van de drie etnische groepen, die verandert in de tijd. De resultaten van dit eenvoudige model worden weergegeven in figuur 19a.

Figuur 19 Door het model geschatte aantal minderjarige verdachten

Uit figuur 19a blijkt dat het door het model geschatte ontwikkeling van het aantal minderjarige verdachten van geweld niet erg goed overeenkomt met de daadwerkelijke ontwikkeling van het aantal verdachten. Dit was ook te verwachten, omdat in figuur 18a al te zien was dat bij autochtonen de crime-rate in de periode 1996-2005 verre van constant is, terwijl dat bij de allochtonen wel meer het geval is. Bij de autochtonen lijkt een trendbreuk op te treden na 2000. Daar moet dan ook rekening mee worden gehouden bij de ontwikkeling van een model.

Daarom is een tweede model ontwikkeld, waarin de crime-rates van de drie etnische groepen tot 2000 constant zijn en in de jaren daarna een groei vertonen, die voor ieder van de drie etnische groepen verschillend is. Uit figuur 19b blijkt dat de schatting van het totale aantal minderjarige verdachten nu veel beter is dan in het eenvoudige model met constante crime-rates. Dit tweede model is dan ook gebruikt voor de verdere berekeningen.

De uitkomsten van de schatting van het model worden weergegeven in tabel 14.

Tabel 14 Schattingsresultaten van model met variabele crime-rates

	autochtonen	1 ^e generatie allochtonen	2 ^e generatie allochtonen
	(%)		
constante crime-rate (1996-2000)	0,5	3,6	2,8
jaarlijkse groei van de crime-rate (2001-2005)	11,0	1,6 ^a	3,0

^a De jaarlijkse groei van de eerste generatie met 1,6% per jaar is niet statistisch significant. Alle andere geschatte coëfficiënten verschillen significant van nul op het niveau van 1%.

De eerste regel van de tabel laat zien dat in de periode 1996-2000 de crime-rate van de beide groepen allochtonen veel hoger is dan die van de autochtonen. De onderste regel laat zien dat in de periode 2001-2005 de toename van de crime-rate bij autochtonen veel groter is dan bij allochtonen. Het resultaat van dit model met verschillende/variabele crime-rates is weergegeven in figuur 19b. Nadere details van dit model worden beschreven in bijlage 3a.

Over de periode van 1996 tot 2005 neemt het totale aantal minderjarige verdachten van geweld toe van 9 duizend naar 15 duizend (+67%). Bijna een derde deel van deze groei kan aan de stijging in het aantal verdachten van allochtone herkomst worden toegeschreven, de rest van de groei wordt door andere factoren bepaald. Op een van deze andere factoren gaan we in de volgende paragraaf in.

Interpretatie van het model

In de voorgaande paragraaf is een model gepresenteerd waarmee de ontwikkeling van het aantal minderjarige verdachten voor geweld afgeleid wordt uit de ontwikkeling van de omvang van de etnische groepen en uit het optreden van een trendbreuk. De geschatte ontwikkeling komt redelijk overeen met de geobserveerde ontwikkeling, daarom is de mate waarin het model de werkelijkheid benaderd bevredigend. De interpretatie van het model roept echter twee vragen op.

De eerste vraag is waarom de sterke stijging van de crime-rate van autochtonen achterwege blijft bij de allochtonen. Uit nader onderzoek (zie bijlage 2) blijkt dat bij allochtonen een afwijkende ontwikkeling optreedt bij een onderdeel van de totale geweldscriminaliteit, namelijk bij diefstal met geweld en afpersing. Bij de overige geweldsdelicten (dit zijn vooral mishandeling en bedreiging) treedt na 2000 zowel bij de autochtonen als bij de allochtonen een verdere groei op. Bij diefstal met geweld en afpersing treedt bij de allochtonen na 2000 een daling op. Deze compenseert de groei van de overige geweldsdelicten waardoor na 2000 bij allochtonen het totale aantal minderjarige verdachten van geweld stabiliseert. Bij de autochtonen komen diefstal met geweld en afpersing echter te weinig voor om de stijging van de overige geweldsdelicten te kunnen compenseren.

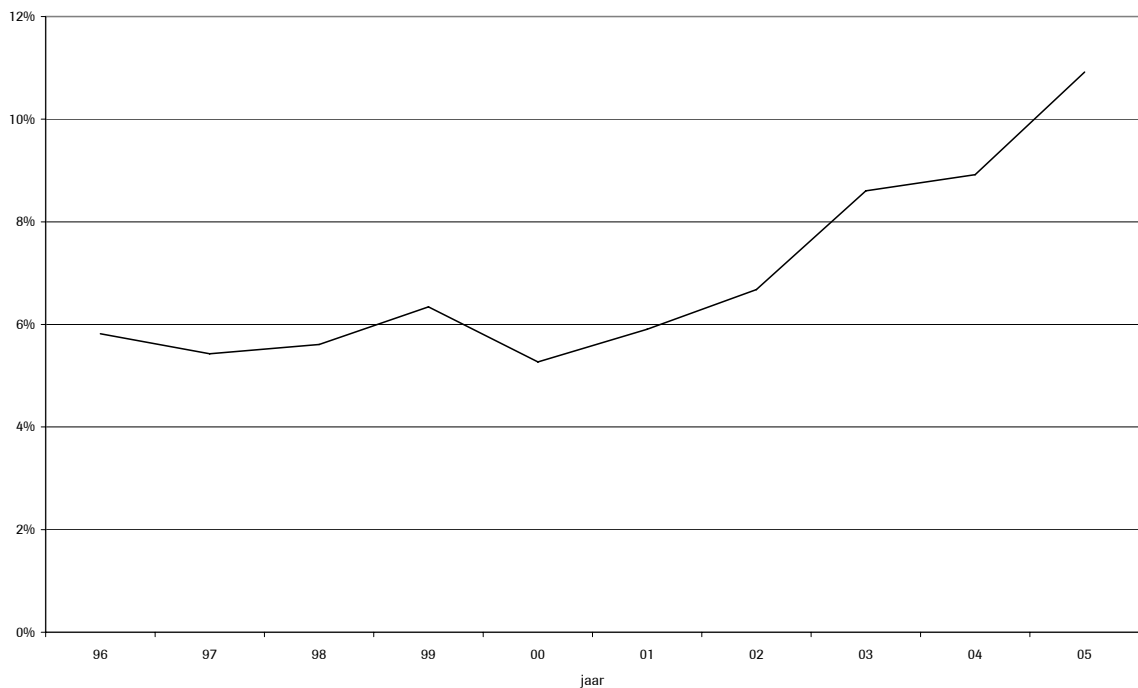
Een tweede vraag is waarom de crime-rate na 2000 zo sterk is toegenomen. In principe zijn er twee soorten oorzaken die de crime-rate zouden kunnen verhogen. Ten eerste kunnen maatschappelijke ontwikkelingen zoals een toename van de werkloosheid ervoor zorgen dat er meer misdrijven worden gepleegd. Ten tweede kunnen veranderingen in het beleid of de uitvoeringspraktijk leiden

tot een toename van de pakkans en daarmee tot een groter aantal geregistreerde verdachten.

Dat de geconstateerde trendbreuk veroorzaakt is door maatschappelijke ontwikkelingen lijkt niet waarschijnlijk. Op de eerste plaats zou dan het slachtofferpercentage voor geweld moeten stijgen, wat niet het geval is (zie bijv. Wittebrood 2006). Verder wordt op het Ministerie van Justitie in het kader van het PrognoseModel Justitiële Ketens (PMJ, Moolenaar e.a. 2004, Moolenaar 2006) al jarenlang empirisch onderzoek gedaan naar de invloed van maatschappelijke ontwikkelingen op de geregistreerde criminaliteit. Dit heeft geen factoren opgeleverd die de trendbreuk in de geweldscriminaliteit van minderjarigen zouden kunnen verklaren.¹⁶

De tweede reden waarom de crime-rate zou kunnen veranderen, is door een toename van de pakkans. Om dit na te gaan hebben we op basis van HKS en de CBS-slachtoffercijfers de pakkans voor geweld berekend. Voor details van de berekening wordt verwezen naar bijlage 1. Het resultaat is weergegeven in figuur 20.

Figuur 20 Ontwikkeling van de pakkans voor geweld

Bron: HKS, CBS

In figuur 20 is een duidelijke toename van de pakkans voor geweld te zien. De pakkans voor geweld heeft een soortgelijk verloop als de crime-rate voor geweld, die is weergegeven in figuur 18a¹⁷. Dit maakt het aannemelijk dat de

¹⁶ De enige kandidaat is de werkloosheid, die na 2001 evenals de crime-rate voor geweld sterk toeneemt. Wanneer hier sprake zou zijn van een causaal verband, zou men echter verwachten dat na 2000 niet alleen het aantal minderjarige verdachten toeneemt, maar ook het slachtofferpercentage van geweld en het aantal geregistreerde PV's. Dit is niet het geval en in het PMJ-V model wordt dan ook geen verband gevonden tussen werkloosheid en geweldscriminaliteit van minderjarigen.

¹⁷ De geïntereeseerde lezer wordt ook gewezen op figuur B2.b in bijlage 2.

verandering in de crime-rate wordt veroorzaakt door een verandering in de pakkans. Is er nu ook een reden aan te geven voor de verandering in de pakkans?

Een reden voor de toename van de pakkans kan worden gevonden in een verandering van het veiligheidsbeleid. Een beschrijving van deze beleidsomslag wordt gegeven door Wittebrood en van Beem (2004, p.15-18). Een verhoging van de pakkans is tot speerpunt verheven in de nota 'Criminaliteitsbeheersing' van de ministers Korthals en de Vries. (TK 2001). Het derde van hun vier speerpunten luidt:

'Pakkans: De overheid moet zichtbaar reageren op gepleegde misdrijven; de pakkans moet omhoog en de non-interventies omlaag. Daartoe moet worden geïnvesteerd in versterking van de kwaliteit en de kwantiteit van de opsporing – en in het verlengde daarvan in uitbreiding van de capaciteit van de volgende schakels in de strafrechtelijke keten.' (p.18).

Het eerste kabinet Balkenende heeft de doelstellingen van de nota Criminaliteitsbeheersing overgenomen in het veiligheidsprogramma 'Naar een veiliger samenleving' (TK 2002a) en de nota 'Jeugd terecht' (TK 2002b). In het veiligheidsprogramma is het streven naar een grotere pakkans verwoord als: 'De politie pakt extra misdrijven met opsporingsindicatie¹⁸ aan, oplopend tot 80.000 in 2006. Het aantal opgehelderde misdrijven dat de politie aan het OM aanlevert, stijgt met tenminste 40.000 in 2006.' (TK 2002a, p.53). In het kader van het veiligheidsprogramma zijn in februari 2003 met de politie prestatiecontracten afgesloten over de periode 2003-2006. De genoemde nota's markeren een omslag in het beleid. Wittebrood en van Beem typeren deze als volgt:

De periode 1985-1999 wordt gedomineerd door het beleidsplan 'Samenleving en Criminaliteit' (TK 1985). Hier wordt ingezet op preventie, via maatregelen om te voorkomen dat jongeren het criminele pad opgaan en via maatregelen die de gelegenheid tot het plegen van delicten terugdringen. Deze strategieën hebben centraal gestaan tot en met het eerste Integraal Veiligheidsprogramma (TK 1999).

Vanaf de nota Criminaliteitsbeheersing (2001) en het veiligheidsprogramma 'Naar een veiliger samenleving' (2002) ligt de nadruk meer op strafrechtelijke handhaving. In de woorden van Wittebrood en van Beem: 'De laatste jaren is het veiligheidsbeleid echter weer sterk justitieel en wordt rechtshandhaving (opnieuw) gezien als de belangrijkste preventiestrategie.'

De door deze auteurs geconstateerde omslag in het beleid komt qua timing goed overeen met de in het voorgaande beschreven trendbreuk in de pakkans. Uit figuur 3 blijkt dat de toename van de crime-rates na 2000 samengaat met een toename van de pakkans voor geweld. Het lijkt goed mogelijk dat deze toename van de pakkans inderdaad het gevolg is van daarop gericht beleid. Naast etniciteit speelt de pakkans dus een rol in de verklaring van de ontwikkeling van het geregistreerde aantal minderjarige verdachten van geweld. Hoewel hiermee niet waterdicht bewezen is dat de snelle toename van de crime-rate het gevolg is van een beleidswijziging, lijkt dit wel de meest aannemelijke verklaring.

¹⁸ Hiermee wordt bedoeld een aanknopingspunt voor opsporing, zoals signalement, vingerafdrukken, DNA, kenteken e.d..

Prognose van het aantal verdachten

Uitgaande van de veronderstelling dat het aantal verdachten in de toekomst onder invloed van dezelfde factoren staat als in het verleden, kan het in de voorgaande paragraaf beschreven model worden gebruikt voor de prognose van het toekomstige aantal minderjarige verdachten van geweld. Om een dergelijk prognose-model te kunnen maken, is inzicht nodig in:

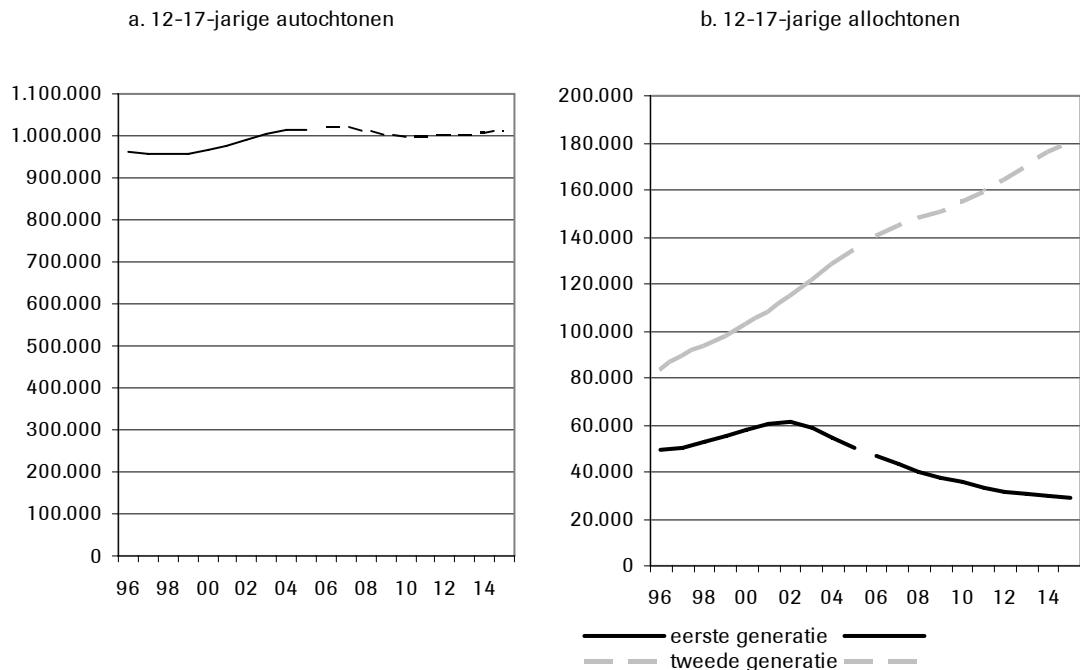
Een prognose van de toekomstige omvang van de etnische groepen;

Een prognose van de toekomstige ontwikkeling van de pakkans.

Voor de toekomstige ontwikkeling van beide factoren kunnen verschillende keuzes worden gemaakt.

Een prognose van de toekomstige omvang van de etnische groepen wordt geleverd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Figuur 21 geeft de ontwikkeling van de etnische groepen in het verleden en de prognose van de toekomstige ontwikkelingen.

Figuur 21 **Ontwikkeling aantal minderjarigen naar etniciteit**

Bron: CBS

In figuur 21a is de ontwikkeling van de autochtone minderjarigen weergegeven, in figuur 21b de ontwikkeling van de allochtone minderjarigen, uitgesplitst naar eerste en tweede generatie.

De CBS-prognose voor de jaren 2006-2015 is aangegeven met gestippelde lijnen. In de periode 1996-2015 blijft het aantal autochtone jongeren in de leeftijdscategorie van 12 tot en met 17 jaar stabiel op ongeveer een miljoen. Het aantal allochtonen van de eerste generatie stijgt van 1996 tot 2002. Daarna daalt het aantal weer als gevolg van een negatief migratiesaldo (van Duin 2006, p. 63). Het

CBS verwacht¹⁹ dat de eerste generatie tot 2015 verder zal afnemen. De tweede generatie neemt toe in de periode 1996 tot 2004 en het CBS verwacht dat gedurende de hele periode tot 2015 een verdere groei zal optreden.

In deze prognose wordt dus een flinke daling verwacht van de eerste generatie allochtonen. Een nog grotere daling van de omvang van deze groep dan in de CBS-prognose wordt geschetst, vereist óf een verdere aanscherping van de immigratiepolitiek óf een aanzienlijke remigratie. Hiervoor zijn vooralsnog geen aanwijzingen. Wel zal als alternatief de mogelijkheid worden gepresenteerd van een groei van de eerste generatie allochtonen, als gevolg van een versterkte immigratie.²⁰

Dat de ontwikkeling van de tweede generatie allochtonen aanzienlijk van de CBS-prognose afwijkt, is niet waarschijnlijk. Het gaat hier immers om jongeren die in het recente verleden geboren zijn en al in Nederland verblijven. De enige manier waarop de ontwikkeling van deze groep zou kunnen afwijken van de CBS-prognose is bij een aanzienlijke emigratie van personen van de tweede generatie. Ook hiervoor zijn op dit moment geen aanwijzingen.

Met betrekking tot de ontwikkeling van de bevolkingsopbouw zijn dus twee varianten te bedenken:

1. De CBS-prognose
2. Een variant met een groter aantal eerste generatie allochtonen, als gevolg van een toename van de immigratie. Details over deze variant staan vermeld in bijlage 3b.

De toekomstige ontwikkeling van de pakkans is sterk afhankelijk van de toekomstige veranderingen in de opsporingsintensiteit. De voorspelling hiervan is in hoge mate speculatief. Het meest in lijn met het model van het verleden is de veronderstelling dat de pakkans in hetzelfde tempo door blijft groeien als in periode 2001-2005. Dit is echter niet heel waarschijnlijk omdat in de verre toekomst de crime-rates dan zelfs de 100% zouden overschrijden. Het is natuurlijk uitgesloten dat de groei van de crime-rates onbeperkt door kan gaan. Vroeg of laat komt er een moment dat of het beleid zijn maximale effect heeft gerealiseerd, of dat vanuit de politiek andere prioriteiten worden gesteld. Gezien het feit dat de groei van de pakkans al een aantal jaren aanhoudt, is het goed denkbaar dat het einde van deze ontwikkeling al nabij is. Het is echter ook denkbaar dat de sterke groei van de pakkans nog kortere of langere tijd aanhoudt. Met betrekking tot de ontwikkeling van de crime-rates kunnen drie varianten worden berekend:

- een sterke en langdurige groei van de pakkans

¹⁹ Alders (2005). De recente dynamiek wordt niet veroorzaakt door de 4 klassieke immigratielanden Suriname, Antillen, Marokko en Turkije, maar door de overige niet-westerse landen (vooral het Midden-Oosten). Het aantal 12-17jarigen van de eerste generatie uit deze landen is gestegen van 15 duizend in 1995 tot 36 duizend in 2003 in zal volgens het CBS weer afnemen tot 16 duizend in 2015. Het CBS heeft in een persbericht gemeld dat de immigratie in het eerste kwartaal van 2006 sterk is gestegen. Deze toename heeft echter voornamelijk betrekking op Polen en terugkerende Nederlanders en dus niet op niet-westerse allochtonen.

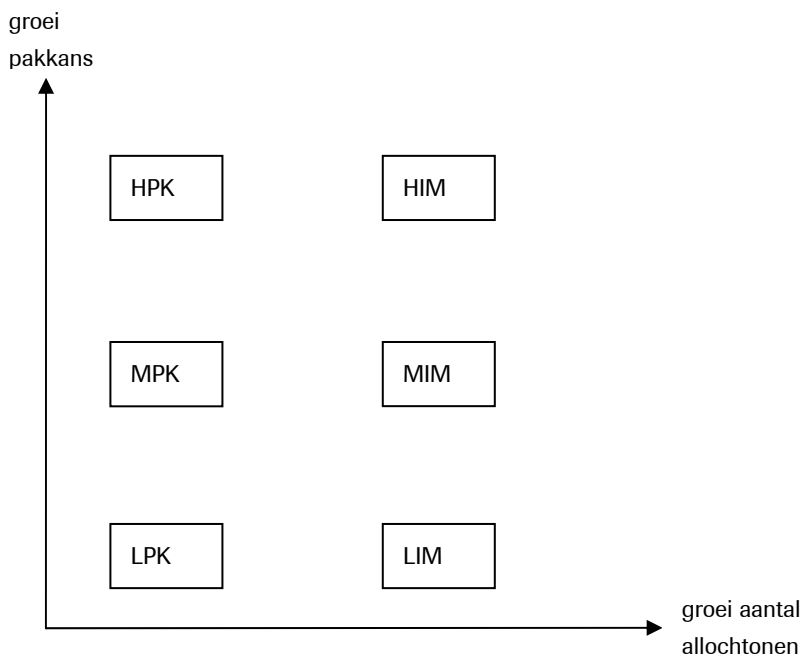
²⁰ Hierbij is met name gedacht aan politiek/humanitaire rampen in landen als Afghanistan, Irak, Iran of Somalië. Het CBS heeft de demografische consequenties doorgerekend van vier scenario's van het CPB (de Jong en Hilderink 2004). Het 'Global Economy'-scenario heeft als overeenkomst met de immigratievarianten dat de immigratie op middellange termijn toeneemt. In het 'Global Economy'-scenario is dit echter het gevolg van economische groei in Europa, terwijl de immigratievarianten zijn opgenomen met het oog op ongunstige ontwikkelingen in de derde wereld.

- een matige en kortdurende groei van de pakkans
- geen verdere groei van de pakkans.

Er is nog een vierde variant denkbaar, namelijk dat de pakkans voor geweld op korte termijn af gaat nemen. Deze variant lijkt in het huidige maatschappelijke klimaat echter onwaarschijnlijk. Daarom is er geen variant doorgerekend met een afname van de pakkans.

De prognose van het aantal verdachten kan dus variëren langs de as van de etniciteit (2 mogelijkheden) en langs de as van de pakkans (drie mogelijkheden). Dit geeft in totaal dus zes mogelijkheden. Deze zijn schematisch weergegeven in figuur 22.

Figuur 22. Toekomstige ontwikkelingen van etniciteit en pakkans

De zes prognose varianten zijn:

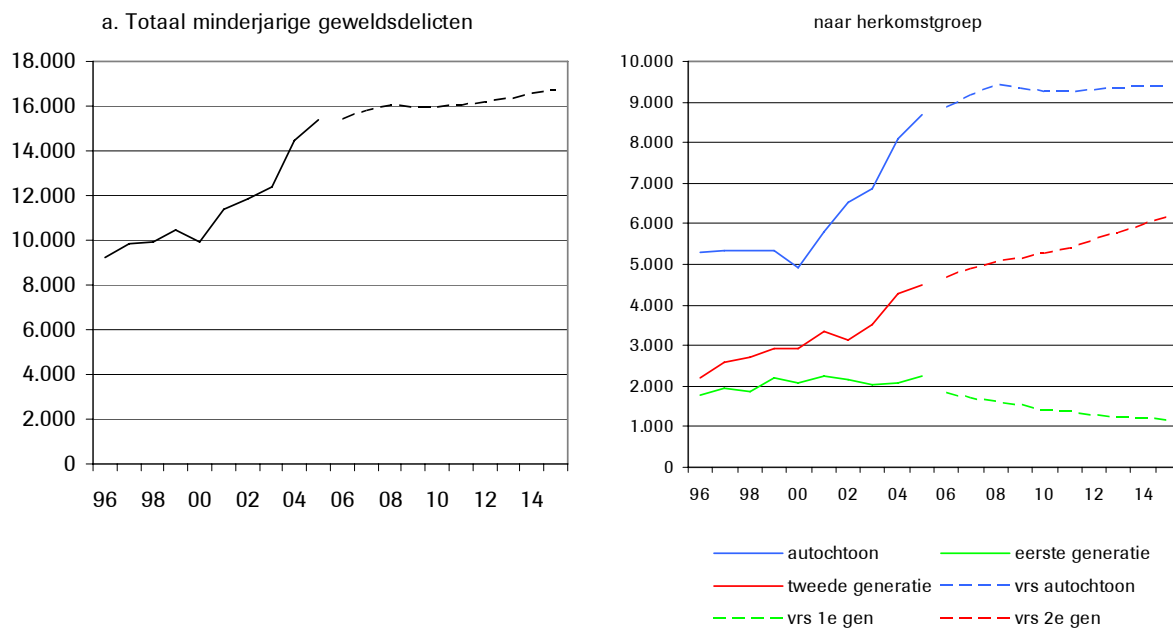
- LPK: geen verdere groei van de pakkans in combinatie met de bevolkingsprognose van het CBS. Omdat hier geen groei van de pakkans optreedt, is de toekomstige ontwikkeling van het aantal verdachten uitsluitend afhankelijk van de ontwikkeling van het aantal allochtonen.
- MPK: matige groei van de pakkans in combinatie met de CBS-bevolkingsprognose. Een matige groei van de pakkans is hier geoperationaliseerd als een groei die wat omvang betreft de helft bedraagt van de groei in de periode 2001-2005, en de eerste drie jaar van de prognoseperiode (2006-2008) aanhoudt. Na 2008 groeit de pakkans niet meer.
- HPK: sterke groei van de pakkans in combinatie met de CBS-bevolkingsprognose. Hier groeit de pakkans nog 5 jaar door (2006-2010) met dezelfde hoge snelheid als in de periode 2001-2005. Hier is dus sprake van een forse toename van de pakkans.

- LIM: De constant blijvende pakkans uit de LPK-variant in combinatie met een groei van het aantal allochtonen van de eerste generatie als gevolg van toegenomen immigratie.
- MIM: De matige groei van de pakkans uit de MPK-variant in combinatie met een groei van de allochtonen van de eerste generatie.
- HIM: De sterke groei van de pakkans uit de HPK-variant in combinatie met een groei van de allochtonen van de eerste generatie.

Om te illustreren hoe de verschillende varianten doorwerken in de ontwikkeling van het aantal minderjarige verdachten van geweldscriminaliteit, wordt eerst de doorwerking van de MPK-variant (matige groei pakkans) uitgebreid beschreven. Vervolgens worden de resultaten van de overige varianten beknopter weergegeven.

De door het model voorspelde ontwikkeling van het aantal minderjarige verdachten van geweld is voor de MPK-variant weergegeven in figuur 23.

Figuur 23 Voorspelde ontwikkeling minderjarige geweldsverdachten, variant MPK

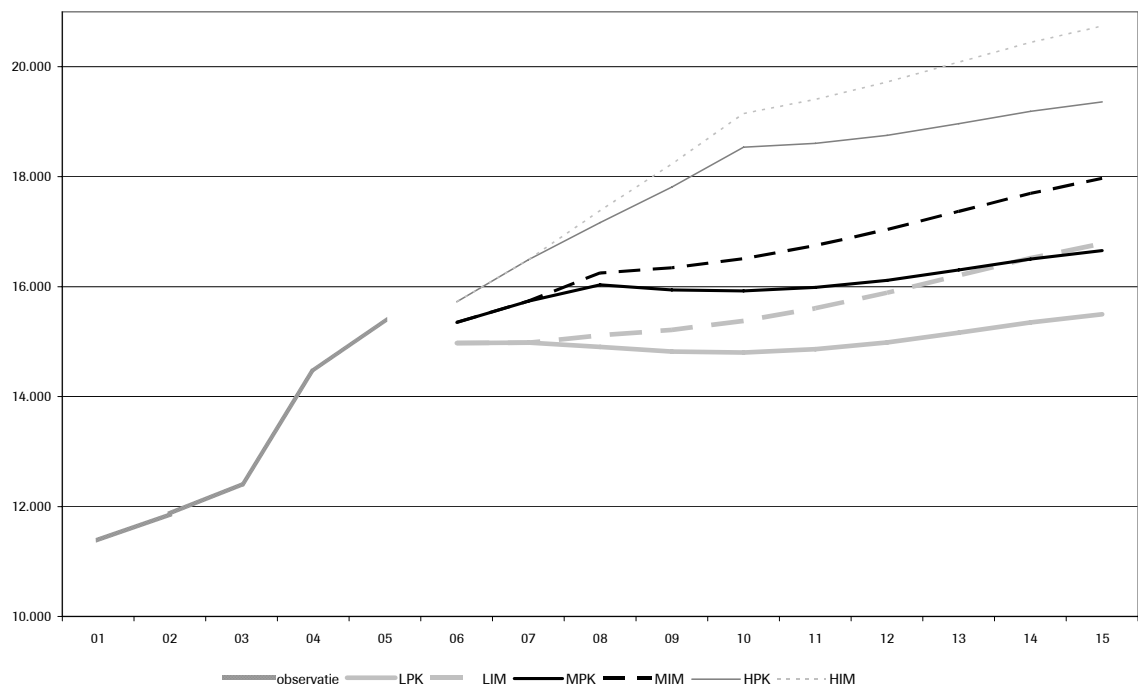
In figuur 23a is voor de MPK-variant het totaal aantal minderjarige verdachten van geweld weergegeven. Het voor de prognoseperiode 2006-2015 voorspelde aantal verdachten neemt in deze variant slechts weinig toe.

De reden hiervoor blijkt uit figuur 23b, waar de ontwikkeling is weergegeven van de etnische groepen afzonderlijk. Hier is in de prognose van het aantal autochtone verdachten een klein knikje zichtbaar na 2008. In deze variant vindt immers aanvankelijk nog een matige groei van de pakkans plaats, die stopt na 2008. Daarna blijft het aantal autochtone verdachten stabiel, aangezien ook de prognose van hun bevolkingsaantal op een constant niveau blijft. Het aantal minderjarige allochtone verdachten van de eerste generatie daalt over de hele prognoseperiode vanwege de dalende bevolkingsprognose, terwijl het aantal verdachten van de tweede generatie juist stijgt, aangezien het CBS een groei van

hun bevolkingssomvang verwacht. Het resultaat hiervan is dat van 2008 tot 2011 de ontwikkelingen bij de twee generaties allochtonen elkaar vrijwel in evenwicht houden. Daarna stabiliseert de daling van de eerste generatie, waardoor het totaal aantal geweldsverdachten weer licht gaat stijgen.

Op bovenstaande wijze kan ook voor de overige varianten het toekomstige aantal minderjarige verdachten van geweld worden berekend. Figuur 24 geeft een overzicht van alle zes varianten van de prognose. Hierin is alleen het resulterende totale aantal minderjarige verdachten van geweld weergegeven, niet de bijdrage van de afzonderlijke bevolkingsgroepen.

Figuur 24 Voorspelde ontwikkeling geweldsverdachten in verschillende prognosevarianten

Bij figuur 24 kan de volgende toelichting worden gegeven:

In de varianten met een lage pakkans (LPK en LIM) is er geen enkele groei meer van de pakkans na 2005, zodat de ontwikkeling van het aantal verdachten alleen wordt bepaald door de voorspelde etnische ontwikkeling. Deze varianten geven dus een beeld van de demografische druk op de geregistreerde geweldscriminaliteit. In de LPK-variant wordt de groei van de tweede generatie allochtonen gecompenseerd door een afname van de eerste generatie, waardoor het aantal verdachten tot 2011 stabiel blijft op een relatief laag niveau. Daarna gaat de groei van de tweede generatie geleidelijk aan overheersen, zodat er weer een (geringe) groei van het aantal verdachten optreedt. In de LIM-variant neemt het aantal verdachten wat meer toe als gevolg van de versterkte immigratie. Ondanks de forse afwijking ten opzichte van de CBS-prognose van de eerste generatie allochtonen (zie bijlage 3b) is de toename van het voorspelde aantal verdachten echter vrij klein. De reden hiervoor is dat bij minderjarigen de omvang van de eerste generatie allochtonen aanzienlijk kleiner is dan de omvang van de tweede generatie (zie figuur 18).

Bij de varianten met een matige groei van de pakkans (MPK en MIM) treedt tussen 2005 en 2008 nog een matige groei op van de pakkans. Daardoor is het voorspelde aantal verdachten wat hoger dan in de vorige twee varianten. Het verschil in pakkans heeft een effect dat ongeveer even groot is als het effect van de versterkte immigratie.

In de twee varianten met een hoge groei van de pakkans (HPK en HIM) is het voorspelde aantal verdachten aanzienlijk hoger dan in de twee varianten met een matige groei van de pakkans. Hierbij moet bedacht worden dat deze varianten zich niet alleen onderscheiden in de hoogte van de pakkans, maar ook in de duur van de verhoogde pakkans.

De in deze varianten doorgerekende veranderingen in de pakkans hebben meer invloed dan de doorgerekende veranderingen in de etnische opbouw van de bevolking. Een soortgelijke conclusie kan ook getrokken worden uit de schatting van het model in de paragraaf 'modellering van de crime-rate'.

7.3 Slot

In dit hoofdstuk is beschreven dat de crime-rate voor geregistreeerde gewelds-criminaliteit van minderjarigen bij autochtonen lager is dan bij allochtonen. Verder is gebleken dat de groei van de crime-rate bij autochtonen na 2000 sterk toeneemt als gevolg van een toename van de pakkans. De factor die hiervoor verantwoordelijk is, kan niet met zekerheid geïdentificeerd worden, maar de meest aannemelijke kandidaat lijkt een omslag van het beleid. Op basis van deze bevindingen is een model geformuleerd, dat de ontwikkeling van het aantal minderjarige verdachten van geweldsmisdrijven in de periode 1996-2005 goed beschrijft. Met het model zijn vervolgens prognoses gemaakt van de toekomstige ontwikkeling van het aantal minderjarige verdachten van geweld. Hierbij zijn verschillende varianten doorgerekend voor mogelijke ontwikkelingen in pakkans en etniciteit. Zowel bij de analyse van de ontwikkeling in het verleden als bij de verschillende varianten van de prognose, blijkt dat de invloed van de pakkans veel groter is dan de invloed van de ontwikkelingen in etniciteit. Deze bevindingen geven op een aantal punten aanleiding tot nader onderzoek. In de onderstaande paragraaf zal hier verder op worden ingegaan. Ten slotte wordt kort ingegaan op de relevantie van de bevindingen voor Justitie.

Wenselijkheid van nader onderzoek

In dit hoofdstuk is beschreven dat allochtonen zijn oververtegenwoordigd in de geregistreeerde (gewelds)criminaliteit. Hoewel deze bevinding in de geregistreeerde criminaliteitsgegevens meerdere keren is gesignaleerd (zie bijvoorbeeld Blom e.a. 2005), blijkt dit niet het geval op basis van zelfrapportage onderzoek (zie bijv. Kruissink en Essers, 2004; Van der Laan en Blom, 2006). Van der Laan en Blom (2006) geven als mogelijke verklaring hiervoor dat de autochtonen en allochtonen in hun steekproef zich ook niet onderscheiden in de cumulatie van risicofactoren, terwijl verschillen daarin elders in de literatuur wel worden gerapporteerd.

Er zijn overigens andere verklaringen mogelijk voor de oververtegenwoordiging van allochtonen in de geregistreeerde criminaliteit. Zo wordt in de literatuur geopperd dat de oververtegenwoordiging van allochtonen het gevolg kan zijn van een selectief opsporingsbeleid, zie Rovers (1999). Nader onderzoek hiernaar

is wenselijk, niet alleen met behulp van geregistreerde gegevens, maar ook aan de hand van zelfrapportage. Er zij nogmaals op gewezen dat de oververtegenwoordiging sterk afneemt wanneer rekening wordt gehouden met verschillende achterstandsfactoren.

Een tweede onderwerp waar nader onderzoek gewenst is, betreft het tijdsverloop van de crime-rates (figuur 18). Het verschillende verloop van de crime-rate bij autochtonen en allochtonen is toegeschreven aan het feit dat diefstal met geweld en afpersing bij allochtonen veel vaker voorkomen dan bij autochtonen (zie bijlage 2). Nader onderzoek kan hier waarschijnlijk meer inzicht leveren. Ook is het wenselijk de analyses uit te breiden tot volwassenen en tot andere delicten.

Een derde onderwerp dat zich leent voor nader onderzoek is de relatie tussen het aantal geregistreerde verdachten, de pakkans, de opsporingsintensiteit en het beleid. Geconstateerd is dat de toename van de pakkans ongeveer samenvalt met het verschijnen van een aantal belangrijke beleidsnota's. Rond het veiligheidsprogramma 'Naar een veiliger samenleving' (TK 2002a) is een evaluatieproces opgezet. In de halfjaarlijkse rapportages wordt zorgvuldig bijgehouden hoeveel voorgenomen maatregelen zijn ingevoerd en in hoeverre de doelstellingen zijn gerealiseerd. Helaas wordt hierbij niet gekeken naar het mechanisme tussen maatregelen en effecten. Het zou waardevol zijn om te weten of er een direct verband is tussen de pakkans en een intensiever opsporingsbeleid door de politie. Hiervoor is echter arbeidsintensief onderzoek nodig, dat tegelijk met de invoering van het veiligheidsprogramma had moeten worden gestart. Ook had met behulp van reeds bestaande bronnen tijdens de uitvoering van het veiligheidsprogramma meer inzicht verkregen kunnen worden, bijvoorbeeld door het tijdsverloop van maatregelen en effecten uit te splitsen naar politieregio. Met de op dit moment beschikbare informatie kan alleen worden geconcludeerd dat veranderingen in de pakkans ongeveer samenvallen met de invoering van een complex van maatregelen dat tot dit doel in het leven is geroepen. Het is wenselijk dat in de toekomst belangrijke beleidswijzigingen wel begeleid worden door inzichtgevend effectstudies.

Gevolgen voor Justitie

In de meeste prognosevarianten blijft het aantal minderjarige autochtonen in de nabije toekomst ongeveer gelijk. Voor minderjarige allochtonen wordt verwacht dat de omvang van de eerste generatie afneemt en die van de tweede generatie toeneemt. Samen blijft het aantal minderjarige allochtonen de komende jaren ongeveer constant, om na 2011 weer licht te gaan stijgen. De demografische component van de geregistreerde geweldscriminaliteit van minderjarigen zal daardoor tot 2011 stabiel blijven. Daarna zal de groei van de tweede generatie weer de overhand krijgen. Wanneer factoren als vervolging, berechting en bestraffing constant zouden blijven, betekent dit voor de justitiële jeugdinstellingen dat de benodigde capaciteit tot en met 2011 slechts in beperkte mate zal toenemen. Daarna moet rekening gehouden worden een hogere groeisnelheid. Uit de verschillende varianten van de prognose blijkt echter dat de ontwikkeling van de pakkans een veel grotere invloed heeft op het aantal verdachten van geweld dan de ontwikkelingen in etniciteit en de gevolgen van veranderingen in de pakkans voor Justitie dus veel groter zullen zijn.

Literatuur

Alders, M.

Bevolkingsprognose 2004-2050: veronderstellingen over immigratie
Bevolkingstrends (CBS), jrg. 53, nr. 2, 2005, pp. 33-45

Blom, M., J. Oudhof, R.V. Bijl & B.F.M. Bakker

Verdacht van criminaliteit. Allochtonen en autochtonen nader bekeken
Den Haag, WODC, 2005
WODC-cahier 2005-2

Duin, C. van

Bevolkingsprognose 2005-2011: stabiele lage groei
Bevolkingstrends (CBS), jrg. 54, nr. 1, 2006, pp. 61-66

Jong, A. de & H. Hilderink

Bevolkingsscenario's voor Nederland
Bevolkingstrends (CBS), jrg. 52, nr. 1, 2004, pp. 66-76

Kruissink, M. & A.A.M. Essers

Zelfgerapporteerde jeugdcriminaliteit in de periode 1990-2001
Den Haag, WODC, 2004
WODC-cahier 2004-1

Laan, A.M. van der & M. Blom

Jeugddelinquentie: risico's en bescherming. Bevindingen uit de WODC Monitor
Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit 2005
Den Haag, WODC, 2006, Reeks Onderzoek en beleid, nr. 245

Moolenaar, D.E.G.

Capaciteitsbehoefte justitiële ketens 2011
Den Haag, WODC, 2006
WODC-cahier 2006-7

Moolenaar, D.E.G., G.L.A.M. Huijbregts & W. van der Heide

Prognosemodellen Justitiële Ketens: Veiligheidsketen Technische notitie, versie 1.1
Den Haag, WODC, 2004
WODC-cahier 2004-8

Oudhof, J., R.P.W. Jennissen & M. Blom

Integratiekaart 2006
Den Haag, WODC/CBS, 2006
WODC-cahier 2006-8

Rovers, B.

Klassenjustitie: overzicht van onderzoek naar selectiviteit in de Nederlandse strafrechtketen
Rotterdam, Erasmus Universiteit, 1999

TK

Samenleving en criminaliteit
Vergaderjaar 1984/1985, 18 995, nrs. 1-2, 1985

TK

Integraal Veiligheidsprogramma
Brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
Vergaderjaar 1998/1999, 26 604, nr. 1, 1999

TK

Criminaliteitsbeheersing

Investeren in een zichtbare overheid

Vergaderjaar 2000/2001, 27 834, nrs. 1-2, 2001

TK

Naar een veiliger samenleving

Vergaderjaar 2002-2003, 28 684, nrs 1-2, 2002a

http://www.minbzk.nl/veiligheid/veilige_samenleving/publicaties/veiligheidsprogramma

TK

Jeugd terecht; Actieprogramma Aanpak Jeugdcriminaliteit 2003-2006

Vergaderjaar 2002-2003, 28 741, nr. 1, 2002b

Wittebrood, K.

Slachtoffers van criminaliteit: feiten en achtergronden

SCP-publicatie 2006/7

<http://www.scp.nl/publicaties/boeken/9037702325.shtml>

Wittebrood, K. & M. van Beem

Sociale veiligheid vergroten door gelegenhedenbeperking: wat werkt en wat niet?

Bijlage 6 bij: *Sociale veiligheid organiseren. Naar herkenbaarheid in de publieke ruimte*, Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, Advies 31, 2004

<http://www.scp.nl/publicaties/boeken/907775802X.shtml>

De demografische context: stad en gezin

Onderzoeksbullet 1

Demografie en misdaad in stadsbuurten: theoretische en empirische relaties

Wim Bernasco (NSCR)

Vraagstelling

Doel van deze bijdrage is het verhelderen van de relaties tussen demografische verschijnselen en misdaad op het niveau van stadsbuurten. Kernvragen zijn: Welke demografische verschijnselen of variabelen zijn van belang voor lokale misdaadpatronen? Welke karakteristieken maken dat sommige buurten misdaad aantrekken, los van de vraag waar de daders van die misdrijven vandaan komen?

Methode

Behalve in de wetenschappelijke literatuur zijn antwoorden ook gezocht in een geografische en statistische analyse van gegevens over 10 jaar demografie, delinquentie en criminaliteit in buurten van Den Haag. Deze gegevens zijn beschikbaar gesteld door de gemeente Den Haag en het politiekorps Haaglanden.

Bevindingen

Bij de analyse van misdaadpatronen van buurten is het van belang om onderscheid te maken tussen de buurt als woonomgeving van daders en de buurt als pleegomgeving (en eventueel ook als de woonomgeving van slachtoffers). De meeste verdachten in Den Haag wonen in de buurten rond het stadscentrum. Dat is geen universeel gegeven, want in veel steden in de wereld, ook in de Westerse wereld, liggen de buurten met veel delinquentie aan de rand van de stad. In overeenstemming met de literatuur over stedelijke criminaliteitspatronen (Shaw & McKay, 1942; Rovers, 1997) laten de uitkomsten van regressie-analyses zien dat ook in Den Haag het delinquentieniveau van buurten positief samenhangt met het percentage jongeren (13-26 jaar), het percentage eenoudergezinnen, de verhuismobiliteit, en de etnische verscheidenheid, en negatief met de welstand van de buurt.

In de criminologie heeft de gedachte postgevat dat het soms effectiever is om gelegenheden voor misdaad weg te nemen dan om de menselijke neiging tot misdaad te beteugelen. Door de toenemende aandacht voor criminele geleghedenstructuur is er ook meer aandacht voor de pleegbuurten van misdrijven, in plaats van voor de woonbuurten van daders (Musterd, Ostendorf & Deurloo, 2004). Publieke voorzieningen in de meest brede zin van het woord lijken een belangrijke aanzuigende werking te hebben op criminaliteit. Daarom zijn bijvoorbeeld stadscentra lang niet altijd broeinesten van delinquentie, maar vaak wel brandhaarden van criminaliteit. Het zijn de winkels, restaurants, bars en

uitgaansgelegenheden en andere voorzieningen die publiek trekken en gelegenheden bieden voor vermogensmisdrijven en die de context vormen voor gewelddadige conflicten. In overeenstemming met het voorgaande laten de uitkomsten van regressie-analyses zien dat het criminaliteitsniveau van buurten in Den Haag nauwelijks door demografische kenmerken beïnvloed wordt, maar vooral door de aanwezigheid van publieke voorzieningen zoals winkels, horecagelegenheden, bedrijven en scholen.

Omdat de actieradius van veel daders beperkt is, worden veel misdrijven in de woonomgeving van de daders gepleegd. Daardoor speelt de ruimtelijke verdeling van delinquentie ook een rol in de ruimtelijke verdeling van criminaliteit. Buurten met ongunstige demografische kenmerken 'produceren' relatief veel criminele motivatie die naar nabijgelegen buurten uitstraalt, en tevens wordt 'aangetrokken' door buurten die veel gelegenheden bieden voor crimineel gedrag (Bernasco & Luykx, 2003). In Den Haag liggen veel productiebuurten in de directe nabijheid van het veel gelegenheid biedende stadscentrum.

Voor gemeenten, politie en andere instanties die zich met stedelijke veiligheid bezighouden, betekenen de bevindingen dat men zich zowel op broeinesten van delinquentie als op brandhaarden van criminaliteit moet richten, dus op de buurten waar daders wonen en op buurten waar misdrijven plaatsvinden.

Hoewel de spreiding van criminaliteit en overlast in steden niet volledig voorspelbaar of controleerbaar is, manifesteren deze verschijnselen zich veelal in voorzieningenconcentraties nabij buurten met een demografisch risicoprofiel. Bestuurders, planologen en stedenbouwkundigen dienen zich daarvan bewust te zijn door waar mogelijk de kat niet op het spek te binden.

Literatuur

Bernasco, W. & F. Luykx

Effects of attractiveness, opportunity and accessibility to burglars on residential burglary rates of urban neighborhoods
Criminology, jrg. 41, 2003, pp. 981-1002

Musterd, S., W. Ostendorf & R. Deurloo

Stedelijke context en onveiligheid: gelegenheid en criminaliteit
Beleid en Maatschappij, jrg. 31, 2004, pp. 163-172

Rovers, B.

De buurt een broeinest? Een onderzoek naar de invloed van woonomgeving op jeugdcriminaliteit
Nijmegen, Ars Aequi Libri, 1997

Shaw, C.R. & H.D. McKay

Juvenile Delinquency and Urban Areas
Chicago, University of Chicago Press, 1969 [1942]

8 De grootstedelijke bevolking en criminaliteitsverwachtingen

Joanne van der Leun (Universiteit Leiden)

Samenvatting

In veel landen wordt een relatie gesignaleerd tussen stedelijkheid en criminaliteit of onveiligheid. De aard van deze relatie en de specifieke verschijningsvormen verschillen naar plaats en tijd. Onder invloed van de globalisering of mondialisering van de economie worden steden momenteel weer gezien als potentiële centra van macht. Dit leidt tot een selectieve samenstelling en ontwikkeling van de bevolking van grote steden, maar ook van de in- en uitmigratie, zowel bij autochtonen als bij allochtonen. Binnen steden is er bovendien sprake van zeer selectieve spreiding van de bevolking. De relatie tussen de demografie van steden en grootstedelijke criminaliteit lijkt twee kanten op te kunnen werken: enerzijds kunnen de selectieve bevolkingssamenstelling en –ontwikkeling leiden tot criminaliteit en anderzijds is het juist de criminaliteit (of de beleefde onveiligheid) die mensen er vaak toe doet besluiten de stad te verlaten. De toekomstverwachting voor steden is dat er, ondanks de bevolkingssamenstelling, geen duidelijke aanleiding is om vanuit de demografische ontwikkelingen in grote steden een criminaliteitsgroei te verwachten. Een mogelijke uitzondering hierop vormt de situatie rondom illegale migranten. De verwachting dat grootstedelijke criminaliteit niet zal groeien is voor een belangrijk deel gestoeld op de te verwachte bevolkingsontwikkeling (vergrijzing en ontgroening).

8.1 Steden

Wereldwijd wonen steeds meer mensen in steden en Nederland is daarin geen uitzondering. Zeven jaar geleden waren hier de bewoners van het ‘landelijke gebied’ nog net in de meerderheid, vorig jaar is het omslagpunt gepasseerd (CBS, 2006)²¹. Veelal worden steden in verband gebracht met anonimiteit, overlast en criminaliteit. De sociologie en criminologie danken hun bestaan als disciplines zelfs voor een belangrijk deel aan grootstedelijke problemen. Van Weber tot de Chicago School tot de Marxisten, hielden klassieke sociale wetenschappers zich bezig met vragen omtrent de (des)integratie van sociale en cultureel verschillende groepen die in steden met elkaar geconfronteerd werden. In de twintigste eeuw als in Nederland de suburbanisatie op dreef komt, spelen onder andere gevoelens van onveiligheid een sterke rol. Ook de recente sterke opkomst van de ‘leefbare partijen’ die veel aandacht besteden aan veiligheid

²¹ Deels heeft dit overigens ook te maken met gemeentelijke herindelingen.

tezamen met immigratie vond niet voor niets in grote steden als Rotterdam en Utrecht plaats.

Hoewel gegevens over steden en criminaliteit slecht over de lange termijn en tussen landen vergelijkbaar zijn, is wel duidelijk dat in veel landen een relatie tussen stedelijkheid en criminaliteit of onveiligheid bestaat. De aard van deze relatie en de specifieke verschijningsvormen verschillen naar plaats en tijd (Glaeser en Sacerdote, 1999). In Nederland zijn zowel cijfers over slachtoffer-schap als over daderschap relatief hoog in grote steden (Bruinsma et al., 2002; Van der Laan & Knol, 2006). In het navolgende ga ik in op de centrale sociaal-economische ontwikkelingen waar steden in geavanceerde landen zich momenteel voor geplaatst zien: globalisering en economische veranderingen. Daarna wordt dit toegespitst op demografische ontwikkelingen waaronder de selectieve in- en uitstroom en processen van concentratie. Tot slot verbind ik deze ontwikkelingen met de mogelijke consequenties voor de toekomst van de veiligheid in grote steden.

8.2 Globalisering en economische veranderingen

Onder invloed van de globalisering of mondialisering van de economie is de positie van steden sterk veranderd (Sassen, 1991, 2000[1994]). Leken ze lange tijd te zijn uitgespeeld, nu worden ze weer gezien als potentiële centra van macht. De overgang naar een diensteneconomie hangt samen met de ICT revolutie die het mogelijk maakt via netwerken voortdurend informatie uit te wisselen. Dit leidt tot decentralisatie van productie, verkoop en distributieactiviteiten. Terwijl de productie verdwijnt naar lagelonenlanden vestigt de aansturende macht zich echter in strategische knooppunten in steden die op hun beurt weer onderling verbonden zijn via een netwerk van 'global cities' of in elk geval grote steden. In de strijd om de vestiging van hoofdkantoren en hun topwerknemers en in een onderlinge competitie worden steden ook steeds meer fun cities; centra van vermaak. Al deze specifieke activiteiten trekken specifieke groepen mensen aan, die zich deels vestigen in steden om er te werken en die er deels op bepaalde delen van de dag verblijven. Sassen wees er ook op dat steden in de westerse wereld als gevolg van uitbesteding door bedrijven en goedverdienende particulieren ook weer migranten – legaal en illegaal - aantrekken. Deze migranten vinden vooral werk in de ondersteunde persoonlijke en zakelijke dienstverlening, formeel of informeel.

8.3 Demografische veranderingen

Bovengenoemde processen leiden tot een selectieve samenstelling en ontwikkeling van de bevolking van grote steden. Er wonen in het algemeen relatief veel jonge mensen, het aandeel alleenstaanden is hoog en het aandeel personen met een laag inkomen of een uitkering is hoog. Bovendien vestigen nieuwkomers uit het buitenland zich relatief vaak in steden. In de periode 1995-2003 is het aandeel autochtonen in de vier grote steden afgenomen van 64 naar 57 procent. Het aandeel niet-westerse allochtonen groeide naar 31 procent (Latten et al., 2006). Daar bovenop verblijft ook een groot deel van de illegale migranten, niet

zichtbaar in de officiële cijfers, in de grote steden. Zij verblijven veelal in dezelfde wijken en buurten waar veel legale migranten wonen (Leerkes et al., 2004). Bij de ontwikkelingen valt op dat er een hoge mobiliteit is, waarbij autochtonen vaker wegtrekken en vooral niet-westerse allochtonen vaker naar de stad komen. Mensen die de stad verlaten, hebben een hoger inkomen dan de mensen die er arriveren. Deze 'witte vlucht' wordt veelal gezien als een probleem voor de steden. Toch zijn er ook tekenen van een 'zwarte vlucht' waarbij de meer succesvolle allochtonen ook voorkeur lijken te hebben voor de randgemeenten. Volgens CBS gegevens hebben niet-westerse allochtonen die een forse inkomensstijging hebben doorgemaakt, een grotere kans de stad te verlaten dan diegenen die in inkomen gelijk zijn gebleven (CBS, 2006). In een Rotterdams onderzoek van Burgers en Van der Lugt (2005) blijkt dat Surinamers eenzelfde patroon lijken te gaan volgens als autochtonen. Zij constateren zelfs dat de weggetrokken Surinamers hetzelfde narratief hebben bij hun vertrek uit de grote stad. Ook zij beleven de komst van (nieuwe) migranten en de toenemende onveiligheid als reden om weg te gaan.

De bevolkingssamenstelling is dus niet alleen selectief, de in- en uitmigratie zijn dat ook, zowel bij autochtonen als bij allochtonen. Op zichzelf is dit mooi – dit is immers de sociale liftfunctie van de stad (Burgers en Engbersen, 2004) – maar voor de steden betekent het dat zij voortdurend te maken hebben met een minder draagkrachtig deel van de bevolking. De selectieve trek van en naar de grote steden leidde ertoe dat in de afgelopen jaren alleen Den Haag er in inkomenspositie op vooruitging. De andere grote steden gingen er op achteruit (Latten et al., 2006).

Binnen de steden is de bevolking bovendien ook nog eens zeer selectief gespreid (Bernasco in deze bundel). Allochtonen wonen veelal geconcentreerd in bepaalde wijken en/of buurten. In 2004 waren er in Nederland 83 wijken met meer dan 25 procent niet-westerse allochtone bewoners. In 13 hiervan was de niet-westerse bevolking in de meerderheid. Op buurtniveau waren er 456 buurten met meer dan 25 procent allochtonen; in 92 buurten was dat meer dan de helft. Bijna de helft van deze concentratiebuurten liggen in de vier grote steden en vormen daarmee ruim 10 procent van alle buurten in die steden. De afgelopen jaren is het aantal concentratiewijken en concentratiebuurten duidelijk toegenomen (SCP, WODC en CBS, 2005). De bovenstaande trends worden versterkt door ontwikkelingen in de natuurlijke aanwas: voor autochtone inwoners is er sprake van een natuurlijke krimp en voor allochtone van een natuurlijke groei (Bontje en Latten, 2005). Dit alles gezegd hebbend blijkt echter nog steeds dat ook de bevolking van de grote steden vergrijst en ontgroent, zij het minder uitgesproken dan elders.

8.4 Demografie en criminaliteit

In criminologisch onderzoek wordt de verbinding tussen demografie en grootstedelijke criminaliteit niet vaak, maar wel in toenemende mate, gelegd. Volgens een recent artikel van Oh (2005) is dit terecht, zij het dat het verband twee kanten op kan werken: enerzijds kunnen de selectieve bevolkingssamenstelling en – ontwikkeling leiden tot criminaliteit, anderzijds is het juist de criminaliteit of de beleefde onveiligheid die mensen er vaak toe doet besluiten de stad te verlaten. Dit is een belangrijke bevinding: criminaliteit moet niet

alleen worden gezien als gevolg van de demografie van steden, maar ook als oorzaak. Het bestrijden van criminaliteit – en waarschijnlijk ook overlast – is van groot belang juist om de meer succesvolle inwoners – autochtoon en allochtoon – voor de stad te behouden. Oh (2005) voegt er echter onmiddellijk aan toe dat dit laatste tevens direct samenhangt met de economische potenties van een stad en de bredere regio. Het aantrekken van een meer draagkrachtig deel van de bevolking zal vooral afhangen van een combinatie van economische ontwikkeling en huisvestingsbeleid. Opvallend is wel dat in de meer algemene economische- sociologische beschouwingen over grote steden het onderwerp criminaliteit bepaald geen grote rol speelt. In een overzichtswerk als de Routledge City Reader (Legates, 2003 [1996]) komt criminaliteit vrijwel niet voor; alleen de 'broken windows' benadering komt aan bod. Om een ander voorbeeld te geven: de informele economie waarin Saskia Sassen (1991, 2000) in haar boeken zoveel aandacht aan besteedt, heeft ook verbanden met vormen van criminaliteit, een aspect dat bij Sassen niet wordt uitgewerkt. Meer algemeen kan worden gesteld dat dezelfde factoren in steden die aantrekkelijk zijn voor legale bedrijven dat vaak ook zijn voor illegale bedrijvigheid. Zo blijkt uit de literatuur over georganiseerde misdaad in Nederland dat steden van groot belang zijn, zowel vanwege de grotere anonimiteit als vanwege de 'facilitators' die daar te vinden zijn. Voor de georganiseerde misdaad geldt dus dat het niet zozeer de demografie is als wel de economie die van belang is. Voor de functies van steden, maar ook voor de economische ontwikkeling geldt dat –aansluitend bij het routine activiteiten perspectief binnen de criminologie –de aanwezigheid van veel mogelijke doelwitten leidt tot een draagvlak voor criminaliteit. Ook hier zijn het echter niet vooral de demografische ontwikkelingen die daar debet aan zijn.

8.5 Verwachtingen

Meer puur demografisch kunnen we – met de onvermijdelijke speculaties – de volgende verwachtingen uitspreken: Ten eerste doet de bevolkingssamenstelling van de steden een relatief hoog niveau van veel soorten van criminaliteit verwachten, wat ook al vaak is geconstateerd. De bevolkingsontwikkeling lijkt echter te voorspellen dat dit deels zal afzwakken, vooral doordat het aandeel jongeren niet meer zo sterk toeneemt of zelfs afzwakt. Ook de grote steden hebben te maken met vergrijzing en ontgroening en dit zijn ontwikkelingen die eerder de criminaliteit voor de nabije toekomst zullen doen dalen dan stijgen. Wat overblijft, is vermoedelijk vooral een zorg die is verbonden met de 'verkleuring' van de grote steden (hiermee wordt bedoeld een toename van inwoners met een migrantenachtergrond) in combinatie met een ongunstige sociaal-economische afspiegeling. Groepen migranten die in het verleden vooral zijn aangetrokken als gastarbeiders of zijn gekomen als ex-koloniale migranten staan er over het algemeen sociaal economisch relatief zwak voor en worden de laatste jaren in Nederland vaak in verband gebracht met criminaliteit. De discussie spitst zich vooral toe op de buurten in de grote steden – met name Amsterdam en Rotterdam- waar veel legale en illegale migranten wonen. De criminaliteitscijfers onder bepaalde legale migrantengroepen zijn hoog en allochtonen komen vaker dan autochtonen in aanraking met politie en justitie (Blom et al., 2005) en de bevolkingssamenstelling in gevangenissen ondersteunt deze bevinding. Hoewel de vertekening van data en de selectiviteit van het

strafrechtssysteem hierbij een rol spelen, is er toch wel consensus dat sommige migrantengroepen oververtegenwoordigd zijn bij criminele activiteiten. Recente gegevens laten zien dat het beeld nogal divers is. Dominicaanse en Antilliaanse groepen kennen relatief de hoogste aantallen geregistreerde verdachten met respectievelijk 5,9 en 5,6 procent van de gehele groep. Japanners werden met 0,6 procent naar verhouding het minst als verdachte geregistreerd. In absolute aantallen zijn, na de autochtone Nederlanders met ruim 100 duizend verdachten, met elk ruim 10 duizend verdachten de Marokkanen en Surinamers de grootste groepen, gevolgd door de Turken (7.500) en de Antillianen (6.600) (Blom et al., 2005). De aandacht in Nederland gaat sterk uit naar Marokkaanse jongens in de criminaliteit, gevolgd door Antilliaanse (Engbersen et al., 2007), twee groepen waarbinnen ook de kans om tot 'veelpleger' uit te groeien relatief hoog is (Versteegh et al., 2003). In de meeste gegevensbronnen zijn echter cijfers omtrent illegale migranten niet opgenomen. Wel worden illegalen als risicogroep gezien. In de meest recente justitieplannen en in Rotterdamse gemeentelijke beleidsstukken worden illegalen voor het eerst systematisch opgevoerd als doelgroep binnen het veiligheidsbeleid (Van der Leun, 2006). De aanname hierbij is dat zij een duidelijke bijdrage leveren aan het criminaliteitsprobleem in Nederland. De sterke en toenemende concentratie van niet-westerse allochtonen in de grote steden – al dan niet legaal – doet de vraag oproepen of dit zal leiden tot meer criminaliteit.

Hoewel de verschillen tussen groepen groot zijn en hoewel met de tijd veel allochtone groepen dezelfde patronen volgen als autochtonen (veel criminaliteit neemt af met de leeftijd), is dit niet zonder meer het geval. Criminaliteit laat zich bovendien niet eenvoudigweg voorspellen uit demografische of sociaal-economische ontwikkelingen. De econoom Ormerod laat zien dat veel sociale verschijnselen zich niet laten verklaren uit individuele kenmerken, maar ineens door onderlinge beïnvloeding een sterke dynamiek kunnen meekrijgen. Dit kan leiden tot uitermate grillige ontwikkelingen (Ormerod, 1998). Als het gaat om illegale migranten, die ook vaak in steden verblijven, laat tien jaar lang onderzoek zien dat illegalen een sterke motivatie hebben om zich verre te houden van criminele activiteiten. Wel neemt het aandeel voor criminele activiteiten gearresteerde illegalen recentelijk toe, hetgeen te maken kan hebben met de door een toenemend repressief beleid verslechterde leefomstandigheden voor mensen zonder verblijfsstatus (Engbersen et al., 2007).

Afsluitend is er geen duidelijke aanleiding om vanuit de demografische ontwikkelingen in de grote steden een criminaliteitsgroei te verwachten. Er lijkt eerder, behalve misschien met uitzondering van de situatie rondom illegale migranten, sprake te zijn van een afnemende druk. Wellicht is dit al zichtbaar omdat recente gegevens laten zien dat de dalende trend in de geregistreerde criminaliteit momenteel sterker tot uiting komt in de grote en middelgrote steden dan elders in het land (CBS, 2007). Het bovenstaande zal echter ook sterk afhangen van het gevoerde beleid. Uit het werk van Sassen en anderen kan worden opgemaakt dat succesvolle steden de winners van de globalisering huisvesten. Winners zijn er echter nooit alleen. De opgave voor steden zal de komende jaren vooral zijn ook de meer succesvolle stijgers – allochtoon en autochtoon – aan zich te binden. Daarbij moet niet uit het oog worden verloren dat criminaliteit vaak een reden speelt bij het vertrek van mensen uit de stad. Criminaliteit kan ook demografische trends bewerkstelligen in plaats van alleen maar volgen.

Literatuur

Blom, M., J. Oudhof, R.V. Bijl & B.F.M. Bakker

Verdacht van criminaliteit. Allochtonen en autochtonen nader bekeken
Den Haag, WODC, 2005
WODC-cahier 2005-2

Burgers, J. & G. Engbersen

De emancipatieve stad. Een onderzoeksagenda met betrekking tot de sociale liftfunctie van grote steden
Rotterdam, Erasmus Universiteit, 2004
http://www.nicis.nl/nicis/dossiers/Organiserendvermogen/Socialeliftfunctie/verrijkt dossier/sociale-liftfunctie_1000.html

Burgers, J. & H. van der Lugt

Over suburbanisatie van Surinamers
Sociologie, jrg. 1, nr. 2, 2005, pp. 126-142

Bruinsma, G., W. Bernasco, H. Elffers, W. Huisman, P. van der Laan, J. van der Leun, F. Luijckx, C. de Poot, G. Vanderveen, H. Wagenaar & F. Weerman

De stad en sociale onveiligheid. Een 'state of the art' van wetenschappelijke kennis in Nederland. In: E. Muller (red.) *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*
Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2004, pp. 279-318

CBS

Stedelijke omgeving blijft zich uitbreiden
Webmagazine, 18-04-2006

CBS

Geregistreerde criminaliteit daalt het meest in de grote gemeenten
Webmagazine, 22-01-2007

G. Engbersen, J. van der Leun & J. de Boom

The Fragmentation of Migration and Crime in the Netherlands
Crime & Justice, jrg. 35, 2007 (in print)

Glaeser, E.L. & B. Sacerdote

Why is there more crime in Cities?
The Journal of Political Economy, jrg. 107, nr. 6, 1999, pp. 225-258

Laan, A.M. van der & F. Knol

Leefbaarheid: veiligheid en woonomgevingkwaliteit. In: N. van Nimwegen en I. Esveldt (red) *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2006. Grote steden in demografisch perspectief*
Den Haag, NIDI, 2006, pp. 301-332

Latten, J., H. Nicolaas & B. Hamers

De prijs van migratie. Selectieve verhuisstromen van de vier grote steden.
In: *Bevolkingstrends* (CBS), jrg. 54, nr. 1, 2006, pp. 37-44

Leerkes, A., M. van San, G. Engbersen, M. Cruijff & P. van der Heijden

Wijken voor illegalen. Over ruimtelijke spreiding, huisvesting en leefbaarheid.
Den Haag, Sdu uitgevers, 2004

Legates, R.

The City Reader (Routledge Urban Reader Series)
New York, Routledge, 2003 [1996]

Oh, J-H.

Location and economy, a Dynamic Approach to Population Change in Central Cities and Their Suburbs, 1980-1990 Crime, Employment, and Spatial Proximity

The American Journal of Economics and Sociology, jrg. 64, nr. 2, 2005, pp. 663-681

Ormerod, P.

Butterfly Economics. A New General Theory of Social and Economic Behavior
New York, Pantheon Books, 1998

Sassen, S.

The Global City

New York, Londen, Tokyo, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1991

Sassen, S.

Cities in a World Economy

Thousand Oaks, Pine Forge Press, 2000 [1994]

SCP, WODC & CBS

Jaarrapport Integratie 2005.

Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), Wetenschappelijk Documentatie- en Onderzoekscentrum (WODC), Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), 2005

Versteegh, P., J. Janssen & W. Bernasco

Beginners, doorstromers en veelplegers. Carrièrecriminaliteit in de politieregio Haaglanden

Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 45, 2003, pp. 127-139

9 Families en criminaliteit

Pearl A. Dykstra (NIDI en Universiteit Utrecht) en Helga A.G. de Valk (NIDI en IMES/Universiteit van Amsterdam)

Samenvatting

De conclusie die volgt uit het eerste deel van deze bijdrage waarin we, rekening houdend met demografische ontwikkelingen, voorspellingen doen over ontwikkelingen in criminaliteit in Nederland, is dat deze niet zal stijgen, maar eerder zal afnemen. In het tweede deel onderzoeken we hoe en in welke mate familiekenmerken de kans op crimineel gedrag beïnvloeden. We maken hier gebruik van gegevens van een algemene steekproef van de bevolking, de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS). Uit de resultaten komt naar voren dat de kwaliteit van de sociale bindingen in het ouderlijk huis een betere voorspeller is van de kans crimineel gedrag te ontwikkelen dan de sociaal-structurele kenmerken van het gezin van herkomst die standaard worden onderzocht. Verder blijkt dat het gezinsklimaat niet alles bepalend is. Ook ervaringen later in de levensloop en met name het ontbreken van bindingen met sociale instituties, zoals het huwelijk en de arbeidsmarkt hangen positief samen met crimineel gedrag. Niet uitsluitend de huwelijksrelatie geeft een kleinere kans op crimineel gedrag, maar ook betrokkenheid bij de bredere kring van familierelaties. We zien een cumulatie van problemen van delinquentie binnen families. Gezien deze bevinding lijkt het van belang om preventief en correctief beleid niet uitsluitend te richten op het individu, maar ook op de familie. Tot slot laten de resultaten zien dat crimineel gedrag sterk samenhangt met ander probleemgedrag, zoals verslaving en ernstige psychische problemen. De causaliteit is echter moeilijk te ontrafelen.

9.1 Inleiding

De criminologie heeft een solide empirische geschiedenis, die teruggaat tot de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw. Binnen deze onderzoekstraditie zijn met regelmaat samenhangen tussen sociaal-demografische kenmerken van het individu en criminaliteit geconstateerd. Een bekend voorbeeld betreft leeftijd (Farrington, 1986; Hirschi & Gottfredson, 1983; Loeber, Farrington & Waschbusch, 1998): herhaaldelijk is aangetoond dat de prevalentie van crimineel gedrag het hoogst is onder tieners en jong-volwassenen en vervolgens met de leeftijd afneemt. Demografie en criminologie worden echter nog weinig expliciet aan elkaar gekoppeld. Kennis over sociaal-demografische kenmerken van de bevolking kan echter worden gebruikt om uitspraken te doen over ontwikkelingen in criminaliteit. We zullen daarom als eerste een demografisch schets geven van de Nederlandse bevolking en de verwachte ontwikkelingen gerelateerd aan criminaliteit. Vervolgens zullen we ingaan op de samenhangen tussen familiekenmerken en criminaliteit.

9.2 Sociaal-demografische kenmerken en criminaliteit

Zoals eerder is aangegeven combineren we kennis vanuit de criminologie en demografie om voorspellingen te doen over ontwikkelingen van criminaliteit in Nederland. We doen dit onder de veronderstelling dat de in eerder onderzoek geconstateerde samenhangen tussen sociaal-demografische kenmerken en crimineel gedrag onveranderd blijven.

Ten eerste gaan we in op de leeftijdssamenstelling van de Nederlandse bevolking. We richten ons op het aandeel jeugdigen in de bevolking, omdat uit criminologisch onderzoek is gebleken dat de frequentie van crimineel gedrag het hoogst is binnen deze groep (Hirschi & Gottfredson, 1983; Junger-Tas, 1992a). Uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek blijkt dat de ontgroening ten einde is gekomen (Garssen, 2003). Zoals tabel 15 laat zien is het absolute aantal 18-24 jarigen tot de jaren negentig sterk gegroeid. Die groei lijkt tot stilstand te zijn gekomen en in de prognose van het CBS wordt verwacht dat deze voor de komende decennia stabiel is. De samenstelling van de jongere bevolking naar herkomst, in het bijzonder het aandeel niet-westerse allochtonen, is sterk veranderd en zal naar verwachting nog verder veranderen. In 1996, bijvoorbeeld (zie tabel 16), maakten autochtonen 82% uit van de groep 15-25 jarigen in de Nederlandse bevolking (CBS, 2006). In 2006 was dat gedaald tot 76%. De groei in het aandeel allochtonen onder de 15-25 jarigen betreft met name een toename van tweede-generatie niet-westerse allochtonen.

Tabel 15 Aantal 18-24 jarigen in de Nederlandse bevolking, 1950-2050 (x1000)

1950	1970	1990	2002	2010	2050
1127	1607	1752	1341	1437	1486

Bron: CBS

Tabel 16 Samenstelling van de groep 15-25 jarigen naar herkomst, absoluut (x1000) en procentueel, 1996-2006

	1996		2000		2006	
	(Abs)	(%)	(Abs)	(%)	(Abs)	(%)
Autochtonen	1635	81,6	1481	78,7	1488	76,1
Niet-westerse allochtonen	217	10,8	254	13,5	317	16,2
Westerse allochtonen	151	7,7	147	7,8	150	7,7

Bron: CBS

In onze visie zullen de hiervoor beschreven veranderingen in de leeftijdssamenstelling van de bevolking weinig implicaties hebben voor de criminaliteit. De groep met een relatief groot aandeel delinquenten (15-25 jarigen) neemt in de toekomst niet verder in omvang toe (deze neemt zelfs af). Hoewel uit de geregistreerde criminaliteitscijfers blijkt dat (bepaalde groepen) allochtone jongeren oververtegenwoordigd zijn onder delictplegers (De Haan et al., 1999; Junger, Wittebrood & Timman, 2001; Kruissink & Essers, 2004), neemt de omvang van die groep niet zodanig toe dat grote gevolgen te verwachten zijn. Bovendien komt de groei in het aantal niet-westerse allochtone jongeren vooral op het

conto van de tweede-generatie die wat betreft hun gedrag sterk lijken op autochtone jongeren (De Valk, 2006).

Ten tweede gaan we in op veranderingen in gezinsstructuren. Een aantal studies wijst erop dat grote gezinnen meer risico opleveren voor crimineel gedrag van de kinderen dan kleinere (zie bijvoorbeeld Farrington, 1992; Rutter et al., 1998). Het gemiddeld kindertal van vrouwen is de laatste decennia gedaald. Rond 1970 kregen Nederlandse vrouwen gemiddeld 2,5 kinderen; momenteel is dat gemiddeld 1,7. Jongere generaties Nederlanders groeien op met een kleiner aantal broers en zussen dan oudere generaties. Een toenemend aantal is enig kind (Garssen, 2003). Ter illustratie toont tabel 17 het gemiddeld aantal nog levende broers en zussen van verschillende leeftijdsgroepen Nederlanders in 2004. De gegevens zijn afkomstig van de Netherlands Kinship Panel Study (Dykstra, et al., 2005). Op basis van de daling van de gemiddelde gezinsgrootte is een daling van criminaliteit te verwachten.

Tabel 17 Gemiddeld aantal nog levende broers en zussen van Nederlanders onderscheiden naar leeftijd, 2004

18-29	30-39	40-49	50-59	60-69
1,9	2,4	3,3	3,7	4,2

Bron: NKPS

Naast samenhangen met de gezinsgrootte komt uit eerder onderzoek naar voren dat ouderlijke echtscheiding een grotere kans op criminaliteit geeft (zie bijvoorbeeld Loeber & Stouthamer-Loeber, 1986, voor een overzicht). Het aandeel huwelijken dat in echtscheiding eindigde is in de jaren zeventig sterk gestegen (mede als gevolg van veranderde wetgeving) en vervolgens betrekkelijk stabiel gebleven. Van huwelijken die in de vroege jaren negentig werden gesloten werd verwacht dat één op de drie zou eindigen in echtscheiding (Beets, 1993). Volgens meer recente berekeningen zal één op de vier huwelijken door echtscheiding worden ontbonden (Van Huis et al., 2001). De stabilisatie van het echtscheidingscijfer wordt toegeschreven aan de groeiende populariteit van het ongehuwd samenwonen. In opeenvolgende generaties volwassenen is het aandeel dat voor het 21ste levensjaar een echtscheiding van de ouders meemaakte gegroeid, zoals blijkt uit tabel 18. Gegeven de stabilisatie van de echtscheidingsfrequentie is een verdere toename van het aandeel jong-volwassenen met gescheiden ouders niet te verwachten. Recente berekeningen van het CBS wijzen uit dat één op de zes kinderen voor het 21ste jaar de echtscheiding van de ouders zal meemaken (De Jong, 1989; Latten, 2000). Op basis van de stabilisatie van de echtscheidingscijfers is onder jong-volwassenen geen stijging van de criminaliteit te verwachten.

Samenvattend: als we uitsluitend rekening houden met demografische ontwikkelingen is te verwachten dat de criminaliteit in Nederland niet zal stijgen, maar eerder zal afnemen.

Tabel 18 Aandeel personen onderscheiden naar leeftijd dat voor het 21ste levensjaar de echtscheiding van de ouders heeft meegemaakt, 2004^a

18-29	30-39	40-49	50-59	60-69
16	12	6	4	5

^a Onder 'echtscheiding' wordt ook het uiteenvallen van ongehuwde samenwoningrelaties verstaan
Bron: NKPS

9.3 Onderzoeksvraag

In het tweede deel van deze bijdrage kijken we meer gericht naar de samenhang tussen families in Nederland en criminaliteit. De vraag die we willen beantwoorden is: Hoe en in welke mate beïnvloeden familiekenmerken de kans op crimineel gedrag? Daarnaast gaan we in op de vraag hoe belangrijk familiekenmerken zijn in vergelijking tot individuele kenmerken.

Onze benadering is anders dan gebruikelijk is binnen het criminologische onderzoek. Ten eerste, onze gegevens zijn afkomstig van een algemene steekproef van de Nederlandse bevolking, de Netherlands Kinship Panel Study (Dykstra et al., 2005). Het criminologische onderzoek in Nederland richt zich veelal op delinquenten of veroordeelden (zie bijvoorbeeld de Criminele Carrières in de Levensloop Studie CCLS, Nieuwbeerta & Blokland, 2003). Toch zijn in Nederland eerder bevolkingssurveys gehouden waarin vragen over ouderschap zijn gesteld. Voorbeelden zijn het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS) van het CBS waarin sinds 1997 een module 'Recht en Participatie' is opgenomen (voor een beschrijving zie CBS, 2005) en het Survey Criminaliteit en Rechtshandhaving (NISCALE) uit 1996 (Wittebrood & Ter Voert, 1997). Het gebruik van een algemene steekproef geeft de mogelijkheid om ook mensen te bestuderen die niet of beperkt met politie of justitie in aanraking zijn geweest.

Ten tweede, onze aandacht gaat uit naar volwassenen van alle leeftijden, terwijl de meeste criminologische studies zich richten op adolescenten en jong-volwassenen. Voorbeelden zijn de Tracking Adolescents' Individual Lives Survey (TRAILS) (Ormel et al., 2002), het Nijmeegs Gezinsonderzoek (Gerris et al., 1998), de tweejaarlijkse surveys jeugdcriminaliteit die door het Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum (WODC) van het Ministerie van Justitie worden georganiseerd (Kruissink & Essers, 2004), en de surveys van Junger-Tas (1992b) in Den Haag en Venlo. Binnen het criminologische onderzoek, en zeker in Nederland, is nog betrekkelijk weinig aandacht besteed aan de lange termijn gevolgen van de omstandigheden waaronder iemand is opgegroeid of van gedrag dat in de jeugd is vertoond. Evenmin is veel bekend over het belang van volwassen levensloopkenmerken versus jeugdinvloeden als determinanten van crimineel handelen.

Ten derde, bij de bestudering van de samenhang van familiekenmerken met de kans op het ontwikkelen van crimineel gedrag kijken we naar de kwaliteit van gezins- en familierelaties. In eerder onderzoek zijn vooral structurele kenmerken onderzocht, zoals de grootte van het gezin van herkomst of het opgroeien in een eenoudergezin (maar zie Junger-Tas, 1992b voor een uitzondering). Wil men inzicht verkrijgen in de wijze waarop gezins- en familierelaties ertoe kunnen bijdragen dat mensen crimineel gedrag gaan vertonen, dan is naast informatie

over structurele kenmerken van families, kennis over de aard en inhoud van familierelaties onontbeerlijk.

9.4 Verklaringen voor de invloed van familiekenmerken

Binnen de criminologie zijn kenmerken van het ouderlijke gezin in samenhang met crimineel gedrag onder jongeren veelvuldig onderzocht. Verschillende studies in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk hebben aangetoond dat kinderen van gescheiden ouders een grotere kans hebben op het ontwikkelen van crimineel gedrag dan kinderen van ouders die bij elkaar zijn gebleven (zie Loeber & Stouthamer-Loeber, 1986, voor een overzicht). Ook is herhaaldelijk gebleken dat er een hogere mate van criminaliteit is onder jongeren uit grotere gezinnen in vergelijking met jongeren uit kleinere gezinnen (zie bijvoorbeeld Farrington, 1992; Rutter et al., 1998). Een andere consistente onderzoeksuitkomst is dat de kans op criminaliteit groter is als delinquentie in de familie voorkomt (met name als het de vader of broers betreft) dan als niemand binnen de familie in aanraking is geweest met de politie (Farrington, Barnes & Lambert, 1996; Farrington et al., 2001; Walters, 1992).

Hoewel de empirische aanwijzingen voor samenhangen tussen familiekenmerken en de ontwikkeling van crimineel gedrag betrekkelijk eenduidig zijn, ontbreekt een goed inzicht in de onderliggende mechanismen. Wel is op basis van de literatuur een drietal (in elkaars verlengde liggende) verklaringen te onderscheiden.

De eerste is dat gebrekkige sociale controle binnen families een voedingsbodem biedt voor de ontwikkeling van criminaliteit (Bègue & Roché, 2005; Dishion & McMahon, 1998; Leeuw et al., 1989; Stattin & Kerr, 2000; Weerman, 1998). Gebrekkige sociale controle houdt in dat er weinig of inconsistente gedragsregels zijn, dat er weinig toezicht is op de handelingen van anderen, en dat betrokkenen niet of nauwelijks worden aangesproken op hun gedrag. Verondersteld wordt dat de sociale controle minder is in grotere gezinnen (de aandacht van de ouders moet met meerder broers en zussen worden gedeeld), in eenoudergezinnen (simpelweg omdat er maar één ouder is voor de opvoeding), en in stief- en migrantengezinnen (omdat betrokkenen deel uitmaken van netwerken waarin verschillende opvattingen leven over verplichtingen en betrokkenheid aangaande familieleden). In termen van de socioloog Coleman (1988) is er in laatstgenoemde gezinnen onvoldoende 'closure' (zie ook Furstenberg, 2005). Aanvullend wordt verondersteld dat de sociale controle minder is als de familie minder bindingen heeft met sociale instituties, zoals de arbeidsmarkt, de kerk en de buurt. Sociale controle binnen families vertoont een differentiatie naar sociaal-economische scheidslijnen. In de lagere sociaal-economische milieus zijn de mogelijkheden en vaardigheden om sociale controle uit te oefenen meer beperkt.

De tweede verklaring is dat een laag niveau van zelfcontrole, die het gevolg is van problematische socialisatie binnen het gezin van herkomst, leidt tot crimineel gedrag (Gottfredson & Hirschi, 1990; Schoepfer & Piquero, 2006). Binnen deze verklaring ligt de nadruk op de morele ontwikkeling van het individu. Deze is om een aantal redenen achtergebleven, zoals bijvoorbeeld vanwege emotionele verwaarlozing, onvoorspelbaar gedrag van de ouders, afwijzing door de

ouders, of een gebrek aan adequate rolmodellen (ruziende familieleden die niet in staat zijn om op een constructieve manier met conflicten om te gaan). De derde verklaring heeft evenals de tweede betrekking op criminele geneigdheid, maar nu wordt de oorzaak niet bij socialisatie gelegd, maar gezocht in genetische invloeden. De gedachte is dat persoonskenmerken zoals impulsiviteit en agressiviteit, die op hun beurt de kans op crimineel gedrag vergroten, in sterke mate genetisch worden bepaald (Mason & Frick, 1994; Walters, 1992). Dat zou de reden zijn dat delictgedrag vaker voorkomt in bepaalde families dan in andere.

Het is niet onze pretentie om de houdbaarheid van de hiervoor beschreven verklaringen volledig en grondig te toetsen. Wel betrekken we een aantal kenmerken in de analyses die ons inziens een indicatie geven van de sociale controle binnen het gezin van herkomst en van zelfcontrole. Aandacht voor genetische invloeden valt buiten het bestek van deze bijdrage.

9.5 Opzet van de analyse

We gebruiken data van de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS), een grootschalig representatief survey-onderzoek naar familiesolidariteit gehouden in de periode 2002-2004. De data zijn afkomstig van twee steekproeven uit de Nederlandse bevolking. De eerste is een dwarsdoorsnede van de in Nederland verblijvende bevolking in de leeftijd van 18-79 jaar. De tweede steekproef betreft uitsluitend Turken, Marokkanen, Antillianen en Surinamers. De hier gerapporteerde analyses (N = 7037) zijn gebaseerd op de eerste steekproef. In vervolganalyses willen we ook de gegevens van de allochtonen gebruiken. De NKPS-gegevens zijn verzameld aan de hand van persoonlijke interviews en schriftelijke vragenlijsten. Via de schriftelijke vragenlijsten is met name geïnformeerd naar subjectieve ervaringen en naar gevoelige onderwerpen, waaronder delinquentie, psychische problemen, eenzaamheid en verslaving.

De prevalentie van criminaliteit is op de volgende manier vastgesteld. In de schriftelijke vragenlijst is de vraag opgenomen: 'Zijn de volgende dingen u ooit persoonlijke overkomen? En zo ja, was dat in de afgelopen 12 maanden of langer geleden?'. De gebeurtenissen waarnaar is geïnformeerd zijn in figuur 25 weergegeven. De formulering van de vraag is in overleg met onderzoekers van het WODC opgesteld. Van de gebeurtenissen selecteerden we 'in aanraking geweest met politie (niet voor verkeerscontrole)' en 'een veroordeling door de strafrechter' voor de constructie van een dichotome maat. Als respondenten bij één of beiden aangaven dat dit 'wel gebeurd' was, ontvingen zij het predikaat 'crimineel'. Idealiter hadden we ons gericht op crimineel gedrag in het jaar voorafgaand aan het interview (zoals aangeraden wordt in criminologisch onderzoek, zie bijvoorbeeld Nijboer, 1995). Helaas waren de aantallen hiervoor te klein. Vandaar dat we de antwoordcategorieën 'in laatste 12 maanden' en 'langer geleden' bij elkaar hebben gevoegd. Een niet te vermijden nadeel van de gevolgde procedure is dat onbekend is wanneer gedurende het leven de criminele handelingen zijn verricht, hetgeen weer implicaties heeft voor interpretaties van causaliteit.

Als determinanten van de kans op het vertonen van crimineel gedrag hebben we individuele en familiekenmerken in de analyse betrokken (zie tabel 19 voor een overzicht). De individuele kenmerken betreffen enerzijds sekse, leeftijd en

herkomst (volgens de definitie van het CBS), en anderzijds kenmerken van de volwassen levensloop. De leidende gedachte bij de laatste is dat de formatieve invloeden uit de jeugd (ten goede of ten kwade) gewijzigd kunnen worden door gebeurtenissen en ervaringen uit de latere levensloop (Blokland & Nieuwbeerta, 2004; Sampson & Laub, 1990, 1992). Als volwassen levensloopkenmerken zijn meegenomen: (a) indicatoren van bindingen met sociale instituties (ooit gehuwd, ooit werkloos geweest) en (b) met criminaliteit samenhangende problemen zoals psychische stoornissen of verslaving. Verder is rekening gehouden met het opleidingsniveau van de respondenten (gemeten aan de hand van 10 categorieën variërend van 1, lagere school niet afgemaakt naar 10, post-academische graad).

Bij de familiekenmerken is onderscheid gemaakt tussen het gezin van herkomst en de huidige familie. De kenmerken van het gezin van herkomst hebben betrekking op de situatie toen de respondent ongeveer 15 jaar oud was. In kaart zijn gebracht: de gezinsstructuur (aantal broers en zussen, ouderlijke echtscheiding), kwaliteit van de ouderlijke relatie (een vier-item schaal voor ouderlijke ruzies; een voorbeelditem is: 'Hoe vaak kwam het voor dat de één de ander sterke verwijten maakte? Niet, een enkele keer of meerdere keren?'), bindingen met sociale instituties zoals de arbeidsmarkt (onderbrekingen in de arbeids-carrière van vader en van moeder), de kerk (of één of beide ouders zich rekenden 'tot een bepaalde godsdienst, kerkgenootschap of religie'), en de familie (woonden de grootouders van vaders- of moederskant dichtbij, ging de respondent logeren bij familie) en de woonomgeving (woonde de respondent in één van de vier grote steden).

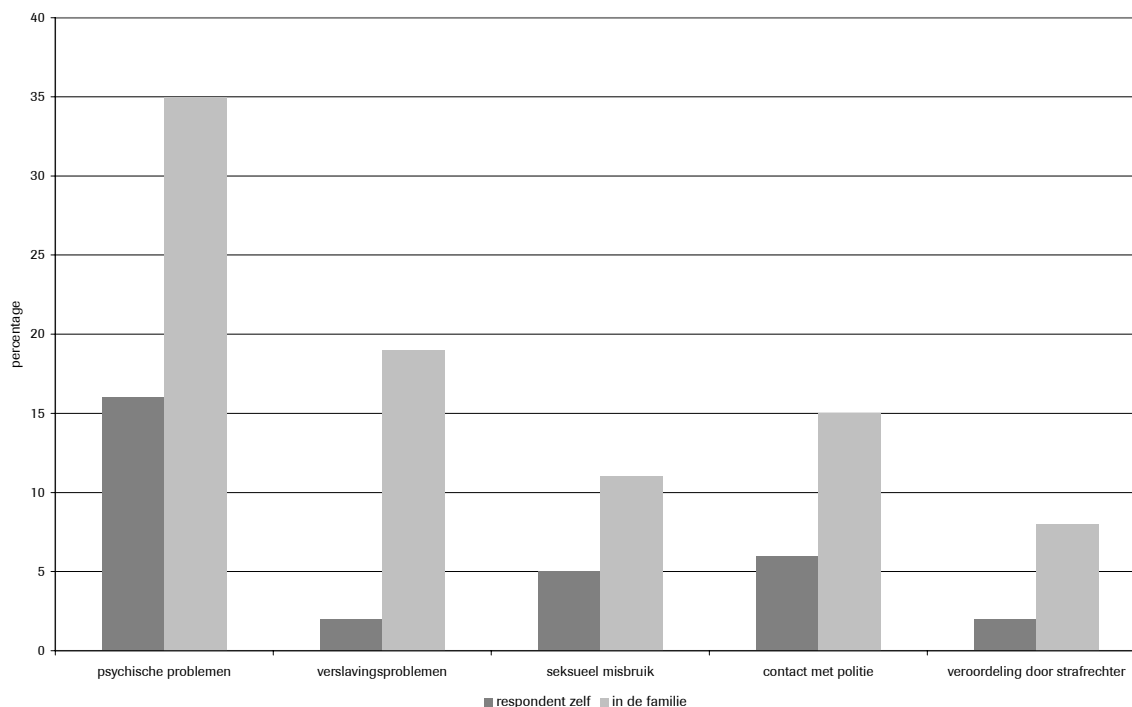
Twee kenmerken van de huidige familie zijn in de analyse betrokken. De eerste betreft de mate waarin de respondent aangeeft zich verantwoordelijk te voelen om een probleem op te lossen in de familie mocht dat zich voordoen (een attitudemeting). De tweede betreft delinquentie in de familie. Aan de respondenten is gevraagd of het onder andere ooit is voorgekomen dat een familielid in aanraking is geweest met de politie (niet voor een verkeerscontrole) of veroordeeld is door de strafrechter en zo ja, welk familielid. In de onderhavige analyses is geen onderscheid gemaakt naar het type familielid bij wie de verschillende problemen zich hebben voorgedaan. Er is uitsluitend gekeken naar het wel of niet voorkomen van delinquentie binnen de familie.

9.6 Resultaten

In figuur 25 worden de diverse problemen zoals gerapporteerd door de respondent weergegeven. Het gaat om het percentage respondenten dat rapporteert dat deze problemen bij henzelf of in de familie zijn voorgekomen. Zoals eerder is aangegeven, richten we ons op de contacten met de politie en veroordeling door strafrechter van de respondent. Deze worden samengenomen en we noemen dit crimineel gedrag. Van de mannen rapporteert 10% en van de vrouwen 3% crimineel gedrag. Criminaliteit komt in 17% van de families voor. De resultaten van multivariate analyses (tabel 19) laten zien dat de samenhangen tussen criminaliteit en kenmerken van het gezin van herkomst vooral betrekking hebben op de kwaliteit van relaties in het ouderlijk huis en niet zozeer met meer sociaal-structurele kenmerken van het ouderlijk huis. Interacties thuis en met familieleden tijdens de jeugd zijn te beschouwen als formatieve

ervaringen die mede bepalen hoe goed iemand erin slaagt een gezonde levensstijl erop na te houden of succes te bereiken op school, de arbeidsmarkt en bij het aangaan van relaties. Deze levensloopkenmerken, op hun beurt, zijn een reflectie van ontwikkelde zelfcontrole en van de participatie in netwerken van informele sociale controle.

Figuur 25 Prevalentie van diverse problemen bij respondenten en in de familie

Bron: NKPS 2002/2003

Uit de multivariate analyses blijkt verder dat individuele kenmerken en kenmerken van de huidige familiesituatie beide bijdragen aan de verklaring van het optreden van crimineel gedrag. Vrouwen zijn minder geneigd crimineel gedrag te vertonen en datzelfde geldt voor oudere leeftijdsgroepen. Het is niet geheel duidelijk hoe de samenhang tussen leeftijd en criminaliteit moet worden geïnterpreteerd. We hadden geen leeftijdsverschillen verwacht, omdat de gerapporteerde criminaliteit betrekking kon hebben op de volledige levensloop. Mogelijk is hier sprake van rapportagevertekeningen. Onder de oudere groepen zou er een onder-rapportage van criminaliteit kunnen zijn, omdat betrokkenen zich de gebeurtenissen niet goed meer kunnen herinneren. Een alternatieve interpretatie is dat de leeftijdsverschillen trends in de tijd weergeven, namelijk een stijging in criminaliteit met name onder jongere leeftijdsgroepen (Schuyt, 2003; Wittebrood, 2000). Overigens vinden wij in onze data dat respondenten uit een van de vier grote allochtone groepen (Turken / Marokkanen/ Antillianen / Surinamers) niet verschillen van autochtone respondenten wat betreft criminaliteit. Deze gegevens moeten wel met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden aangezien het een selecte groep (goed 'geïntegreerde') allochtonen zou kunnen betreffen (namelijk degenen die in het Nederlands konden worden geïnterviewd), het daarnaast slechts een kleine groep in de totale steekproef is en we de vier groepen tezamen hebben moeten nemen in de analyse.

Tabel 19 **Correlaten van criminaliteit**

	B	S.E.	Exp(B)
Constante	-0.75	0.46	0.47
Achtergrond			
Geslacht (1 = vrouw)	1.40 ***	0.12	0.25
Leeftijd (18-79)	0.41 ***	0.09	0.67
Allochtone herkomst (1 = ja)	-0.07	0.28	0.93
Gezin van herkomst			
Aantal broers zussen	-0.03	0.02	0.97
Ouders gescheiden (1 = ja)	0.27 ~	0.15	1.31
Relatiekwaliteit ouders (1 - 4)	0.22 *	0.10	1.25
Vader zonder werk (1 = ja)	0.11	0.21	1.11
Moeder zonder werk (1 = ja)	-0.07	0.07	0.93
Ouders religieus (1 = ja)	-0.21 ~	0.12	0.81
Grootouders dichtbij (1 = ja)	-0.18 ~	0.11	0.83
Logeren bij familie (1 = ja)	0.06	0.11	1.07
Opgegroeid in G4 (1 = ja)	0.21	0.18	1.24
Volwassen levensloop			
Opleidingsniveau (1 - 10)	0.13 ***	0.02	0.88
Ooit gehuwd (1 = ja)	-0.27 *	0.13	0.76
Ooit werkloos (1 = ja)	0.68 ***	0.15	1.97
Ooit psychische problemen (1 = ja)	0.59 ***	0.12	1.80
Ooit verslavingsproblemen (1 = ja)	1.91 ***	0.19	6.73
Huidige familie			
Verantwoordelijk voor familie (1 - 3)	-0,18 *	0.08	0.84
Delinquentie in familie (1 = ja)	1.10 ***	0.12	3.00

~ p < 0.10.
 * p < .05.
 ** p < .01.
 *** p < .001.

Bron: NKPS

Wat de levensloopkenmerken betreft zien we, zoals verwacht, dat het opleidingsniveau en de arbeids- en huwelijksgechiedenis significante samenhangen vertonen met crimineel gedrag. Naarmate mensen hoger zijn opgeleid, is de kans op crimineel gedrag kleiner. Onder ooit-gehuwden is de kans op crimineel gedrag kleiner dan onder nooit-gehuwden. Verder zien we dat mensen die ooit langer dan een jaar werkloos zijn geweest een hogere kans hebben crimineel gedrag te vertonen dan mensen zonder onderbrekingen in hun arbeidsloopbaan. Natuurlijk kunnen uitspraken over causaliteit op basis van deze gegevens niet worden gedaan. We kunnen de mogelijkheid niet uitsluiten dat crimineel gedrag er de oorzaak van is dat mensen niet zijn gehuwd of dat ze hun baan kwijtraakten. De positieve samenhangen tussen criminaliteit en ernstige psychische problemen en verslaving duiden op een cumulatie van problemen over de levensloop (Dannefer, 2003).

Het zich verantwoordelijk voelen voor het oplossen van problemen binnen de familie blijkt in de multivariate analyses significant samen te hangen met de kans op criminaliteit. Deze is groter onder degenen die zich niet verantwoordelijk voelen voor het oplossen van problemen in hun familie. Tot slot geven de resultaten aanwijzingen voor een concentratie van probleemgedrag binnen families: de kans op crimineel gedrag is groter als er binnen de familie problemen van delinquentie zijn. Ook voor de samenhangen tussen kenmerken van de huidige familie en criminaliteit moeten we voorzichtig zijn wat betreft

de causaliteit. Op basis van onze gegevens is niet vast te stellen of crimineel gedrag de oorzaak is voor minder betrokkenheid bij de familie, of dat zwakke familiebanden de kans op crimineel gedrag verhogen. Ons vermoeden is dat de causaliteit wederzijds zal zijn.

9.7 Tot besluit

De NKPS heeft als voordeel dat het zeer gedetailleerde gegevens bevat over de families van de respondenten. Dit biedt meer mogelijkheden dan gebruikelijk is in criminologisch onderzoek voor analyses van de mechanismen waarlangs familieverbanden de kans op crimineel gedrag vergroten dan wel verkleinen. Uit ons onderzoek komt naar voren dat de kwaliteit van de relatie tussen de ouders tijdens de jeugd van de betrokkene meer zegt over de kans crimineel gedrag te ontwikkelen dan de sociaal-structurele kenmerken die standaard worden onderzocht (zoals ouderlijke echtscheiding, aantal broers en zussen). Onze resultaten suggereren dat het gezin waarin iemand opgroeit mede bepalend is voor iemands levenskansen, en deze op hun beurt bepalen de mate waarin iemand zich zal weerhouden van of zich aangetrokken zal voelen tot crimineel gedrag. Voorzichtigheid is echter geboden bij het toekennen van deterministische invloeden aan het gezinsklimaat. Ook ervaringen later in de levensloop (en met name de bindingen met sociale instituties zoals het huwelijk en de arbeidsmarkt) kunnen van invloed zijn op de ontwikkeling van crimineel gedrag. Het kan later in het leven alsnog 'goed komen' of alsnog 'fout gaan'. Mensen die zich vanuit hun vak bezighouden met criminaliteit dienen hun aandacht niet alleen te richten op de formatieve jeugdijaren, maar ook op latere fasen van de levensloop.

Verder zijn er in onze resultaten aanwijzingen dat niet uitsluitend de huwelijksrelatie van belang is voor het al dan niet optreden van crimineel gedrag, maar ook de bredere kring van familierelaties. Gezien deze bevinding lijkt het van belang om preventief en correctief beleid niet uitsluitend te richten op het individu, maar ook op de familie. Onze resultaten suggereren ook dat we moeten oppassen om een directe relatie te leggen tussen allochtone herkomst en crimineel gedrag. Mogelijk is niet zozeer de allochtone herkomst bepalend voor crimineel gedrag, maar veeleer de relaties binnen families. De bevinding dat er een cumulatie van problemen in bepaalde families is, geeft eveneens aan dat het zinvol is om juist aan deze families (opvoedings-)ondersteuning te bieden. Het volgen en ondersteunen van degenen die ooit een delict hebben gepleegd om hun plek in de samenleving en familie te hervinden lijkt daarom van groot belang.

Onze survey-gegevens hebben overigens ook duidelijke beperkingen. Ten eerste heeft de NKPS, zoals alle grootschalige surveys, de beperkingen die samenhangen met non-respons. De respons voor de NKPS was 45%, hetgeen vergelijkbaar is met de responspercentages die in ander onderzoek naar families in Nederland worden behaald (voor details zie Dykstra et al., 2005). De 45% respons voor de NKPS is lager dan die voor de module 'Recht en Participatie' van het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS) van het CBS, waar de responspercentages variëren tussen 51% en 58% afhankelijk van het jaar van dataverzameling (zie Wittebrood, 2006 voor een overzicht). Daarentegen is de NKPS respons hoger dan die voor het Survey Criminaliteit en Rechtshandhaving (NISCALE) uit 1996, waar de

respons 40% bedroeg (Wittebrood & Ter Voert, 1997). De NKPS-respondenten vormen een niet volledig representatieve steekproef van Nederlandse volwassenen (Dykstra et al., 2005). Mannen zijn ondervertegenwoordigd, en datzelfde geldt voor jong-volwassenen en voor alleenwonende vrouwen. Verder is er een ondervertegenwoordiging van mensen uit de Randstad. Zoals Rovers (1998) aangeeft, behoren degenen die meedoen aan survey-onderzoek over het algemeen tot de 'bravere' groepen in de samenleving. Waarschijnlijk ontbreken degenen die het meest tot criminaliteit zijn geneigd, ook in de NKPS. In onze visie is het van belang om verschillende typen databronnen te gebruiken in onderzoek naar criminaliteit: niet alleen daderenquêtes, maar ook politie-statistieken, herkenningdienstgegevens en andere registerbestanden. De toegenomen mogelijkheden om gegevens uit publieke en semi-publieke administraties te gebruiken voor wetenschappelijk onderzoek (Sociaal-Wetenschappelijke Raad, 2006), vinden we dan ook een verheugende ontwikkeling. Ten tweede missen we in het onderhavige onderzoek een goede indicatie van het moment in de levensloop waarop mensen crimineel gedrag hebben vertoond, hetgeen de mogelijkheid uitsluit om inzicht te verkrijgen in oorzaken en gevolgen. Die goede indicatie ontbreekt omdat we, zoals eerder is beschreven, de antwoorden 'in de afgelopen 12 maanden' en 'langer geleden' op de vragen naar crimineel gedrag hebben samengevoegd vanwege de kleine aantallen. Met de beschikbaarheid van gegevens van de tweede NKPS-dataverzamelingsronde (najaar 2006 – voorjaar 2007) zullen causaliteitsanalyses worden vergemakkelijkt. Door het combineren van gegevens uit de eerste en tweede rondes, zullen we naar verwachting voor een voldoende groot aantal respondenten informatie hebben over het tijdstip waarop zij delinquent verdragen hebben getoond om statistisch verantwoorde analyses te verrichten. In de tweede ronde zullen, aanvullend, op een meer systematische manier dan in de eerste ronde is gebeurd, gegevens worden verzameld over delinquentie bij familieleden, hetgeen meer mogelijkheden zal bieden voor analyses van de concentratie van criminaliteit binnen families.

Literatuur

Beets, G.

Demographic trends: The case of the Netherlands. In: N. van Nimwegen, J.-C. Chesnais & P. Dykstra (red.) *Coping with sustained low fertility in France and the Netherlands*
Amsterdam/Lisse, Swets & Zeitlinger, 1993, pp. 14-42

Bègue, L. & S. Roché

Birth order and youth delinquent behavior testing the differential parental control hypothesis in a French representative sample
Psychology, Crime & Law, jrg. 11, 2005, pp. 73-85

Blokland, A.A.J. & P. Nieuwbeerta

Crimineel gedrag over het leven: De effecten van leeftijd, levensomstandigheden en persoonskenmerken
Mens en Maatschappij, jrg. 79, 2004, pp. 233-263

CBS

Permanent Onderzoek Leefsituatie
Voorburg/Heerlen, Centraal Bureau voor de Statistiek, 2005

CBS

Bevolking naar herkomstgroepering en generatie
1 januari, Statline (Geraadpleegd op 20 april 2006)

Coleman, J.S.

Social capital and the creation of human capital
American Journal of Sociology, jrg. 94, 1988, pp. 95-121

Dannefer, D.

Cumulative advantage/disadvantage and the life course: Cross-fertilizing
age and social science theory
Journal of Gerontology: Social Sciences, jrg. 58, 2003, pp. S327-S337

Dishion, T.J. & R.J. McMahon

Parental monitoring and the prevention of child and adolescent problem
behavior: A conceptual and empirical formulation
Clinical Child and Family Psychology Review, jrg. 1, 1998, pp. 61-75

Dykstra, P.A., M. Kalmijn, T.C.M. Knijn, A.C. Liefbroer & C.H. Mulder

Codebook of the Netherlands Kinship Panel Study: A multi-actor, multi-
method panel study on solidarity in family relationships, wave 1. July 2005,
Version 1
Den Haag, Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute, 2005
NKPS Working Paper No 4

Farrington, D.P.

Age and crime. In: M. Tonry & N. Morris (red.) *Crime and justice: An annual
review of research*
Chicago, University of Chicago Press, jrg. 7, 1986, pp. 189-250

Farrington, D.P.

Juvenile delinquency. In: J.C. Coleman (red.) *The school years* (2nd ed.)
Londen, Routledge, 1992, pp. 123-163

Farrington, D.P., G. Barnes & S. Lambert

The concentration of offending in families
Legal and Criminological Psychology, jrg. 1, 1996, pp. 47-63

Farrington, D.P., D. Jolliffe, R. Loeber, M. Stouthamer-Loeber & L.M. Kalb

The concentration of offenders in families, and family criminality in the
prediction of boys' delinquency
Journal of Adolescence, jrg. 24, 2001, pp. 579-596

Furstenberg, F.F.

Banking on families: How families generate and distribute social capital
Journal of Marriage and Family, jrg. 67, 2005, pp. 809-821

Garssen, J.

Demografie van de jeugd
Bevolkingstrends (CBS), jrg. 51, nr. 1, 2003, pp. 11-20

Gerris, J.R.M., M.J.M. Houtmans, E.M.G. Kwaaitaal-Rosen, J.C. Schippers, A.A.**Vermulst & J.M.A.M. Janssens**

Parents, adolescents and young adults in Dutch families: A longitudinal study
Nijmegen, Nijmeegs Universitair Onderzoeksinstituut voor Opvoeding en
Onderwijs, 1998

Gottfredson, M. & T. Hirschi

A general theory of crime
Palo Alto, CA: Stanford University Press, 1990

Haan, W.J.M. de, E.F.A.E. de Bie, C. Baerveldt, C. Bouw, Th.A.P.H. Doreleijers, H.B. Ferwerda, J.M.A. Hermanns & P.H. van der Laan

Jeugd & geweld: Een interdisciplinair perspectief

Assen, Van Gorcum, 1999

Hirschi, T. & M. Gottfredson

Age and the explanation of crime

American Journal of Sociology, jrg. 89, 1983, pp. 552-584

Huis, M. van, A. de Graaf & A. de Jong

Niet meer samen. In: J. Garssen, J. de Beer, P. Cuyvers & A. de Jong (red.)

Samenleven: Nieuwe feiten over relaties en gezinnen

Voorburg/Heerlen, CBS, 2001, pp. 91-100

Jong, A.H., de

Eén op de zes kinderen maakt voor 21-ste verjaardag echtscheiding ouders mee

Maandstatistiek van de Bevolking (CBS), 1989/3, p. 14

Junger, M., K. Wittebrood & R. Timman

Etniciteit en ernstig gewelddadig en crimineel gedrag. In: R. Loeber, N.W.

Slot & W.A. Sergeant (red.) *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie:*

Omvang, oorzaken en interverentie

Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2001, pp. 97-128

Junger-Tas, J.

Criminaliteit en leeftijd

Justitiële verkenningen, jrg. 18, 1992a, pp. 66-89

Junger-Tas, J.

An empirical test of social control theory

Journal of Quantitative Criminology, jrg. 8, 1992b, pp. 9-28

Kruissink, M. & A.A.M. Essers

Zelf-gerapporteerde jeugdcriminaliteit in de periode 1990-2001

Den Haag, WODC, 2004

WODC-cahier 2004-1

Latten, J.

Het gezin van de toekomst. In: D. Manting & A.C. Liefbroer (red.) *Gezinnen in beweging: Consequenties voor vaders, moeders en kinderen*

Themanummer Bevolking en Gezin, 2000

Leeuw, F.L., E. van der Hoeven, A.J. Nederhof & P.D. Bak

Sociale bindingen van jongeren, kleine criminaliteit en beleid: Een stand-van-zaken-onderzoek in tien sociaal-wetenschappelijke vakgebieden

Leiden/Arnhem, Lisbon/Gouda Quint, 1989

Loeber, R., D.P. Farrington & D.A. Waschbusch

Serious and violent juvenile offenders. In: R. Loeber & D.P. Farrington (red.)

Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions

Thousand Oaks (CA), Sage, 1998, pp. 13-29

Loeber, R. & M. Stouthamer-Loeber

Family factors as correlates and predictors of juvenile conduct problems and delinquency. In: M. Tonry & N. Morris (red.) *Crime and justice: An annual review of the research*

Chicago, University of Chicago Press, jrg. 7, 1986, pp. 29-150

Mason, D.A. & P.J. Frick

The heritability of antisocial behavior: A meta-analysis of twin and adoption studies

Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, jrg. 16, 1994, pp. 301-323

Nieuwbeerta, P. & A. Blokland

Criminal careers of adult Dutch offenders (Documentation)

Leiden, NSCR, 2003

Nijboer, J.

Het meten van delinquentie door middel van self-report

Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 37, 1995, pp. 273-280

Ormel, J., F.C. Verhulst, R.B. Minderaa, S.M. Lindenberg, J.M. Koot, W.A.M. Vollebergh, A.F. de Winter, A.J. Oldehinkel, D.R. Veenstra, J.A. Brunnekreef, A. Dietrich, M. Althaus, M. Serra, R.F. Ferdinand, J.G. Rosmalen & J. Neeleman

Annual Report 1999-2001. Hoofdstuk 3.12 Tracking Adolescents' Individual Lives Survey

Rijksuniversiteit Groningen, School of Behavioral and Cognitive Neurosciences, 2002

Rovers, B.

Het wel en wee van de happy 80%

SEC: Tijdschrift voor samenleving en criminaliteitspreventie, jrg. 12, 1998, pp. 25-29

Rutter, M., H. Giller & A. Hagell

Antisocial behavior by young people

Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998

Sampson, R.J. & J.H. Laub

Crime and deviance over the life course: The salience of adult social bonds

American Sociological Review, jrg. 55, 1990, pp. 609-627

Sampson, R.J. & J.H. Laub

Crime and deviance in the life course

Annual Review of Sociology, jrg. 18, 1992, pp. 63-84

Schoepfer, A. & A.R. Piquero

Self-control, moral beliefs, and criminal activity

Deviant Behavior, jrg. 2, 2006, pp. 51-71

Schuyt, K.

Jeugd, criminaliteit en geweld: Naar een interdisciplinair programma van onderzoek. In: K. Schuyt & G. van den Brink (red.) *Publiek geweld*

Amsterdam, Amsterdam University Press, 2003, pp. 83-99

Themanummer Mens en Maatschappij, 2002

Sociaal-Wetenschappelijke Raad

De toegankelijkheid van gegevens uit publieke en semi-publieke administraties voor wetenschappelijk onderzoek: KNAW-advies

Amsterdam, Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, 2006

Stattin, H. & M. Kerr

Parental monitoring: A reinterpretation

Child Development, jrg. 11, 2000, pp. 1072-1085

Valk, H.A.G., de

Pathways into adulthood: A comparative study on family life transitions among migrant and Dutch youth

Dissertatie Universiteit Utrecht, 2006

Walters, G.D.

A meta-analysis of the gene-crime relationship
Criminology, jrg. 30, 1992, pp. 595-613

Weerman, F.M.

Het belang van bindingen: De bindingstheorie als verklaring voor verschillen in delinquent gedrag

Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen, 1998

Wittebrood, K.

Trends in jeugdgeweld

Justitiële Verkenningen, jrg. 26, 2000, pp. 21-34

Wittebrood, K.

Slachtoffers van criminaliteit: Feiten en achtergronden

Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, 2006

Wittebrood, K. & M.J. ter Voert met assistentie van J.A. van Wilsem & J.A.H.

Salfischberger

Netherlands Survey on Criminality and Law Enforcement 1996:

Documentation of the survey

P1465 Steinmetz Archive Documentation. Set version 1.0. Amsterdam, NIWI, 1997

Individuele problematiek

10 Zedendelicten door jeugdige allochtone daders

Jan Hendriks²² (Forenisch psychiatrische polikliniek De Waag)

Samenvatting

In dit hoofdstuk wordt ingezoomd op de groep allochtone jeugdige zedendelinquenten. Gezien het feit dat een steeds groter percentage van jeugdigen een niet autochtone achtergrond heeft, kan verwacht worden dat het percentage allochtone zedendelinquenten stijgt. Gebruik is gemaakt van een relatief groot databestand (N>500), opgebouwd uit jeugdige zedendelinquenten over de periode 1988-2002. Vrijwel alle daders hebben een persoonlijkheidsonderzoek ondergaan, waardoor er relatief veel informatie over hen beschikbaar is. Gekeken is naar veranderingen die in de loop der jaren zijn opgetreden binnen de groep jeugdige zedendelinquenten. Daarbij is specifieke aandacht voor allochtone daders. Allochtone daders blijken conform de verwachting een steeds groter percentage te vormen binnen de groep jeugdige zedendelinquenten. Wanneer gekeken wordt naar subtypen, namelijk de kindmisbruikers en leeftijdgenootmisbruikers (solodaders) en de groepsdader, blijkt dat vooral in de laatste twee groepen allochtone daders oververtegenwoordigd zijn. Allochtone daders blijken niet op jongere leeftijd zedendelicten te plegen dan autochtone daders. Binnen het subtype groepsdader blijkt er veelal sprake van een dichotomie in het denken over meisjes/vrouwen waardoor zij bepaalde 'vieze' meisjes niet serieus nemen.

Recidivecijfers op het gebied van zedendelicten lijken niet ongunstiger voor allochtone daders. Allochtone daders recidiveren echter relatief vaker naar geweldsdelicten en andere vormen van delicten. Niet zozeer de allochtone afkomst als wel de verschillen in criminele carrières rechtvaardigen een andere aanpak voor dit type dader. In het algemeen lijkt een leerstraf een te licht middel en is veeleer een opgelegde poliklinische of intramurale behandeling geïndiceerd.

10.1 Inleiding

Het percentage jeugdigen dat in 2003 verhoord werd door de politie in verband met een zedendelict bedroeg 0.3% van het totaal aantal personen dat gehoord werd vanwege een strafbaar feit. Wanneer we naar het percentage jeugdigen dat gehoord wordt in verband met een zedendelict kijken, blijkt dit 25% van het

²² De auteur bedankt Catrien Bijleveld voor haar bijdrage aan de data-analyse. Delen van de tekst van dit hoofdstuk zijn reeds gepubliceerd in Hendriks, J., De behandeling van een groepsverkrachter. In: J. Mulder (red.) *Bijzondere Behandelingen*, Utrecht: Forum Educatief, 2007, pp. 50-62 en Hendriks, J. & C. Bijleveld, Groepszedendelinquenten: de stand van zaken. In: A. van Wijk, R. Bullens & P. van der Eshof, (red.) *Facetten van zedencriminaliteit*, 2007, pp. 413-421.

totaal aantal gehoorde in verband met een zedendelict te zijn. Al enige jaren ligt het aantal minderjarige gehoorde rond de 1000 op jaarbasis. Alhoewel er in relatieve zin gesproken kan worden van een gering probleem is er jaarlijks sprake van minimaal duizend aangiften van slachtoffers waarbij een minderjarige de verdachte is. In werkelijkheid is er sprake van veel meer slachtoffers gezien het grote dark-number, de niet bij justitie bekende daders. Jeugdige zedendelinquenten vormen echter pas sinds het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw onderwerp van wetenschappelijk onderzoek. De (hand-)boeken van Barbaree, Marshall & Hudson (1993) en van Ryan & Lane (1997) zijn daarbij van groot belang geweest om de problematiek van dit type dader te schetsen. In de genoemde boeken is er echter voornamelijk sprake van beschrijvingen op grond van klinische (lees kwalitatieve) ervaringen en is er nauwelijks sprake van kwantitatieve onderbouwing. Pas vanaf de tweede helft van de jaren negentig verschijnt er in de Angelsaksische literatuur langzamerhand wat meer kwantitatief onderzoek. (zie bijvoorbeeld: Worling, 1995/2001; Butler & Seto, 2002; Hunter, 2003). In Nederland zijn er sinds eind jaren '90 diverse kwantitatieve studies verschenen, die resulteerden in twee dissertaties (Van Wijk, 2005; Hendriks, 2006).

In de jaren negentig van de vorige eeuw ontstond tegelijkertijd ook aandacht voor subtypen binnen de groep jeugdige zedendelinquenten. Algemeen wordt momenteel geaccepteerd dat dé jeugdige zedendelinquent niet bestaat en dat een onderverdeling in subtypen noodzakelijk is om zodoende tot meer exacte kennis te komen omtrent achtergronden, delictpatronen en behandelmogelijkheden voor elk subtype dader (Hendriks, 2006).

Twee onderverdelingen worden in de literatuur veelal gebezigd. Zo gebruiken Van Wijk (2005) en Hissel et al. (2006) de termen generalisten en specialisten. Generalisten zijn daders die naast zedendelicten ook andere vormen van gewelds- en of vermogensdelicten plegen. Specialisten plegen vooral zedendelicten en daarnaast mogelijk lichte vermogensdelicten. Uiteraard is er sprake van een grijs gebied tussen deze twee groepen daders. Een andere indeling is die van Hendriks & Bijleveld (1999, 2002, 2005, 2006). Zij onderscheiden solodaders van groepsdaders en binnen de solodaders wordt een onderscheid gemaakt tussen de kind- en leeftijdgenootmisbruikers. Kindmisbruikers hebben een kind van 12 jaar of jonger tot slachtoffer gemaakt waarbij het leeftijdsverschil tussen dader en slachtoffer minimaal 5 jaar is. Leeftijdgenootmisbruikers hebben iemand van eigen leeftijd of een ouder iemand seksueel misbruikt. Uit de diverse onderzoeken door Hendriks & Bijleveld verricht, bleek dat deze subgroepen goed te onderscheiden zijn wat betreft achtergronden, delictgeschiedenis en recidive. Opvallend daarbij was dat er zich binnen de groep kindmisbruikers relatief weinig allochtone jongens bleken te bevinden en binnen de subtypen leeftijdgenootmisbruikers en groepsdaders relatief veel. Door deze verschillen in groepssamenstelling zou mogelijk een deel van de gevonden verschillen tussen de diverse subtypen te verklaren zijn.

Het doel van dit hoofdstuk is om de groep allochtone daders nader te belichten en te bezien in hoeverre zij te differentiëren zijn van de groep overige daders. Iemand wordt als allochtoon beschouwd als beide ouders niet in Nederland zijn geboren (deze omschrijving is afwijkend van de door het CBS gehanteerde definitie). Onder andere zal worden ingegaan op de leeftijd en de afkomst van de daders. Specifiek zal worden ingegaan op groepsverkrachtingen gezien de oververtegenwoordiging van allochtone daders bij vooral dit type zedendelict

(Hendriks & Bijleveld, 1999, Looije et al, 2004). Meisjes die zedendelicten plegen, worden buiten de analyses gehouden.

10.2 Methode

Voor dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van een groot databestand van mannelijke jeugdige zedendelinquenten (meer dan 500 daders), dat in de loop van 15 jaar is opgebouwd. Alle daders waren tijdens het zedendelict waarvan zij zijn verdacht (indexdelict) tussen de 12 en 18 jaar oud en bij vrijwel alle daders is een persoonlijkheidsonderzoek afgenomen in opdracht van de kinderrechtter of de Officier van Justitie.

In de onderstaande tabellen wordt telkens, afhankelijk van bijvoorbeeld beschikbare informatie, gerapporteerd over verschillende aantallen daders binnen dit databestand. Dit bestand vormt waarschijnlijk geen representatieve steekproef omdat het slechts degenen betreft die met justitie in aanraking zijn gekomen en bij wie in de persoon van de dader en/of de ernst van het delict voldoende reden werd gevonden om een persoonlijkheidsonderzoek te gelasten. Naar verwachting is er dus sprake van een meer dan gemiddeld problematische groep jeugdige daders.

De dossiergegevens zijn omgezet in bijna 100 variabelen. Deze variabelen betreffen de persoon(lijkheid) van de dader, de gezinsachtergrond, opleiding/contact met leeftijdgenoten, behandeling, delictgeschiedenis, behandeling en recidive.

Kenmerken van jongeren worden weergegeven in gemiddelden, percentages en eenvoudige frequentietellingen. Recidive is bepaald via overlevingsduurmodellen. In een zogenoemde overlevingsduuranalyse wordt het verloop van recidive beschreven waarbij rekening gehouden wordt met voor verschillende respondenten wisselende observatieperioden.

10.3 Leeftijd van de jeugdige daders

In de media wordt vaak de vraag gesteld of zedendelinquenten steeds jonger worden. Uit onze eerste steekproef jeugdige zedendelinquenten (Hendriks & Bijleveld, 1999), bestaande uit groeps- en solodaders uit de periode 1991-1996 bij wie een persoonlijkheidsonderzoek is verricht, blijkt dat de gemiddelde leeftijd van de daders 15, 1 jaar was ten tijde van het indexdelict. Uit de tweede steekproef over de periode 1996-2000 (Hendriks & Bijleveld, 2002) blijkt dat de gemiddelde leeftijd 14,7 jaar was. Deze steekproef bestond uit alleen solodaders. Het door ons verrichte recidiveonderzoek op Harreveld (Hendriks & Bijleveld, 2005) laat zien dat de gemiddelde leeftijd van de jeugdige daders ten tijde van het delict 14,3 jaar was. Deze steekproef bestond uit 114 jongens, die hun zedendelict solistisch hadden gepleegd, en beslaat ruwweg de periode 1986-2002.

Er is derhalve geen duidelijke trend waarneembaar, in die zin dat daders jonger worden. Wanneer er wel een duidelijke trend waarneembaar zou zijn, dan zou een mogelijke verklaring kunnen liggen in het feit dat tegenwoordig, in tegenstelling tot vroeger, relatief meer zedendelicten worden gepleegd door allochtone jongens. Het percentage autochtone jongens neemt in de loop van de jaren

af van 81% tot 58% en het percentage jongens met allochtone of gemengde achtergrond neemt toe van 18% tot 42% (zie tabel 20).

Tabel 20 Geboortjaar en afkomst (N=431)

geboortjaar	autochtoon	allochtoon	anders/gemengd
	(%)		
1969-1975	81,0	6,0	12,0
1975-1980	66,0	19,0	15,0
1980-1985	64,0	25,0	11,0
1985-	58,0	34,0	8,0
Totaal	65,0	23,0	11,0

Bron: Hendriks & Bijleveld (2006)

Een redenering die daarbij gehanteerd zou kunnen worden, is dat allochtone jongens (zeker die van Antilliaanse en Surinaamse afkomst) eerder geslachtsrijp zijn dan autochtone jongens. Zij zullen gemiddeld gezien op jongere leeftijd met seksualiteit experimenteren en dus ook eerder experimenteerfouten maken. Voor de verschillende onderscheiden subtypen daders (zie: Hendriks, 2006) is dit onderzocht.

Tabel 21 Gemiddelde leeftijd ten tijde van indexdelict (N=300)

	kindmisbruikers	leeftijdgenootmisbruikers	groepsdaders
	(gemiddelde)		
Autochtoon	14,1	14,9	13,9
Allochtoon	14,4	14,5	14,6

Bron: Hendriks & Bijleveld (2006)

De gevonden verschillen wijzen er niet op dat allochtone daders jonger zijn dan autochtone daders. Voor groepsdaders en kindmisbruikers geldt zelfs dat autochtone daders iets jonger zijn.

Op grond van het bovenstaande kan niet geconcludeerd worden dat de specifieke groep jeugdige zedendelinquenten die aangemeld wordt voor een persoonlijkheidsonderzoek/behandeling veel jonger is geworden in de loop van ruim 15 jaar. Het betreft, zoals eerder gemeld, hier echter waarschijnlijk geen representatieve steekproef, maar een groep die geselecteerd is op ernst van het delict en/of de ernst van (persoonlijkheids)problematiek. Wel betreft het de groep zedendelinquenten waar we mee te maken hebben als het gaat om behandeling in een forensisch kader. Overigens blijkt uit internationaal onderzoek, naar verschillende subgroepen jeugdige zedendelinquenten, dat de gemiddelde leeftijd van de daders tijdens het indexdelict gemiddeld ruim 14 jaar is. Onze steekproef blijkt in dit opzicht niet af te wijken. Concluderend moet de suggestie dat de gemiddelde leeftijd van daders daalt door de gemiddeld lagere leeftijd van allochtone daders tijdens het indexdelict vooralsnog verworpen worden.

10.4 Culturele achtergrond van de daders

In alle groepen daders (kindmisbruikers, leeftijdgenootmisbruikers en groepsdaders) bevinden zich autochtone en allochtone daders. Uit de diverse publicaties valt echter op te maken dat de meeste groepsdaders van allochtone afkomst zijn. In het onderzoek van Van Leiden & Jakobs (2005) betreffende een beruchte Rotterdamse groepsverkrachtingszaak bleken vrijwel alle daders van Kaapverdise afkomst. Uit het onderzoek van Wright & West (1981) blijkt dat 40.6% van alle gekleurde jeugdige zedendelinquenten betrokken was bij een groepszedendelict en dat dat slechts gold voor 6.9% van de autochtone (blanke) daders. De daders in het onderzoek van De Wree (2004) waren allen van Kongolese of Marokkaanse afkomst. Blanchard (1959) beschrijft 2 groepen daders: een van Afro-Amerikaanse samenstelling en een van blanke samenstelling. Uit onderzoek van Hendriks & Bijleveld (1999) bleek dat groepsdaders significant vaker van allochtone afkomst waren en dat Antilliaanse jongens oververtegenwoordigd waren. Rasch (1968) beschrijft echter een groep van 142 groepsdaders van autochtoon Duitse afkomst.

In tabel 22 wordt weergegeven wat de etnische achtergrond is van 300 jeugdige zedendelinquenten, waarbij eveneens onderscheid wordt gemaakt naar type dader

Tabel 22 Etnische achtergrond in procenten (N=300)

	kindmisbruikers	leeftijdgenootmisbruikers	groepsdaders
(%)			
Nederlands	82,0	49,0	39,0
Turks	1,0	9,0	6,0
Marokkaans	1,0	9,0	10,0
Surinaams	5,0	4,0	7,0
Antilliaans	3,0	9,0	17,0
Anders	7,0	21,0	21,0

Bron: Hendriks & Bijleveld (2006)

Uit tabel 22 blijkt dat solodaders en met name kindmisbruikers van autochtone afkomst zijn. Groepsdaders zijn daarentegen veel vaker van allochtone afkomst, waarbij Antillianen sterk oververtegenwoordigd zijn.

10.5 Nader belicht: groepsverkrachtingen

Weinig is bekend over de incidentie van groepszedendelicten. Groepsverkrachtingen komen echter vaker voor dan veelal gedacht wordt. Vooral tijdens oorlogssituaties zou er regelmatig sprake zijn van dit soort gedrag. Ook vinden dit soort groepsdelicten plaats als initiatierite (Holmstrom & Burgess, 1980). Groepsverkrachtingen zijn, in tegenstelling tot wat nogal gesteld wordt, geen nieuw fenomeen. Reeds in de Bijbel (Richteren 19: 16) is dit fenomeen beschreven. Een Leviet is met zijn bijvrouw te gast bij een oude man die lid is van de stam van Benjamin. Dorpsbewoners eisen de Leviet op en willen hem verkrachten. De oude man weigert zijn gast uit te leveren. "Maar ik zal mijn dochter, die nog niet getrouwd is, en de vrouw van de man naar buiten brengen; verkracht

hen maar en doe met hen wat je maar wilt. De man zelf kunnen jullie niet zoiets schandelijks aandoen. Maar zij wilden niet naar hem luisteren. Toen greep de Leviet zijn vrouw en duwde haar naar buiten, de straat op. Zij verkrachtten haar en vierden hun lusten bot, de hele nacht door, pas tegen het aanbreken van de morgen lieten ze haar gaan.”

Gedurende de Renaissance bestond eenderde van alle heteroseksuele verkrachtingen in Florence uit groepsverkrachtingen (Smith, 2004). In de periode 1911 tot en met 1930 vond aanranding door jeugdigen in Nederland in ongeveer 30% van de gevallen in groepsverband plaats (Drukker, 1937). Uit onderzoeken van Hendriks & Bijleveld (1999 en 2005) komt naar voren dat een kwart tot een derde van de verdachten die worden aangemeld voor een Pro Justitia-rapportage in verband met een zedendelict, wordt aangemeld vanwege betrokkenheid bij een groepszedendelict. In vrijwel alle gevallen gaat het om delicten buiten de familierelatiesfeer. Van groepszedendelicten binnen de familierelatiesfeer is weinig bekend, maar dit lijkt vooralsnog een relatief beperkt verschijnsel te zijn. In Nederland zou het gaan om ongeveer 200 groepsdaders per jaar (zie ook Looije et al, 2004). In 1998 werden in Frankrijk 994 minderjarige groepsverkrachters opgepakt door de politie (Bellil, 2002). Dit is ruwweg 5 keer zo veel als in Nederland. Frankrijk heeft ongeveer 4 keer zoveel inwoners. Het bovenstaande ondersteunt de veronderstelling dat groepszedendelicten een substantieel probleem vormen in de West-Europese samenleving.

10.6 Spreiding van groepszedendelinquentie

Uit de persberichten omtrent groepsverkrachtingen zou men de indruk kunnen krijgen dat dit soort delicten vrijwel exclusief in Rotterdam en andere grotere steden plaatsvinden. In diverse studies wordt gerapporteerd dat daders en slachtoffers veelal wonen in achterstandsbuurtten.

De Wree (2004) schrijft dat er al Franstalige literatuur is over groepsverkrachtingen uit de jaren 70 van de vorige eeuw. Uit deze studies blijkt dat de daders vaak uit marginale groepen kwamen, uit stedelijke gebieden en dat zij relatief weinig geweld gebruikten. De woonomstandigheden waren vaak slecht. De daders braken vroegtijdig hun schoolcarrières af en/of volgden lage onderwijsniveaus. Het grootste deel van de ons bekende groepsdaders komt uit de grote steden, maar ook buiten de Randstad blijken groepszedendelicten plaats te vinden. Allochtone daders worden logischerwijze, gezien de concentratie van allochtonen in de stedelijke gebieden, relatief vaker in de Randstad gevonden. Autochtone daders zijn echter buiten de Randstad oververtegenwoordigd.

Tabel 23 Verdeling van groepsdaders over de arrondissementen (N=75)

arrondissement	aantal daders (Abs.)
Zutphen	1
Zwolle	9
Den Haag	24
Rotterdam	31
Alkmaar	2
Haarlem	2
Utrecht	1
Leeuwarden	5

Bron: Hendriks & Bijleveld (2006)

Soms komt er slechts 1 groepsdader voor in de tabel, hetgeen gezien de aard van het delict onlogisch is. Waarschijnlijk betekent dit dat er slechts voor deze dader een persoonlijkheidsonderzoek is aangevraagd en voor zijn mededaders niet.

10.7 Ideeën van daders over slachtoffers

Volgens veel groepsdaders van allochtone en soms ook van autochtone afkomst heeft het slachtoffer een promiscue reputatie. Volgens Sanders (1994) maken leden van gangs een onderscheid tussen nice girls en bad girls. Nice girls worden voor bepaalde feestjes niet uitgenodigd of gaan op tijd weg. De bad girls (meisjes die blijven) zouden beschikbaar zijn in seksueel opzicht. Alcohol en drugs worden vaak gebruikt om het latere slachtoffer willoos te maken. Deze dichotomie in bad girls en nice girls wordt verklaard met het Mexicaans-Amerikaanse begrip Mariaisima: er zijn enerzijds meisjes die totdat zij trouwen zoals Maria zijn en anderzijds meisjes die dat niet zijn. In het geval van bad girls is er in sommige situaties geen toestemming nodig voor seks. Ook wordt gesproken over cruisin waarbij meisjes worden uitgenodigd om met een paar jongens een rondje te rijden in de auto. Meisjes die hierop ingaan, zouden beschouwd worden als sletten, met wie geen rekening hoeft te worden gehouden. Dit onderscheid dat daders van groepsverkrachting maken, wordt in de klinische praktijk in Nederland ook herkend. Groepsdaders maken een onderscheid tussen 'vieze' en 'nette' meisjes. Vieze meisjes neem je niet mee uit en aan hen spendeer je geen geld. Groepsdaders lijken vaak goed te weten hoe ze een meisje moeten versieren, maar vinden dat ze deze technieken bij vieze meisjes niet hoeven te hanteren. In hun ogen betekent het feit dat een meisje op een uitnodiging van hen ingaat dat zij seks wil hebben. Tegenstribbelen van de kant van het slachtoffer wordt dan geïnterpreteerd als behorend bij het spel en "nep".

10.8 Recidive naar zedendelicten

Van belang voor (justitiële) interventies is om te weten hoe het criminele carrièrepatroon verloopt na het indexdelict. Van recidive is in dit geval sprake wanneer iemand opnieuw veroordeeld wordt vanwege een zedendelict. Uiter-

aard wordt op deze wijze slechts het spreekwoordelijke topje van de ijsberg in kaart gebracht. Voor zover bekend is er slechts één Nederlands onderzoek bekend waarin ook de zedenrecidive van groepsdaders wordt beschreven (Hendriks & Bijleveld, 2005).

Tabel 24 Recidive naar een zedendelict (N=319)

	kindmisbruikers	leeftijdgenoot misbruikers	groepsdaders
	(%)		
Recidive na 3 jaar	7,0	5,0	2,0
Recidive na 5 jaar	8,0	8,0	4,0
Recidive na 10 jaar	8,0	8,0	10,0

Bron: Hendriks & Bijleveld (2005)

Uit dit onderzoek blijkt dat 10% van de groepsdaders recidiveert binnen een periode van maximaal 18 jaar. Dit percentage wijkt nauwelijks af van de recidivecijfers van solodaders. De snelheid waarmee groepsdaders recidiveren ligt in de eerste jaren veel lager dan die van de andere groepen zedendelinquenten, maar na tien jaar is die min of meer gelijk getrokken. Om vast te kunnen stellen dat groepsdaders op termijn net zo vaak in herhaling vallen als solodaders, is er derhalve een lange observatieperiode noodzakelijk. Risicoactoren die samenhangen met zedenrecidive voor groepszedendelinquenten werden niet gevonden. Het bleek derhalve na het indexdelict niet mogelijke de bokken van de schapen te scheiden. Wanneer groepsdaders recidiveren doen zij dat, in zoverre dat achterhaald kon worden, naar een solodelict. Uit het onderzoek van Hendriks & Bijleveld bleek voorts dat behandelde groepsdaders niet recidiveren en dat recidive dus slechts plaatsvond binnen de groep niet-behandelde daders. Het betreft echter telkens kleine aantallen.

10.9 Recidive naar andere vormen van delicten

Het is niet alleen van belang om te weten in welke mate er sprake is van zedenrecidive, maar ook van recidive in het algemeen en meer specifiek van geweldsrecidive. Kennis hieromtrent dient te leiden tot het inzetten van meer specifieke interventies.

Na het zedendelict in verband waarmee het persoonlijkheidsonderzoek is verricht zijn er duidelijke verschillen in recidive naar 'enig' delict (waaronder zeden-, agressie en vermogensdelicten) tussen de diverse subgroepen.

Tabel 25 Recidive naar 'enig' delict (N=319)

	kindmisbruikers	leeftijdgenoot misbruikers	groepsdaders
	(%)		
Recidive na 3 jaar	23,0	42,0	50,0
Recidive na 5 jaar	33,0	57,0	62,0
Recidive na 10 jaar	53,0	73,0	80,0

Bron: Hendriks & Bijleveld (2005)

Opvallend is dat leeftijdgenootmisbruikers en groepsdaders significant vaker recidiveren naar 'enig' delict dan de kindmisbruikers. De indruk dat er sprake is van generalistisch delictgedrag wordt versterkt door het feit dat meer dan de helft van de groepsdaders voor het indexdelict (de groepsverkrachting) al delicten heeft gepleegd. Wat betreft recidive naar 'enig' delict lijken groepsdaders op leeftijdgenootmisbruikers. Kindmisbruikers wijken hier in positieve zin van af.

Tabel 26 Recidive naar een geweldsdelict

	kindmisbruikers	leeftijdgenoot misbruikers	groepsdaders
	(%)		
recidive na 3 jaar	6,0	16,0	19,0
recidive na 5 jaar	17,0	17,0	24,0
recidive na 10 jaar	27,0	27,0	41,0

Bron: Hendriks & Bijleveld (2005)

Wat betreft recidive naar geweldsdelicten steken groepsdaders in negatieve zin af ten opzichte van de leeftijdgenootmisbruikers en de kindmisbruikers. De kindmisbruikers wijken in positieve zin af.

Samenvattend kan over recidive bij jeugdige zedendelinquenten gesteld worden, dat het percentage zedenrecidive relatief laag is. Dit is overigens geen uniek Nederlands gegeven. Caldwell (2002) geeft in zijn meta-analyse aan dat van de 12 tot dan toe bekende reconvection studies bij jeugdige zedendelinquenten het gemiddelde percentage zedenrecidivisten ongeveer 10% is. Het percentage algemene recidive en specifiek geweldsrecidive is voor de groepsdaders en leeftijdgenootmisbruikers echter opvallend hoog.

10.10 Conclusies

Op grond van hetgeen hierboven beschreven is, kunnen een aantal voorzichtige conclusies getrokken worden. Ten eerste lijkt de leeftijd van jeugdige zedendelinquenten, ten tijde van het indexdelict, in de loop van 15 jaar niet opvallend veranderd te zijn. Het feit dat er relatief meer allochtone daders betrokken zijn bij dit soort feiten is daarbij niet van invloed. Zij zijn gemiddeld gezien ongeveer van dezelfde leeftijd tijdens het indexdelict. Ten tweede worden allochtone daders relatief veel vaker gevonden binnen de subtypen leeftijdgenootmisbruikers en groepsdaders. Zij komen opvallend weinig voor binnen de groep kindmisbruikers.

Ten derde blijken groepsverkrachtingen van alle tijden te zijn en worden zij door zowel allochtone als autochtone daders gepleegd. Allochtone daders en met name jongens van Antilliaanse afkomst zijn daarbij sterk oververtegenwoordigd. Ten vierde komen groepsverkrachtingen veelal in stedelijke gebieden voor, waarbij de daders vaak van allochtone afkomst zijn. De groepsverkrachtingen die buiten de Randstad plaatsvinden, lijken meer gepleegd te worden door autochtone daders. Dit lijkt deels te verklaren door het feit dat er nu eenmaal meer allochtonen in de Randstad wonen.

Ten vijfde blijkt uit de literatuur dat veel (met name allochtone) groepsdaders de neiging hebben om meisjes in te delen in good girls en bad girls (nette en vieze meisjes). Deze tweedeling draagt er toe bij dat bepaalde meisjes, al of niet terecht, het label promiscue opgeplakt krijgen. Dit lijkt er toe bij te dragen dat groepsdaders vinden dat dit type meisje niet met respect behandeld hoeft te worden en dat zij geen toestemming hoeven te vragen voor het verrichten van seksuele handelingen. Het meisje wordt beschouwd als object in plaats van subject. Het gegeven dat de meerderheid van de groepsdaders van allochtone afkomst is, zou kunnen bijdragen aan dit beeld dat overigens ook beschreven wordt in de literatuur die hierover in de Verenigde Staten is verschenen. Een niet onaanzienlijk deel van de groepsdaders is echter van autochtone afkomst. Onduidelijk is in hoeverre zij eveneens dergelijke opvattingen hebben over meisjes. Ten zesde kan uit het feit dat meer dan de helft van de groepsdaders voor het indexdelict (de groepsverkrachting) al delicten heeft gepleegd opgemaakt worden dat er bij deze daders sprake is van generalistisch delictgedrag. Deze indruk wordt versterkt door het feit dat ongeveer 40% van de groepsdaders over een periode van 10 jaar recidiveert naar een geweldsdelict en 80% naar enig delict. Binnen genoemde periode recidiveert 10% naar een zedendelict, hetgeen, zover dat achterhaald kon worden, vooral solodelicten betrof. Bij de groepsdaders is er derhalve sprake van forse cross-over naar andere zedendelicten en andersoortige delicten.

10.11 Aanbevelingen

Gezien het toenemende percentage allochtone daders binnen de groep jeugdige zedendelinquenten kan er in de toekomst een verschuiving plaatsvinden binnen de groep jeugdige zedendelinquenten. Voorstelbaar is dat het percentage kindmisbruikers afneemt en dat het percentage leeftijdgenootmisbruikers en groepsdaders, alwaar zich meer allochtone daders bevinden, toeneemt. Deze verandering en de te verwachten verandering rechtvaardigen specifieke aandacht voor deze doelgroep.

Groepsdaders zijn vooral veelplegers en dienen als zodanig behandeld te worden. Een zorgelijk aspect daarbij is dat het in criminele carrières niet 'slechts' blijkt te gaan om vermogensdelicten, maar dat 40% van dit type dader recidiveert naar (andere) geweldsdelicten. Gezien de ernst van de potentiële overlast voor de samenleving die deze daders veroorzaken, is naast een strafrechtelijke afdoening in de vorm van jeugddetentie eerder behandeling dan een leerstraf geïndiceerd. Deze behandeling dient gezien de vaak marginale motivatie voor behandeling bij deze daders niet in een vrijwillig kader plaats te vinden, maar als bijzondere voorwaarde bij strafoplegging (bijvoorbeeld poliklinische behandeling) of in het kader van een PIJ-maatregel. De eerste onderzoeksresultaten laten zien dat behandeling een gunstig effect lijkt te hebben op zedenrecidive (Hendriks & Bijleveld, 2005). Behandeling dient zich echter niet slechts te richten op het zedenaspect van het delict, maar vooral ook op de meer anti-sociale aspecten in het gedrag. Zo zou het zedenaspect als een aparte module kunnen worden aangeboden, aangevuld met bijvoorbeeld Multi Systemic Therapy of EQUIP. Wat betreft de inhoud voor het zedenprogramma, is het wenselijk dat er nadruk wordt gelegd op de dichotomie ten opzichte van meisjes die veelal wordt waargenomen bij allochtone daders. Het serieus nemen van

'bad girls' (het interpreteren van negatieve signalen van hun kant als 'nee') zal naar verwachting bijdragen aan recidivevermindering.

In de preventieve sfeer is het aan te bevelen om op met name VMBO-scholen aandacht te besteden aan deze problematiek middels voorlichtingsprogramma's. Deze zouden zich dienen te richten op zowel de jongens (als potentiële daders) als meisjes (als potentiële slachtoffers).

Literatuur

Barbaree, H.E., W.L. Marshall & S.M. Hudson

The Juvenile Sex Offender

New York, The Guilford Press, 1993

Bellil, S.

Ontsnap uit de hel

Amsterdam, Arena, 2002

Blanchard, W.H.

The group process in gang rape

The Journal of Social Psychology, jrg. 48, 1959, pp. 259-266

Bijbel

Groot Nieuws Editie

Haarlem, Nederlands Bijbelgenootschap, 1990

Butler, S.M. & M.C. Seto

Distinguishing two types of adolescent sex offenders

Journal of American Academic Child Adolescent Psychiatry, jrg. 41, nr. 1, 2002, pp. 83-90

Caldwell, M.F.

What we do not know about juvenile sexual reoffense risk

Child Maltreatment, jrg. 7, 2002, pp. 291-302

Drukker, L.

De sexuele criminaliteit in Nederland (1911-1930)

Den Haag, Martinus Nijhoff, 1937

Hendriks, J & C. Bijleveld

Jeugdige zedendelinquenten: verschillen tussen groeps- en solodaders

Delikt en Delinkwent, jrg. 29, 1999, pp. 722-736

Hendriks, J., C. Bijleveld & M. Muizer

Jeugdige zedendelinquenten: misbruikers van leeftijdgenoten
gecontrasteerd met misbruikers van kinderen

Delikt en Delinkwent, jrg. 32, 2002, pp. 489-506

Hendriks, J. & C. Bijleveld

Recidive van jeugdige zedendelinquenten na residentiële behandeling

Tijdschrift voor Seksuologie, jrg. 29, nr. 3, 2005, pp. 150-160

Hendriks, J. & C. Bijleveld

Recidive van jeugdige zedendelinquenten: poliklinisch behandelden versus
niet behandelden

Tijdschrift voor Seksuologie, jrg. 29, nr. 4, 2005, pp. 215-225

Hendriks, J.

Jeugdige zedendelinquenten – een studie naar subtypen en recidive

Utrecht, Forum Educatief, 2006 (academisch proefschrift)

- Hissel, S., C. Bijleveld, J. Hendriks, B. Jansen & A. Collot d'Escury-Koenigs**
 Jeugdige zedendelinquenten: specialisten generalisten en first offenders
Tijdschrift voor Seksuologie, jrg. 30, nr. 4, 2006, pp. 215-225
- Holmstrom, L.L. & A.W. Burgess**
 Sexual behavior of assailants during reported rapes
Archives of Sexual Behavior, jrg. 9, 1980, pp. 427-439
- Hunter, J.A., A.J. Figuerdo, N.M. Malamuth & J.V. Becker**
 Juvenile sex offenders: towards the development of a typology
Sexual Abuse, jrg. 15, 2003, pp. 27-45
- Leiden, I. van & J. Jacobs**
Groepszedemisdrijven onder minderjarigen: een analyse van een Rotterdamse casus
 Arnhem, Beke, 2005
- Looije, D., C. Bijleveld, F. Weerman & J. Hendriks**
 Gedwongen seks als groepsactiviteit: een dossierstudie naar groepszedendelicten
Tijdschrift voor Seksuologie, jrg. 28, nr. 4, 2004, pp. 183-196
- Rasch, W.**
 Gruppennotzuchtdelikte Jugendlicher en Heranwachsender. In: H. Giese (red.) *Zur Strafrechtsreform. Symposium der Deutschen Gesellschaft für Sexualforschung*
 Stuttgart, Enke Verlag, 1968
- Ryan, G. & S. Lane (red.)**
Juvenile Sexual Offending
 San Fransisco, Jossey-Bass, 1997
- Sanders, W.B.**
Gangbangs and Drive-bys
 Hawthorne, New York, Aldine de Gruyter, 1994
- Smith, M.D.**
Encyclopedia of rape
 Westport CT, Greenwood Press, 2004
- Worling, J.R.**
 Adolescent sex offenders against females: differences based on age of their victims
International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, jrg. 39, 1995, pp. 276-293
- Worling, J.R.**
 Personality-based typology of adolescent male sexual offenders: differences in recidivism rates, victim-selection characteristics, and personal victimization histories
Sexual Abuse, jrg. 13, 2001, pp. 149-166
- Wijk, A. van**
Juvenile sex offenders and non-sex offenders. A comparative study
 Wageningen, Ponsen & Looijen, 2005
- Wree, E. de**
Daders van groepsverkrachting
 Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2004
- Wright, R. & West, D.J.**
 Rape – a comparison of group offences and lone assaults
Medicine Science Law, jrg. 21, nr. 1, 1981, pp. 25-30

Onderzoeksbullet 2

De kans op psychiatrische stoornissen bij allochtone jongeren: uitdagingen voor justitiële behandelinrichtingen?

Coby Vreugdenhil (GGZ De Meerkanten Lelystad)

Vraagstelling

Uit bevolkingsonderzoeken in diverse Westerse landen komen aanwijzingen dat bepaalde groepen allochtone volwassenen vaker schizofrenie ontwikkelen dan autochtonen, waarschijnlijk door social defeat stress (spanningen ten gevolge van langdurige maatschappelijke frustratie) (Cantor-Graae & Selten, 2005). Dit roept de vraag op of ernstig delinquente allochtone jongeren in justitiële jeugdinstellingen (JJI) ook een grotere kans hebben op het ontwikkelen van een ernstige psychiatrische stoornis dan autochtone jongeren en of dit de reden is dat allochtone jongeren vaker in justitiële behandelinrichtingen geplaatst worden.

Onderzoeksmethode

In 1999 werden psychiatrische stoornissen bij een representatieve groep (N=204) ernstig delinquente jongens veroordeeld tot jeugddetentie of de PIJ-maatregel (Plaatsing in een Inrichting voor Jeugdigen) in kaart gebracht met behulp van de Diagnostic Interview Schedule for Children (DISC). Daarnaast werden delictkenmerken en psychosociale kenmerken geïnventariseerd (Vreugdenhil et al., 2004).

De onderzoeksgroep werd om geografische redenen gerecruteerd uit zes van de negen toen bestaande jeugdopvanginrichtingen in Nederland (De Hartelborgt, Den Heyacker, Teylingereind, 't Nieuwe Lloyd, het Jongeren Opvang Centrum (JOC) en Eikenstein). Omdat indertijd geen specifieke toelatingscriteria werden gehanteerd en plaatsing gebaseerd was op de beschikbaarheid van cellen, herbergden alle inrichtingen jongens uit het hele land en kan worden aangenomen dat de jongens in de drie niet deelnemende inrichtingen niet verschilden van de jongens in de wel deelnemende inrichtingen.

Beschikbaar voor het onderzoek waren alle 12-18 jarige jongens in de deelnemende inrichtingen die korter dan drie maanden voor de start van de dataverzameling waren veroordeeld tot jeugddetentie of PIJ (N=540). 145 konden niet worden geïncludeerd, omdat ze al uit de inrichting waren ontslagen voordat toestemming voor deelname kon worden verkregen. 82 van de 395 mogelijke deelnemers (21%), weigerden deelname. Van alle deelnemers (N=313) werden sociodemografische, delict- en psychosociale kenmerken geïnventariseerd. De

deelnemers (N=313) verschilden qua leeftijd, etniciteit, ernst van de huidige delicten en detentiehistorie niet significant van de niet-deelnemers (N=227). De eerste consecutieve 200 (uiteindelijk 204) deelnemers werden geïnterviewd met de DISC. Deze 204 jongens verschilden qua leeftijd, etniciteit, ernst van de huidige delicten, detentiehistorie en psychopathologiescores op een screening-instrument (Youth Self Report; YSR) niet significant van de 109 jongens die niet werden geïnterviewd. De volledige deelnemers (N=204) verschilden qua leeftijd, etniciteit, ernst van de huidige delicten en detentiehistorie niet significant van de partiele en niet-deelnemers (N=336).

Resultaten

Vijfenzeventig procent van de onderzoeksgroep was van niet-Nederlandse afkomst: 24% was afkomstig uit Suriname, 4% uit de Nederlandse Antillen, 22% uit Marokko, 7% uit Turkije en 19% uit een ander land.

Allochtonen en autochtonen rapporteerden even vaak, dezelfde en even ernstige psychiatrische stoornissen. Door de (te geringe) omvang van de onderzoeksgroep kon geen onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende groepen allochtonen.

Allochtone en autochtone jongens verschilden ook niet in de ernst van de delicten waarvoor ze veroordeeld waren en in psychosociale kenmerken. Ze groeiden vaker dan jeugdigen in de algemene bevolking op in gebroken gezinnen (52% vs. 87%) en in gezinnen met een lagere sociaal-economische status (76% vs. 53%). Ook hadden de meeste jongens een laag opleidingsniveau (52% vs 20% maximaal enig VMBO-praktijkonderwijs) en geen diploma's.

Nederlandse jongens kregen, onafhankelijk van alle andere onderzochte variabelen, vaker een PIJ opgelegd dan allochtone jongens.

Discussie en aanbevelingen

In 1999 hadden allochtone ernstig delinquente jongens veroordeeld tot jeugd-detentie of PIJ niet vaker een psychiatrische stoornis dan hun autochtone 'collega's' en ze maakten juist minder kans om in een behandelingsrichting geplaatst te worden. Allochtone en autochtone jongens in JJI bleken even vaak behept met 'social defeat' kenmerken die mogelijk zowel criminogeen als 'psychiatrogeen' zijn.

Dat bepaalde groepen allochtone jongens vaker dan autochtone jongens wegens ernstige delicten in JJI worden geplaatst heeft mogelijk te maken met het gegeven dat deze allochtone groepen in de algemene bevolking vaker behept zijn met risicofactoren.

Vervolgonderzoek is nodig om te weten te komen hoe alle ernstig delinquente jongens, autochtoon en allochtoon, zich verder ontwikkelen, wat de voorspellers zijn voor ernstige psychiatrische stoornissen en criminele recidive in de volwassenheid en welke behandelings- en begeleidingsinterventies effectief zijn.

Literatuur

Cantor-Graae, E. & J-P. Selten

Schizophrenia and Migration: A Meta-Analysis and Review
American Journal of Psychiatry, jrg. 162, 2005, pp. 12-24

Vreugdenhil C, T.A.H. Doreleijers, R. Vermeiren, L.F.J.M. Wouters & W. van den Brink

Psychiatric Disorders in a Representative Sample of Incarcerated Boys in
The Netherlands

Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, jrg. 43,
2004, pp. 97-104

11 Over risicofactoren, effectieve interventies en inconsistent overheidsbeleid inzake geweldscriminaliteit

Corine de Ruiter (Universiteit van Maastricht)

Samenvatting

Hoewel de Nederlandse overheid in haar beleidsprogramma's van de afgelopen jaren, zoals Terugdringen Recidive en Naar een Veiliger Samenleving, plaats ingeruimd heeft voor een preventieve, in plaats van een repressieve, aanpak van geweldscriminaliteit, blijkt daar in de uitvoeringspraktijk maar ten dele vorm aan gegeven te worden. De psychologie kan een belangrijke bijdrage leveren aan het terugdringen van geweldsrecidive via de zogenaamde What Works benadering. In deze bijdrage wordt betoogd dat een effectieve aanpak van geweldscriminaliteit mede gericht dient te zijn op de behandeling van ernstige psychische stoornissen, die een bewezen risicofactor vormen voor gewelddadig gedrag. Voorbeelden uit de Amerikaanse staat Washington en uit Canada laten zien dat zo'n aanpak kosten-effectiever is dan een louter repressief beleid, dat gekenmerkt wordt door steeds hoger oplopende investeringen in detentiefaciliteiten en toezichtsvormen.

11.1 Inleiding

Iedere dag lezen we in de Nederlandse kranten berichten over geweldsincidenten: van een dode baby gevonden in een afvalcontainer tot vechtpartijen tussen rivaliserende voetbalvandalen. De aandacht voor gewelddadige misdaad in de media wordt wel in verband gebracht met het postmoderne begrip van de risicosamenleving (Boutellier, 2005). Onze neiging om volledige veiligheid en controle van de overheid te eisen, zou onze preoccupatie met geweld uitvergroten. Hierdoor neemt bijvoorbeeld de aangiftebereidheid van slachtoffers toe, en dit leidt weer tot hogere criminaliteitscijfers. Hoewel dit soort maatschappelijke processen uiteraard een rol speelt waar het de beleving van burgers betreft, zijn er ook aanwijzingen dat de geweldscriminaliteit in Nederland feitelijk een stijgende lijn vertoont (zie paragraaf 11.2). In deze bijdrage worden eerst de ontwikkelingen op het terrein van de geweldscriminaliteit geschetst. Vervolgens wordt de rol van psychische problematiek als risicofactor voor geweldscriminaliteit belicht. Op grond van wetenschappelijke bevindingen wordt betoogd dat een op (terugval-)preventie van psychische problemen gerichte overheidsstrategie een effectievere aanpak is voor het terugdringen van geweldscriminaliteit dan het huidige, vooral op repressie gerichte, beleid.

11.2 Geweldscriminaliteit: Cijfers en prognoses

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie hebben op basis van gegevens over de criminaliteit en de demografische opbouw van de Nederlandse bevolking in de periode 1990-2003, prognoses gemaakt voor de periode tot 2010. In figuur 26 zien we dat op grond van deze analyse vooral de geweldscriminaliteit de komende jaren nog aanzienlijk zal toenemen, en een in verhouding sterkere toename laat zien dan de vermogenscriminaliteit. Deze verwachte toename van de geweldscriminaliteit is nog sterker voor minderjarigen (zie figuur 27).

Figuur 26 Geregistreerde misdrijven, 1990-2010 (1990=100)

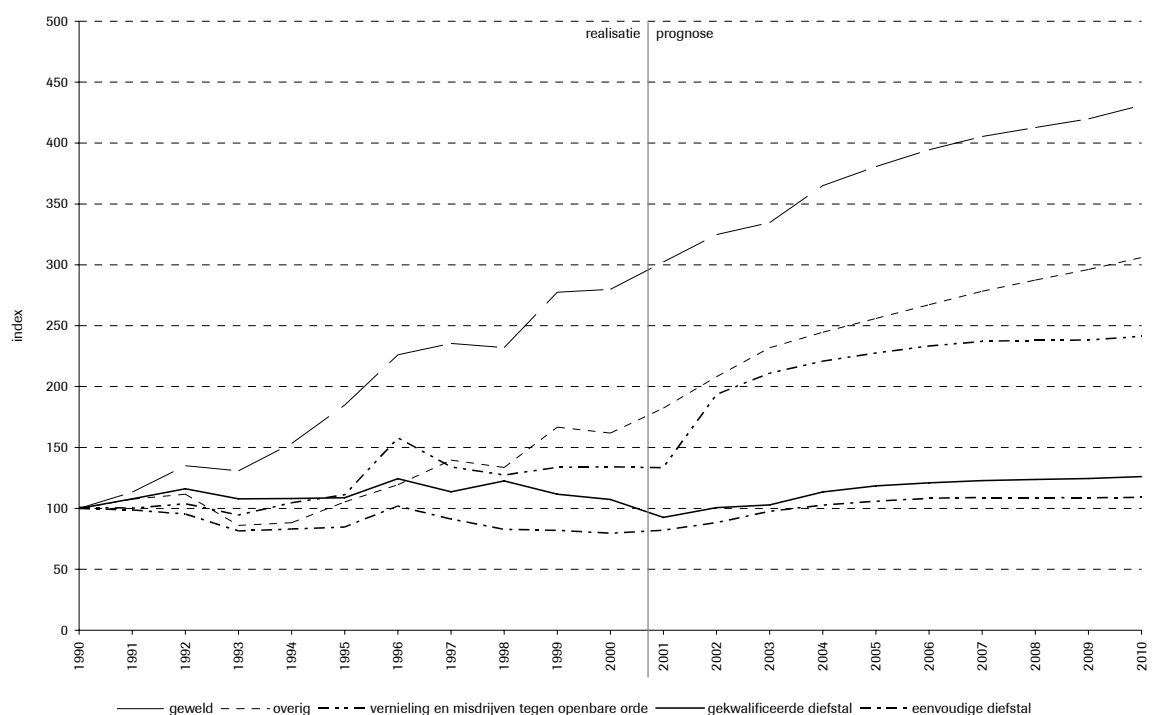

Bron: Moolenaar et al (2005). Bron realisatie CBS; Bron raming PMJ/WODC

Het antwoord van de Nederlandse overheid op deze ontwikkelingen is het afgelopen decennium overwegend repressief geweest. De sanctiecapaciteit is de afgelopen 10 jaar in Nederland sterk gegroeid. De formele capaciteit in de penitentiaire inrichtingen steeg van 10.250 plaatsen in 1994 naar 16.250 in 2004 (zie www.dji.nl). De stijging van het aantal plaatsen in tbs-inrichtingen en justitiële jeugdinrichtingen (jji) was naar verhouding nog sterker. In 1994 waren er 600 tbs-plaatsen tegenover 1600 in 2005; in 1995 waren er 1050 jji-plaatsen tegenover 2560 in 2004. Het opsluiten van geweldplegers in gesloten inrichtingen leidt op de korte termijn, namelijk voor de duur van de detentie, tot een verhoging van de veiligheid in de samenleving. Op de langere termijn lijkt deze repressieve strategie van geweldsbestrijding echter weinig effectief. Zo laten meerdere recent door het WODC gepubliceerde recidivestudies zien dat de ernstige geweldsrecidive na verblijf in een gesloten inrichting meer dan 50% bedraagt. Enkele voorbeelden: de prevalentie van ernstige recidive (delict met

strafdreiging van 4 jaar of meer) na verblijf in een jji is gemiddeld 65% na 5 jaar (Wartna, el Harbachi & van der Laan, 2005); na 8 jaar heeft driekwart van de ex-gedetineerden een nieuw justitiecontact, meestal wegens het plegen van een misdrijf met een wettelijke strafdreiging van 4 tot 8 jaar (Wartna, Tollenaar & Essers, 2005). Toenmalig minister van Justitie Donner sprak in een persbericht over deze recidivecijfers in het voorjaar van 2005 zijn zorg uit over deze ontwikkeling: “Donner noemde de cijfers onrustbarend. Het onderzoek beperkte zich tot mensen die in 1997 zijn veroordeeld. In 2002 startte Justitie het programma Terugdringen Recidive. De effecten daarvan zijn nu nog niet duidelijk. Volgens Donner blijkt uit de hoge recidivecijfers dat straffen alleen niet helpt, evenmin als meer of hoger straffen. Donner verwees daarbij naar cijfers uit de Verenigde Staten.” (persbericht Ministerie van Justitie, 3 maart 2005).

Figuur 27 Minderjarige verdachten per delicttype, 1990-2010 (1990=100)

Bron: Moolenaar et al (2005). Bron realisatie CBS; Bron raming PMJ/WODC

Het programma Terugdringen Recidive (TR), dat in 2002 is gestart als onderdeel van het bredere Veiligheidsprogramma van het kabinet, heeft als hoofddoel het voorkomen dat gedetineerden na hun straf opnieuw een delict plegen (factsheet Terugdringen Recidive, november 2004). Het programma TR is gebaseerd op ervaringen uit Canada en Groot-Brittannië. Daar heeft men de What Works benadering ontwikkeld, die uitgaat van de inzet van effectief bewezen gedragsinterventies die aangrijpen op de individuele criminogene risicofactoren van de delinquent. Omdat de What Works benadering van belang is voor het vervolg van dit artikel, staan we er hier wat uitgebreider bij stil.

11.3 What Works: de psychologie van crimineel gedrag

Welke zijn nu de factoren die van essentieel belang zijn in het verminderen van strafrechtelijke recidive, en van geweldsrecidive in het bijzonder? Volgens de What Works principes, zoals geformuleerd door Andrews en collega's (bijvoorbeeld Andrews, 1995; Andrews e.a., 2003), hangt de mate van effectiviteit van een interventie voor daders af van drie beginselen (principles):

Risicobeginsel. De intensiteit van de beveiliging en de interventie dient te worden afgestemd op het recidiverisico van de betreffende dader;

Behoeftebeginsel. Doel van de interventie dient te zijn het aanbrengen van verandering in de bij de betreffende dader aanwezige criminogene behoeften of dynamische risicofactoren voor delictgedrag;

Responsiviteitsbeginsel. De vorm waarin de interventie wordt aangeboden dient aan te sluiten bij de mogelijkheden en leerstijl van de betreffende dader.

Risicobeginsel

Het risicobeginsel (risk principle) heeft betrekking op het risico dat een individu in herhaling valt — een risico dat niet bij iedereen, bij elk type delict of in alle omstandigheden gelijk is. Het risicobeginsel gaat over de vraag wie er op welke manier dient te worden behandeld om het recidiverisico terug te dringen. Daders met een hoog recidiverisico dienen intensief te worden behandeld/begeleid, terwijl bij daders met een laag risico kan worden volstaan met een lage behandelintensiteit. Of, zoals Lösel (1993) stelt: “One should not take a sledgehammer to crack a nut” (p. 421).

Toepassing van het risicobeginsel veronderstelt een grote variëteit aan interventiemethoden, variabiliteit/flexibiliteit in intensiteit van de interventie, alsmede een betrouwbare en valide taxatie van het recidiverisico. De hoogte van het recidiverisico dient voorafgaand aan de behandeling/begeleiding te worden vastgesteld middels gestructureerde, empirisch gevalideerde methoden²³ (De Ruiter, 2002). Dergelijke methoden resulteren in betere voorspellingen van het recidiverisico dan een klinische inschatting van het recidiverisico, zo blijkt uit onderzoek (bijvoorbeeld Douglas, Cox & Webster, 1999; Hilterman, 2002; De Vogel, De Ruiter, Hildebrand, Bos & Van de Ven, 2004).

Behoeftebeginsel

Bij het behoeftebeginsel (needs principle) gaat het om de vraag wat het doel van de interventie dient te zijn om effect te sorteren op recidivevermindering. Het recidiverisico wordt bepaald door een combinatie van (1) statische factoren (bijvoorbeeld geslacht, leeftijd) en (2) dynamische, in principe veranderbare, factoren (zoals de mate van ziekte-inzicht, impulsiviteit, egocentriciteit). Interventies dienen zich te richten op de dynamische risicofactoren — ook wel aangeduid met de term criminogene behoeften — die direct samenhangen met het criminele gedrag. Zij betreffen de persoon van de dader, alsmede zijn of haar bezigheden, sociale omgeving en leefsituatie.

²³ Men moet dan denken aan instrumenten als de HCR-20 voor de beoordeling van het risico van gewelddadig gedrag en de SVR-20 voor de beoordeling van het risico van seksueel gewelddadig gedrag. Reclassering Nederland heeft de RISc ontwikkeld voor risicotaxatie bij alle typen delinquenten.

Dynamische risicofactoren worden verder onderverdeeld in algemene en specifieke. Algemene dynamische risicofactoren spelen bij veel typen delinquenten een rol. Voorbeelden zijn: verslaving aan alcohol/drugs en de aanwezigheid van een procrimineel netwerk (Andrews, 1996). Specifieke dynamische risicofactoren, zoals de aanwezigheid van een problematische partnerrelatie of een deviante seksuele voorkeur, spelen slechts bij een beperkt deel van de delinquenten een rol.

Naast het onderscheid tussen algemene en specifieke dynamische risicofactoren dient het onderscheid in acute en stabiele dynamische factoren hier niet onvermeld te blijven. Onder acute dynamische risicofactoren worden die factoren verstaan die van invloed zijn op de timing van het delict, maar die geen voorspellende waarde hebben voor de recidive op de langere termijn (Hanson & Harris, 2000); zij dienen vooral als waarschuwingssignaal voor acuut delictgevaar. De stabiele dynamische risicofactoren vormen de behandeldoelen om recidivevermindering te bereiken (De Ruiter & Veen, 2004).

Door sommige Nederlandse auteurs is betoogd dat dynamische risicofactoren ondergeschikt zouden zijn aan de statische factoren wat betreft hun voorspellende waarde voor toekomstige delicten (Philipse, 2005). Philipse gebruikte in zijn onderzoek echter een zeer idiosyncratische definitie van het begrip dynamische risicofactoren, namelijk die factoren die door behandelaars als relevant werden geschouwd in de voorspelling van recidive. Hij vond in zijn onderzoek dat deze door de behandelaars genoemde factoren slechte voorspellers waren, zelfs slechter dan kansniveau! Als wij echter de empirisch onderbouwde dynamische risicofactoren, zoals die uit het model van Andrews en Bonta, op hun voorspellende waarde onderzoeken onder Nederlandse justitiabelen, vinden wij dezelfde krachtige voorspellende waarde als de buitenlandse onderzoekers (De Vogel et al., 2004). De klinische en de risicohanteringsitems van de HCR-20 doen niet onder voor de historische items in predictieve kracht; alle AUC-waarden liggen tussen 0,77 en 0,80. De AUC (area under the curve) is een veelgebruikte maat voor predictieve validiteit (Mossman, 1994). De AUC-waarde geeft de kans weer dat een willekeurige recidivist een score boven iedere gegeven cut off-waarde van een bepaald instrument (hier: de HCR-20) behaalt en een willekeurig gekozen niet-recidivist een score beneden deze cut off-waarde. De waarde .50 komt overeen met een voorspelling gelijk aan toeval (dat wil zeggen: de kans dat een recidivist een hogere (HCR-20-)score heeft dan een niet-recidivist is 50%); AUC-waarden van .70 worden doorgaans als redelijk beschouwd, waarden > .75 als goed en waarden > .85 als zeer goed. Dit betekent dat het instrument statistisch significant beter dan kans presteert.

Recent onderzoek van Hildebrand, Spreen, Schönberger, Augustinus & Hesper (2006) in het kader van het parlementaire onderzoek naar het tbs-stelsel bevestigt de grote rol van dynamische risicofactoren bij de voorspelling van recidive tijdens de tbs-behandeling. Niet de historische factoren zoals eerdere veroordelingen en intramurale behandelingscontacten, maar dynamische zoals alcoholgebruik tijdens de behandeling, een negatieve houding tegenover de behandeling en overtreding van de voorwaarden voorspellen recidive.

Evenals bij het risicobeginsel, veronderstelt ook het behoeftebeginsel een individuele beoordeling van de dynamische risicofactoren van de dader. Meestal is er sprake van meerdere criminogene behoeften, met als gevolg dat een interventie zich op een complex van factoren zal dienen te richten.

Responsiviteitsbeginsel

Het responsiviteitsbeginsel (responsivity principle) houdt in dat de aangeboden behandeling geschikt moet zijn voor de delinquent. De vorm waarin de behandeling wordt aangeboden dient aan te sluiten bij de mogelijkheden en leerstijl van de betreffende dader (Andrews & Bonta, 2003). Dit beginsel gaat dus over de persoon van de dader, diens intellectuele en sociale capaciteiten, maar ook over de behandelaar en het soort interventie dat wordt aangeboden.

Verschillende meta-analyses (Andrews e.a., 1990; Antonowicz & Ross, 1994; Lösel, 1995) tonen aan dat behandelingsvormen gebaseerd op de cognitieve gedragstherapie het meest effectief zijn om dynamische risicofactoren te veranderen. Van belang is verder dat een behandeling gestructureerd is en uitgaat van meetbare behandeldoelen (Lipsey, 1992). De Ruiters en Veen (2004) benadrukken dat cognitieve gedragstherapeutische methoden vooral effectief blijken te zijn indien (1) de daders een actieve rol spelen in de behandeling, (2) er gebruik wordt gemaakt van rollenspelen, en (3) behandelaars een zogenaamde modelfunctie vervullen.

11.4 Psychische stoornissen als risicofactor bij geweldscriminaliteit

Vooraf bij geweldscriminaliteit spelen psychische stoornissen een belangrijke rol als risicofactor (Coté & Hodgins, 1992; Monahan, 1992; Mullen, 1997; Teplin, 1990). Men kan bijvoorbeeld denken aan persoonlijkheidsstoornissen, verslaving aan alcohol/drugs, paranoïde psychose bij relationeel en algemeen geweld; aan seksuele parafilieën (zoals pedofilie, seksueel sadisme) en verstandelijke handicap bij seksueel geweld. Let wel, men kan de redenering niet omdraaien: lang niet alle personen die lijden aan dit soort stoornissen plegen geweldsmisdrijven. In Nederland is nog relatief weinig onderzoek gedaan naar de prevalentie van psychische stoornissen onder daders van specifieke geweldsmisdrijven. Er zijn wel enkele studies naar psychische stoornissen onder gemengde groepen gedetineerden. Zo vonden Schoemaker en Van Zessen (1997) dat 71% van de gedetineerden in Penitentiair Centrum Scheveningen in het voorafgaande jaar voldeed aan de criteria van een psychische stoornis volgens het psychiatrische classificatiesysteem DSM-III-R. Bulten (1998) vond dat eenderde van de kortgestrafte gedetineerden in de Penitentiaire Inrichting Nieuw-Vosseveld een DSM symptoomstoornis, anders dan een verslavingsstoornis, had in het voorafgaande jaar. Tweederde van deze groep had een verslavingsstoornis. Co-morbiditeit, dat wil zeggen het samen voorkomen van meerdere psychische stoornissen, is eerder regel dan uitzondering bij plegers van geweldsdelicten. In de tbs-klinieken is de prevalentie van psychische stoornissen nog hoger dan onder de algemene populatie gedetineerden. Zo vonden bijvoorbeeld De Vogel en collega's (2004) dat van een groep van 100 mannelijke tbs-gestelden die een geweldsdelict hadden gepleegd 74% een persoonlijkheidsstoornis had; 72% een verslavingsstoornis en 16% een psychiatrische symptoomstoornis, anders dan verslaving. Vreugdenhil en collega's (2004) vonden dat in een steekproef van 204 jeugd-delinquenten die verbleven in een jji, 90% voldeed aan de diagnostische criteria voor tenminste één psychische stoornis. Gedragsstoornissen kwamen het meeste voor (75%), gevolgd door verslaving (55%) en psychotische stoornissen (34%).

Dat het behandelen van de psychische problemen leidt tot een reductie van geweldscriminaliteit blijkt uit een groot aantal meta-analyses op dit terrein (zie o.a. De Ruiter & Veen, 2004; De Ruiter, Veen & Greeven, 2005). Het betreft veelal gedragsinterventies gericht op vermindering van impulsiviteit en agressie, vergroting van sociale competenties, reductie van verslavingsproblematiek, scholing in de gevangenis. Ook een gerichte behandeling met farmaca kan effectief zijn. Een recente meta-analyse van Aos en collega's (2006) laat zien dat er een aantal interventies zijn die recidive reduceren én kosteneffectief zijn (zie tabel 27). De cijfers geven steeds een vergelijking met de effecten van een kale sanctie weer. We zien uit de tabel dat vooral bij jeugdige delinquenten veel winst te behalen is door gerichte gedragsinterventies, zoals Functionele Gezinstherapie en Multisystemische Therapie, in te zetten. Inmiddels vindt er in Nederland ook een implementatie plaats van deze twee behandelmethoden, binnen de (forensische) jeugdpsychiatrie (Breuk, Van Dam, Disse & Doreleijers, 2005).

Tabel 27 What Works, en Kosten en Baten^a

	Effect op recidive	Baten voor slachtoffers	Baten voor belastingbetalers	Extra kosten van interventie, bovenop normale kosten	Baten minus kosten
	(%)	(in USdollars)			
Interventies voor volwassen delinquenten					
Beroepstraining in gevangenis	-9,00	\$ 8.114	\$ 6.806	\$ 1.182	\$ 13.738
Intensief toezicht en behandeling	-16,70	\$ 9.318	\$ 9.369	\$ 7.124	\$11.563
Cognitieve gedragstherapie in gevangenis of maatschappij	-6,30	\$ 5.658	\$ 4.746	\$ 105	\$10.299
Verslavingsbehandeling in de maatschappij	-9,30	\$ 5.133	\$ 5.495	\$ 574	\$ 10.054
Interventies voor jeugddelinquenten					
Functionele Gezinstherapie tijdens proefverlof	-15,90	\$ 19.529	\$ 14.617	\$ 2.325	\$ 31.821
Multisystemische therapie	-10,50	\$ 12.855	\$ 9.622	\$ 4.264	\$ 18.213
Agressie Hanterings Therapie	-7,30	\$ 8.897	\$ 6.659	\$ 897	\$ 14.660
Cognitieve gedragstherapie voor zedendelinquenten	-10,20	\$ 32.515	\$ 8.377	\$ 33.064	\$ 7.829

^a Deze tabel bevat slechts een klein deel van de interventies die door Aos et al. (2006) zijn onderzocht, en dienen slechts als voorbeeld.

Bron: Aos, Miller & Drake (2006), Exhibit 4, p.9.

11.5 Sanctiebeleid in Nederland: Preventie met de mond, repressie met de hand

De stelling wordt hier naar voren gebracht dat de Nederlandse overheid weliswaar in haar beleidsstukken de What Works benadering heeft omarmd (zie bijvoorbeeld het rapport Gedragsinterventies van het programma Terugdringen Recidive, 2005), maar dat de uitvoeringspraktijk daarmee maar ten dele overeenkomt. De What Works benadering impliceert dat men een op maat gesneden pakket aan gedragsinterventies en scholing aan de individuele dader biedt. Het impliceert ook dat er binnen het gevangeniswezen een cultuur is waarin het accent ligt op (terugval)preventie, en niet op repressie.

De afgelopen kabinetsperiode heeft zich gekenmerkt door een sterke versobering van het gevangenisregime, met steeds minder mogelijkheden voor scholing en ontwikkeling voor gedetineerden. Dat dit veel bijzonder negatieve bijeffecten heeft, zal niemand verbazen. Onlangs constateerde Peters (2006) dat de veiligheid binnen de gevangenissen aan het afnemen is, het ziekteverzuim onder

gevangenispersoneel toeneemt en gedetineerden minder perspectief ervaren. Het is uit de literatuur bekend dat programma's die gericht zijn op gedragsverandering bij delinquenten alleen kunnen gedijen binnen een inrichtingsklimaat dat daar op is toegesneden en hiertoe ondersteuning biedt (Cooke & Philip, 2000). Beleidsmakers, management en uitvoerende medewerkers dienen zo'n klimaat te dragen, en in hun dagelijkse werk gestalte te geven. Binnen de What Works benadering wordt dit ook wel behandelintegriteit genoemd. Behandelintegriteit heeft betrekking op de kwaliteit van de uitvoering van een interventie. Het is onmogelijk om op gedragsverandering gerichte interventies effectief te laten zijn binnen een toenemend repressief gevangenisregime, omdat de twee benaderingen conceptueel en qua uitvoering in de praktijk strijdig zijn met elkaar.

Daarom schets ik hier tenslotte twee buitenlandse voorbeelden. De staat Washington, in het Noord-Westen van de Verenigde Staten, heeft een aantal jaren geleden een rigoureuze keuze gemaakt voor een op preventie gericht sanctiebeleid, gebaseerd op kosten-effectiviteitsanalyses (zie www.wsipp.wa.gov). Dat werpt inmiddels zijn vruchten af. Onlangs (oktober 2006) werd een rapport gepubliceerd waaruit blijkt dat men de bouw van twee nieuwe gevangenissen (bouwkosten: 250 miljoen dollar per gevangenis en 45 miljoen aan jaarlijkse exploitatiekosten) kan vermijden door een grote investering in evidence-based interventies te doen gericht op preventie en terugvalpreventie van delinquentie (Aos, Miller & Drake, 2006). Niet alle interventies die deze auteurs onder de loep namen in hun analyse waren echter effectief. Onder de niet-effectieve programma's bevonden zich (voor jeugddelinquenten) bijvoorbeeld: 'wilderness challenge', Scared Straight en intensieve reclasseringsbegeleiding. Ook bij volwassen delinquenten is alleen toezicht niet effectief. Daarnaast blijkt het erg belangrijk om de behandelintegriteit van de interventies continu te controleren en te waarborgen. Zo vond Barnoski (2002) dat Functionele Gezinstherapie gegeven door competente therapeuten leidde tot een recidivereductie van 30% bij jeugdige delinquenten. Er bleken echter ook therapeuten te zijn die een lage competentie hadden, en hun effectiviteit in termen van recidivevermindering was 0.

In Canada heeft men de What Works aanpak consistent doorgevoerd in het federale gevangenisstelsel. Iedere gedetineerde krijgt een uitgebreide assessment gericht op criminogene risico's en needs. Afhankelijk van de uitkomst van deze diagnostiek wordt een indicatie geformuleerd voor een interventieprogramma dat verschillende maten van intensiteit kent. Voor het volgen van een intensief behandelprogramma wordt een gedetineerde overgeplaatst naar een Regional Treatment Centre. Opvallend is de intensiteit van de aangeboden behandelprogramma's: 10-15 uur per week gedurende 15-36 weken voor een hoog intensief programma; 2-6 uur per week gedurende 1-6 maanden voor een laag intensief programma. Na terugkomst in de originele inrichting is het mogelijk om een onderhoudsversie van het programma te volgen. Dit onderhoudsprogramma loopt dan door in de fase van resocialisatie in de maatschappij (De Kogel & Nagtegaal, 2006). De interventieprogramma's die op dit moment in Nederland worden aangeboden steken hierbij relatief mager af.

Psychische stoornissen, persoonlijkheidsstoornissen en verslaving aan alcohol en drugs zijn belangrijke risicofactoren voor geweldscriminaliteit. Deze problematiek dient te worden aangepakt met behulp van effectieve interventies, ook en juist binnen een strafrechtelijk kader, omdat recidive anders onont-

koombaar is. De What Works benadering biedt daartoe een geschikte empirisch-wetenschappelijke basis. De What Works aanpak zal echter alleen effectief kunnen zijn binnen een op (terugval)preventie gericht gevangenis- en sanctiebeleid.

Literatuur

Andrews, D.A.

The psychology of criminal conduct and effective treatment. In: J. McGuire (red.) *What works: Reducing reoffending – Guidelines from research and practice*

Chichester, UK: Wiley, 1995, pp. 35-62

Andrews, D.A.

Criminal recidivism is predictable and can be influenced: An update
Forum on Corrections Research, jrg. 8, 1996, pp. 42-44

Andrews, D.A. & J. Bonta

The psychology of criminal conduct

Cincinnati, OH: Anderson, 2003 (3rd ed.)

Andrews, D.A., J. Bonta & R.D. Hoge

Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology
Criminal Justice and Behavior, jrg. 17, 1990, pp. 19-52

Antonowicz, D.H. & R.R. Ross

Essential components of successful rehabilitation programs for offenders
International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology,
jrg. 38, 1994, pp. 97-104

Aos, S., M. Miller & E. Drake

Evidence-based public policy options to reduce future prison construction, criminal justice costs, and crime rates

Olympia, Washington State Institute for Public Policy, 2006

Barnoski, R.

Washington State's implementation of Functional Family Therapy for juvenile offenders: Preliminary findings

Olympia, Washington State Institute for Public Policy, 2002

Boutellier, H.

De veiligheidsutopie: Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf

Amsterdam, Boom Juridische uitgevers, 2005

Breuk, R.E., A. van Dam, C.M. Disse & T.A.H. Doreleijers

Functionele Gezinstherapie in de behandeling van jeugdige forensisch psychiatrische patiënten. In: C. de Ruiter & M. Hildebrand (red.), *Behandlungsstrategieën bij forensisch psychiatrische patiënten*

Houten/Diegem, Bohn Stafleu Van Loghum, 2005 (Tweede, geheel herziene druk)

Bulten, B.H.

Gevangen tussen straf en zorg: Psychische stoornissen bij jeugdige, kortgestrafte gedetineerden

Deventer, Kluwer, 1998

Cooke, D.J. & L. Philip

To treat or not to treat. An empirical perspective. In: C.R. Hollin (red.)
Handbook of offender assessment and treatment
Chichester, UK: Wiley, 2000, pp. 17-34

Coté, G. & S. Hodgins

The prevalence of major mental disorders among homicide offenders
International Journal of Law and Psychiatry, jrg. 15, 1992, pp. 89-99

Douglas, K.S., D.N. Cox & C.D. Webster

Violence risk assessment: Science and practice
Legal and Criminological Psychology, jrg. 4, 1999, pp. 149-184

Hanson, R.K. & A.J.R. Harris

Where should we intervene? Dynamic predictors of sex offense recidivism
Sexual Abuse, jrg. 13, 2000, pp. 105-122

Hildebrand, M., M. Spreen, H.J.M. Schönberger, F. Augustinus & B.L. Hesper

*Onttrekkingen tijdens verlof, ontvluchtingen en recidives tijdens de tbs-
behandeling in de jaren 2000-2005*
Utrecht, Expertisecentrum Forensische Psychiatrie, 2006

Hilterman, E.

Van kwaad tot erger: de ernst van recidive door ter beschikking gestelden
tijdens verlof
Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 44, 2002, pp. 61-80

Kogel, K. de & M.H. Nagtegaal

*Gewelds- en zedendelinquenten met een psychische stoornis: Wetgeving en
praktijk in Engeland, Duitsland, Canada, Zweden en België*
Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006

Lipsey, M.W.

Juvenile delinquency treatment: A meta-analytic inquiry into the variability
of effects. In: T.D. Cooke, H. Cooper, D.S. Cordray, H. Hartman, L.V.
Hedges, R.L. Light, T.A. Louis & F. Mosteller (red.) *Meta-analysis for
explanation*
New York, Russell Sage, 1992, pp. 83-127

Lösel, F.

The effectiveness of treatment in institutional and community settings
Criminal Behaviour and Mental Health, jrg. 3, 1993, pp. 416-437

Lösel, F.

The efficacy of correctional treatment: A review and synthesis of meta-
evaluations. In: J. McGuire (red.) *What Works: Reducing reoffending –
Guidelines from research and practice*
Chichester, UK: Wiley, 1995, pp. 79-111

Ministerie van Justitie

Gedragsinterventies.
Programma Terugdringen Recidive
www.justitie.nl/recidive/ (januari 2005)

Monahan, J.

Mental disorder and violent behavior
American Psychologist, jrg. 47, 1992, pp. 511-521

Moolenaar, D., G.L.A.M. Huijbregts & H. van de Velden

Capaciteitsbehoefte justitiële ketens 2010; toelichting op de beleidsneutrale ramingen

Den Haag, WODC, 2005

Cahier 2005-14

Mullen, P.E.

A reassessment of the link between mental disorder and violent behavior and its implications for clinical practice

Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, jrg. 31, 1997, pp. 3-11

Peters, H.

GeDONN(d)ER in de bajes: Een bespreking van de gevolgen van de bezuinigingsmaatregelen in het Nederlandse gevangeniswezen

Proces, nr. 4, 2006

Philipse, M.W.G.

Predicting criminal recidivism: Empirical studies and clinical practice in forensic psychiatry

Academisch proefschrift, Radboud Universiteit Nijmegen, 2005

Ruiter, C. de.

De terbeschikkingstelling. In: P.J. van Koppen., D.J. Hessing, H.L.G.J.

Merckelbach & H.F.M. Crombag (red.) *Het recht van binnen: psychologie van het recht*

Deventer, Kluwer, 2002, pp. 991-1001

Ruiter, C., de & V.C. Veen

Terugdringen van recidive bij drie typen geweldsdelinquenten: werkzame interventies bij relationeel geweld, seksueel geweld en algemeen geweld

Utrecht, Trimbos-instituut, 2004

Ruiter, C., de, V. Veen & P.G.J. Greeven

De effectiviteit van psychologische behandeling bij verkrachters: Bevindingen van een meta-analyse

Utrecht, Expertisecentrum Forensische Psychiatrie, 2005

Schoemaker, C. & G. van Zessen

Psychische stoornissen bij gedetineerden: Een verkennend onderzoek in Penitentiair Complex Scheveningen

Utrecht, Trimbos-instituut, 1997

Teplin, L.A.

The prevalence of severe mental disorder among male urban jail detainees:

Comparison with the Epidemiological Catchment Area Program

American Journal of Public Mental Health, jrg. 80, 1990, pp. 663-669.

Vogel, V., de, C. de Ruiter, M. Hildebrand, B. Bos & P. van de Ven

Different ways of discharge and (risk of) recidivism measured by the HCR-20 and PCL-R in a sample of treated forensic psychiatric patients

International Journal of Forensic Mental Health, jrg. 3, 2004, pp. 149-165

Vreugdenhil, C., T.A.H. Doreleijers, R. Vermeiren, L.F.J.M. Wouters & W. van den Brink

Psychiatric disorders in a representative sample of incarcerated boys in The Netherlands

Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, jrg. 43, 2004, pp. 97-104

Wartna, B.S.J., S. el Harbachi & A.M. van der Laan

Een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van ex-pupillen van justitiële jeugdinrichtingen

Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2005

Reeks Onderzoek en beleid, nr. 229

Wartna, B.S.J., N. Tollenaar & A.A.M. Essers

Door na de gevangenis: Een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive onder ex-gedetineerden

Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2005

Reeks Onderzoek en beleid, nr. 228

Summaries

Justice and demographics: on declining percentage of youth, ageing and colouring. Changes in the population make-up and consequences for Justice

A.M. van der Laan, L. Vervoorn, N. van Nimwegen & F.L. Leeuw (editors)

1 Justice and demographic developments

A.M. van der Laan, L. Vervoorn, N. van Nimwegen & F.L. Leeuw

The demographic picture of the Netherlands is changing. The growth in population resulted in varying degrees of pressure across the country (see Van Nimwegen and Esveldt, 2006). Immigration resulted in the population becoming more multi-coloured but, as in other countries, not to the same extent in every part of the country. There are also signs of a declining percentage of youth and of ageing. The declining percentage of youth is now more or less over, the ageing is not. It is anticipated that over the next 30 years, the number of young Dutch people will stay more or less the same, but that the proportion of older people in the population will increase rapidly. There is also ongoing discussion concerning an absolute fall in the size of the population, which can in fact already be perceived in some provinces.

Topics such as colouring, declining percentage of youth, ageing and a reduction in the population are therefore likely to excite increased interest in the public arena. Journalists come up with headlines such as "Population falls in four provinces" (NRC 10 February 2006), "Ageing leads to the Italian condition" (NRC 24 February 2006), and "The Netherlands starts to shrink" (VN, 18 March 2006). This goes hand-in-hand with increasing attention to birth figures, although it is sometimes forgotten in this discussion that the average number of children born to a Dutch woman has actually remained stable for the last 30 years (at about 1.6 or 1.7 per woman), so that Dutch fertility levels are near the top in Europe, even if still quite low. Demographers predict a (very) minor growth in population for the next 25 years, up to a maximum of about 17 million inhabitants. Then, however, a gradual population shrinkage will set in, not expected at a national level until after 2034 (CBS, 2007). In its most recent population forecasts, the CBS does indicate that this population shrinkage will not manifest itself simultaneously across the whole of the Netherlands (CBS, 2007).

Population trends have consequences for virtually all facets of society, from accommodation and health to mobility and education. We are getting to know more and more about this phenomenon. This has not until now been the case – or at least as much – in relation to the field of Justice. But Justice is and will also be affected, now and in the future, by demographic influences. The question,

therefore, is what impact the predicted demographic changes will have for crime and Justice?

On 11 May 2006, the WODC and the NIDI organised a joint congress dealing extensively with issues surrounding the relationship between demographics and crime. The consequences of demographic change for the study of crime and the safety of society were systematically contemplated in two plenary lectures and six parallel presentations. In light of the many interesting points of view that were raised, it was decided to approach the speakers and ask them to transcribe their presentations into readable chapters or short synopses. The majority of the speakers were prepared to collaborate in this congress proceedings. The speakers were asked to describe explicitly in their chapters the relationship between demographics and the consequences for Justice (in policy terms). This proceedings is a reflection of the presentations made at the WODC-NIDI congress in 2006.

2 Demographic developments: Trends, perspectives and opinions

Gijs Beets

- The number of inhabitants in the Netherlands is still rising, although at a reducing rate. Around 2035, population projections indicate a maximum population of 17.0 million inhabitants, followed by a gradual reduction.
- The number of children will remain low and below the replacement level; children will also be born at a much later stage in the lives of their parents than previously.
- Life expectancy will continue to increase and, together with low fertility this is a main driver of population ageing.
- Immigration and emigration are relatively high; it is expected that there will again be an immigration surplus in the near future, since the Netherlands remains a relatively attractive country for migrants to settle..
- The absolute numbers of married and widowed persons will decline, and the numbers of those who have never been married or who have divorced is expected to increase. Unmarried cohabitation will increase and the life course will be characterized by more, sequential, relationships. Households will shrink, if only because population ageing implies a larger proportion of the population in the so-called "empty nest" phase.
- The number of first-generation migrants is expected to drop, but the total number of persons of foreign descent will increase substantially. Because more of them will be second-generation migrants the level of integration may increase (better educated and with smaller families).
- Significant regional and international differentiation in the above trends exist.

3 The Netherlands in 2035: More fear, more inequality and more segregation?

Jan Latten and Luc Verschuren

In 30 years from now, the percentage of 65-year-olds will increase from 14% to 23% of the total population. Ageing may result in rising fears and feelings of unsafety, as well as an increase in social isolation. New generations will also have less next of kins. This type of trend can increase vulnerability. Nevertheless, growing feelings of unsafety can be accompanied paradoxically by a reduction in the risk of becoming a victim of crime. Lack of income is another aspect of vulnerability. Many indicators point to increasing inequality of income between, on the one hand, two-income households and, on the other hand, single and non-Western households. Emancipation, immigration, partial general pension entitlements and increasing inequality in both capital distribution and private pension entitlements play an important role in this context. Growing age-related feelings of unsafety and generation-related financial inequality may lead to an increase in segregation. A shift towards liberalisation in the housing market and the increasing inequalities of income and lifestyles may promote segregation trends in general.

4 Research into criminal careers: the relevance of theory and policy

Alex R. Piquero

This chapter offers a summary of the most important findings of research into criminal careers, including the results of two recent longitudinal studies into criminal careers in the United States and Great Britain. These studies show that a small group of individuals is responsible for a substantial proportion of offences, but that once these individuals have reached age of 30, most of them also stop committing offences. It also appears that as delinquents become older, the period over which they remain active as offenders also reduces, along with the residual number of offences committed by them. Thirdly, the studies show that the different risk and protective factors for young persons may be related to particular styles of offences, but that the impact of these variables is not as consistent as current theoreticians and prevention campaigns would have us believe. Information from these studies is relevant to decision-making processes at a time when resources for law enforcement are scarce, but when the population requiring correction is also on the increase.

5 Cohort sizes and crimes of violence. The Easterlin effect investigated in 20 countries

Johan van Wilsem

According to the economist Richard Easterlin, large birth cohorts generally deal with more setbacks than small cohorts, because the members of the cohort are faced with more competition for scarce commodities such as jobs, benefit payments and housing. One of the presumed consequences is that members of large birth cohorts are more often involved in crime, either as perpetrator or victim. However, empirical insights on this mechanism are based primarily on

research from the United States. This contribution therefore focuses on the relationship between cohort size and crime in other countries as well. For this purpose, the patterns of homicide victimization are studied across 20 countries, for 8 birth cohorts in the period 1980-2000. The results show that homicide victimization is indeed more prevalent among large birth cohorts, but especially in countries with low levels of governmental quality.

6 Demographic developments and call on judicial facilities

Frank van Tulder and Debora Moolenaar

In the past 10 years, the SCP, WODC and the Council for the Judiciary have developed forecasting models to gain some insight into anticipated developments concerning call on a wide range of judicial facilities. These models provide a picture of the part played by demographic developments. The models are based on empirical research into links existing at a national or regional level between call on judicial facilities on the one hand and social and policy related background factors on the other hand.

The growth in the number of young persons of foreign origin in particular seems to play a part in the criminal law system in the growth of call on judicial facilities. This turns out to be even more the case in relation to judicial facilities for minor children. Other demographic factors (divorces, the number of young persons in the four major cities) also appear to be significant in some parts of the criminal law system or for call on the civil or administrative courts, but their part appears to be less influential.

These results clarify yet again the important part played by integration problems for young persons of foreign origin in the Justice field. As long as there are no improvements in the socio-cultural or socio-economic circumstances of this group, Justice will be faced in the criminal law system with increasing pressure from crime, the number of cases it has to deal with and penal accommodation requirements, particularly in juvenile institutions.

7 Influence of ethnicity and the risk of being caught on juvenile crimes of violence

Ger Huijbregts and Erik Leertouwer

This chapter describes the growth in the number of suspects of violent juvenile crime in the period 1996-2005, and the factors influencing this growth. Using these factors, we then investigate how the number of suspects of violent juvenile crime will develop in future. We pay special attention to the role played by ethnicity in violent juvenile crime. The reason is that the number of violent crimes for each 100 individuals, the so-called "crime rate" for violence, is much higher among non-western immigrants than among the group consisting of those of native Dutch heritage and western immigrants. The number of suspects of violent juvenile crime remained reasonably constant during the period 1996-2000, but a growth in the number of suspects is perceptible after 2000. The same growth can be seen in crime rates for violence. The increase in the number of suspects and in the crime rate for violence since 2000 coincides with an increase in the risk of being caught, possibly caused by a reversal of policy. The influence

of ethnicity and the risk of being caught on the number of suspects of violent juvenile crime has been worked out in a mathematical model. This model can be used to prepare forecasts of future growth in violent juvenile crime. To assess the effect of future changes in the risk of being caught and in ethnic composition, a number of variants of the forecast have been developed. These variants seem to show that changes in the risk of being caught are of greater influence than changes in ethnic composition.

8 Population the major cities and crime forecasts

Joanne van der Leun

There is an indicated relationship in many countries between urbanity and crime or unsafety. The nature of this relationship and its specific manifestations vary according to place and time. Under the influence of economic globalisation, cities are once again now viewed as potential centres of power. This results in a selective composition and growth in the populations of the major cities, but also in immigration and emigration for those of native Dutch heritage and those of foreign heritage. There is also very selective spread of population within cities. The relationship between urban demographics and crime in the major cities seems to work on two fronts: on the one hand, the selective population make-up and development leads to crime, while, on the other hand, it seems to be crime itself (or perceived unsafety) that often persuades people to decide to leave the cities. The future expectation for cities is that, despite the population make-up, there are no clear indications for anticipating a growth in crime as a result of demographic developments in the major cities. One possible exception to this is the situation surrounding illegal immigrants. The expectation of a lack of growth in urban crime is largely based on anticipated population developments (ageing and declining percentage of youth).

9 Families and crime

Pearl A. Dykstra and Helga A.G. de Valk

The conclusion drawn in the first part of this contribution, on the basis of predictions on the development of crime in the Netherlands taking into account demographic developments, is that crime will not increase but rather will decrease. In the second section, we investigate how and to what extent family characteristics influence the likelihood of criminal conduct. Here we use data from a general random sample of the population, the Netherlands Kinship Panel Study (NKPS). The results show that the quality of social ties in the parental home is a better predictor of the likelihood of developing criminal conduct than the socio-structural characteristics of the family of origin, which are generally considered in research. Family climate is not a decisive determinant, however. Experiences later in life, and particularly the absence of ties with social institutions such as marriage and the labour market, also show a positive association with criminal conduct. The marital relationship is not only a mechanism of control that reduces the likelihood of criminal conduct but also brings involvement in the wider circle of family relationships. We observe an accumulation of problems of delinquency within families. This finding suggests that preventive

and corrective policy should not only be directed at the individual but also at the family. Finally, the results show that criminal conduct is closely associated with other problem behaviour, such as addiction and serious psychological problems. The causal link is, however, difficult to unravel.

10 Sexual offences by juvenile perpetrators of foreign heritage

Jan Hendriks

In this chapter we zoom in on the group of juvenile sexual offenders of foreign heritage. In light of the fact that an ever-increasing percentage of young persons come from backgrounds other than native Dutch ones, it may be expected that the percentage of sex offenders of foreign heritage will also increase. We used a relatively large data file (N>500), composed of juvenile sex offenders from the period 1988-2002. Virtually all the perpetrators underwent a personality assessment, so that there is a relative a large amount of information available on them. We looked at changes over the course of time within the group of juvenile sex offenders, paying particular attention to perpetrators of foreign heritage. As we anticipated, foreign heritage perpetrators appear to make up an increasing percentage within the group of juvenile sex offenders. When we looked into sub-types, namely child abusers and peer abusers (solo perpetrators) and group offenders, it seems that there is an over-representation of offenders of foreign heritage, principally in the last two groups. Offenders of foreign heritage do not appear to commit sex offences at a younger age than native Dutch offenders. Within the 'group offenders' sub-type, it appeared that there was frequently a dichotomy in thinking of girls/women, so that certain "bad" girls were not taken seriously.

Figures for recidivism in relation to sex offences do not appear to be less favourable for foreign heritage offenders. They appeared to re-offend relatively more often in terms of offences of violence and other types of offences. It is not so much the foreign heritage origins but the differences in criminal careers that justifies a different approach to this type of perpetrator. Generally speaking, an educative penalty seems to be too mild a sanction, so that the imposition of a poly-clinical or residential treatment would seem preferable.

11 On risk factors, effective interventions and inconsistent government policy on violent offending

Corine de Ruiter

While the Dutch government has made room in its policy programmes, such as Terugdringen Recidive ["Preventing Re-offending"] and Naar een Veiliger Samenleving ["Towards a Safer Society"] in recent years for a preventive approach to crimes of violence as opposed to a repressive approach, this appears to have been put into practice only to a limited extent. Psychology can make an important contribution towards reducing violent re-offending, using the "What Works" approach. It is argued that an effective approach to crimes of violence should also focus on the treatment of mental health problems, a proven risk factor for violent behaviour. Examples from the state of Washington in the USA and from Canada show that this type of approach is more cost-effective than a

purely repressive policy, characterised by ever-increasing investment in detention facilities and forms of supervision.

Over de auteurs

Drs. Gijs C.N. Beets

Functie: Onderzoeker bij het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI)

Onderzoeksinteresse: demografische ontwikkelingen in brede zin, met name de oorzaken, en vruchtbaarheid en relatievorming in het bijzonder

E-mail: Beets@nidi.nl

Dr. Wim Bernasco

Functie: senior onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR).

Onderzoeksinteresse: ruimtelijke aspecten van delinquentie en criminaliteit, in het bijzonder mobiliteit en ruimtegebruik van daders.

E-mail: wbernasco@nscr.nl

Prof. dr. Pearl A. Dykstra

Functie: senior onderzoeker bij het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) en bijzonder hoogleraar verwantschapsdemografie aan de Universiteit Utrecht.

Onderzoeksinteresse: veroudering en de levensloop, inter- en intragenerationele familieverbanden, niet-standaard levenslopen en eenzaamheid.

E-mail: Dykstra@nidi.nl

Dr. Jan Hendriks

Functie: hoofd afdeling Jeugd bij forensisch psychiatische polikliniek De Waag.

Onderzoeksinteresse: jeugdcriminaliteit en specifiek jeugdige zedendelinquenten.

E-mail: jhendriks@dewaag-den Haag.nl

Drs. Ger Huijbregts

Functie: onderzoeker bij het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC).

Onderzoeksinteresse: de invloed van het beleid en andere maatschappelijke ontwikkelingen op de landelijke criminaliteit.

E-mail: G.Huijbregts@minjus.nl

Dr. André M. van der Laan

Functie: onderzoeker bij de afdeling Criminaliteit, Rechtshandhaving en Sancties van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC)

Onderzoeksinteresse: (micro en macro) ontwikkeling van (jeugd)criminaliteit, effecten van sanctioneren, criminologische theorieën en toepasbaarheid voor beleid

E-mail: a.m.van.der.laan@minjus.nl

Prof. dr. Jan J. Latten

Functie: senior onderzoeker sociale demografie bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en bijzonder hoogleraar sociale demografie aan de Universiteit van Amsterdam.

Onderzoeksinteresse: bevolkingsontwikkeling, sociale en ruimtelijke differentiatie, segregatie, toekomsttrends.

E-mail: j.j.latten@uva.nl of jltn@cbs.nl

Dr. Erik C. Leertouwer

Functie: senior onderzoeker bij het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC).

Onderzoeksinteresse: het modelleren van processen in de justitiële keten en de relatie tussen modellen en beleid.

E-mail: e.c.leertouwer@minjus.nl

Prof. dr. Frans L. Leeuw

Functie: directeur van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) en hoogleraar "Recht, Openbaar Bestuur en Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek" aan de Universiteit Maastricht

Onderzoeksinteresse: Sociologisch en criminologisch onderzoek; beleidstheorieën; evaluatieonderzoek en interdisciplinaire studies van gedragsmechanismen

E-mail: F.Leeuw@minjus.nl

Dr. Joanne P. van der Leun

Functie: universitair hoofddocent criminologie aan de Universiteit Leiden.

Onderzoeksinteresse: grootstedelijke vraagstukken rondom criminaliteit en migratie.

E-mail: j.p.vanderleun@law.leidenuniv.nl

Dr. Deborah E.G. Molenaar

Functie: senior onderzoeker bij het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC).

Onderzoeksinteresse: modellen en ramingen van de justitiële ketens, kosten en baten analyses op justitieterrein

E-mail: d.moolenaar@minjus.nl

Drs. Nico van Nimwegen

Functie: Adjunct directeur van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI)

Onderzoeksinteresse: demografische ontwikkelingen en hun invloed op samenleving en beleid, zowel in nationaal als internationaal verband

E-mail: Nimwegen@nidi.nl

Prof. dr. Alex R. Piquero

Functie: Presidential Scholar en Professor aan het John Jay College of Criminal Justice en de City University van het New York Graduate Center.

Onderzoeksinteresse: criminele carrières, criminologische theorie en kwantitatieve onderzoeksmethoden.

E-mail: apiquero@ufl.edu

Prof. dr. Corine de Ruiter

Functie: bijzonder hoogleraar Forensische psychologie bij de Faculteit der Psychologie aan de Universiteit Maastricht.

Onderzoeksinteresse: verricht onder andere onderzoek naar de relatie tussen psychopathologie en geweld, ontwikkelt en onderzoekt risicotaxatie-instrumenten voor diverse vormen van geweld (o.a. kindermishandeling, relationeel geweld) en evalueert de effectiviteit van preventieve interventies bij kinderen met antisociaal gedrag.

E-mailadres: Corine.deRuiter@psychology.unimaas.nl

Dr. Frank P. van Tulder

Functie: senior beleidsadviseur bij de afdeling Ontwikkeling van de Raad voor de rechtspraak.

Onderzoeksinteresse: economisch en statistisch gericht onderzoek op het gebied van de rechtspraak.

E-mail: f.van.tulder@rechtspraak.nl

Dr. Helga A.G. de Valk

Functie: post-doc onderzoeker bij het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) en bij het Instituut voor Migratie- en Etnische Studies (IMES/Universiteit van Amsterdam).

Onderzoeksinteresse: vraagstukken gerelateerd aan migratie en integratie. Haar recente onderzoek richt zich op de transitie naar volwassenheid van allochtone jongeren en intergenerationele overdracht in allochtone families.

E-mail: valk@nidi.nl

Drs. Luc Verschuren

Functie: economisch onderzoeker bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), specialisatie in groei en ontwikkelingseconomie en economie van overheden en regio's.

Huidig taakgebied: arbeid en sociale dynamiek

E-mail: lvrn@cbs.nl

Drs. Lisette Vervoorn

Functie: junior onderzoeker bij de afdeling Criminaliteit, Rechtshandhaving en Sancties van het WODC

Onderzoeksinteresse: effecten van interventies bij jeugdige delinquenten

E-mail: l.vervoorn@minjus.nl

Dr. Coby Vreugdenhil

Functie: kinder- en jeugdpsychiater polikliniek kinder- en jeugdpsychiatrie GGz Meerkanten Lelystad en plaatsvervangend A-opleider psychiatrie GGz Meerkanten.

Onderzoeksinteresse: epidemiologisch en behandelingseffectonderzoek forensische jeugdpsychiatrie.

E-mail: coby.vreugdenhil@xs4all.nl

Dr. Johan A. van Wilsem

Functie: universitair docent criminologie aan de Universiteit Leiden.

Onderzoeksinteresse: geografische spreiding en verplaatsing van criminaliteit, internationale vergelijking, determinanten van de wijze van geweldpleging.

E-mail: J.A.van.Wilsem@law.leidenuniv.nl